

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

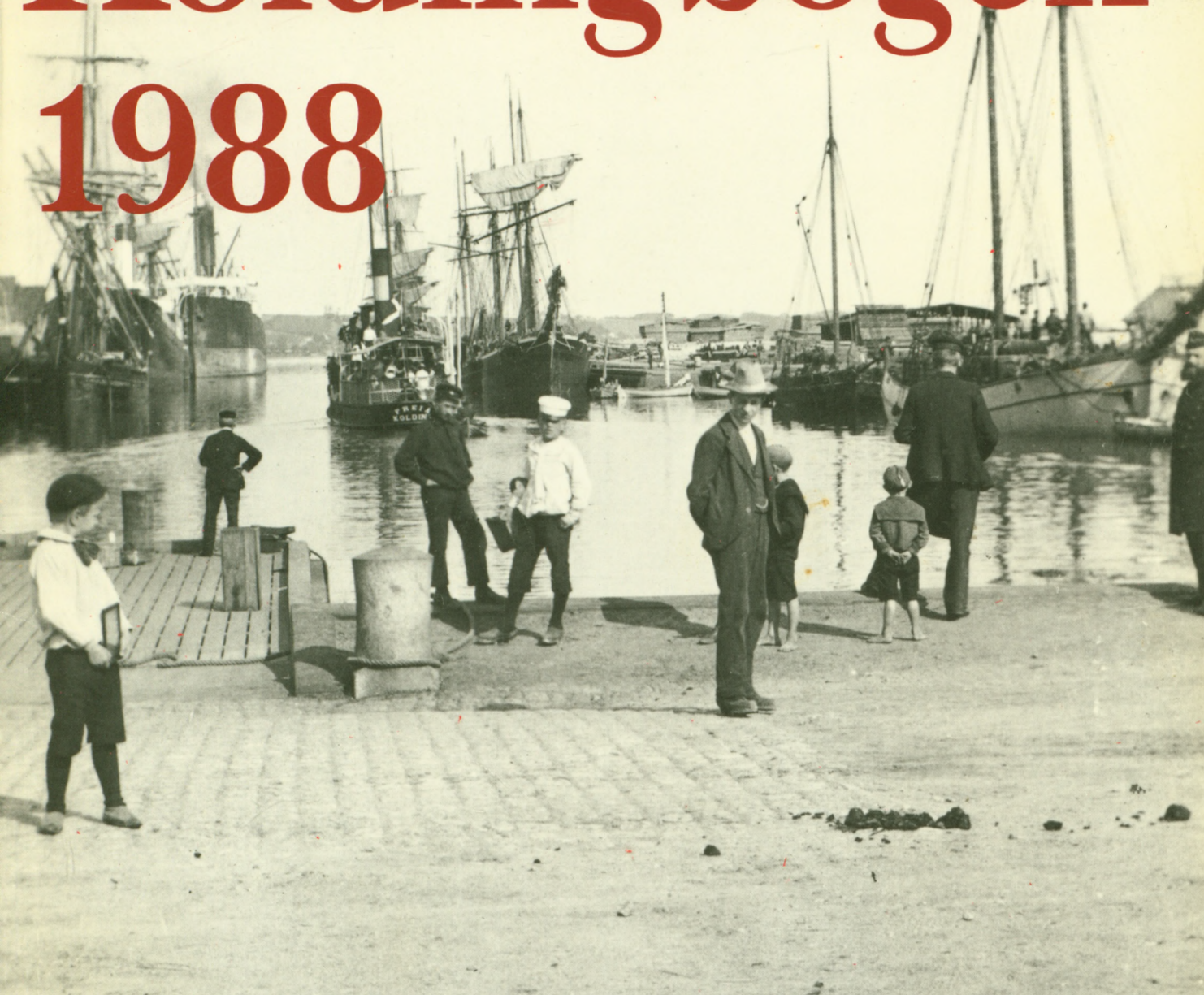
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Koldingbogen 1988

Koldingbogen

1988

**Koldingbogen 1988 udgives af Kulturudvalget
med støtte fra følgende sponsorer:**

Aktivbanken
Andelsbanken a/s
APV Baker AS
Burcharth's Farve- og Lakfabrik A/S
Georg Jensen, Damaskvæveriet A/S
Dansk Kraftemballage A/S
Den Danske Bank
H. Daugaard, Int. Transport & Spedition
H.C. Ervald og Co. A/S
Jydsk Betonelementfabrik A/S
Klostergades Foto
Lauridsen Optik A/S
Merrild Kaffe A/S
Nycredit
Pind Marketing
Scanticon
Bryggeriet Slotsmøllen Kolding A/S
Sparekassen Koldings Fond
V. Sørensen og Møller Nielsen A/S
Jørn Thomsen Offset A/S
Tulip
Brdr. Volkerts Fabriker A/S
Ludvig Dittmann og Bent Schmidt Jørgensen, Jydske Tidende
Peter Thastum, Kolding Folkeblad

Kultur er ikke alene teater,
musik, kunst og litteratur.
Kultur er også viden
om fortiden, om begivenheder,
traditioner og vaner.
Koldingbogen viderebringer kultur
og viser nutidens Kolding
i lyset af byens
og egnens historie.
På kulturudvalgets vegne vil
jeg takke forfatterne
for det store arbejde,
de har udført,
og sponsorerne, fordi de
har støttet Koldingbogen.

Marie Tassersen.

Formand for Kulturudvalget

SIDE INDHOLD

- 5 Barskærer og kirurger i Kolding
Torsten Sørensen
- 15 Mennesker vi mødte
Nellemose
- 23 Kolding Vandrerhjem 1938-1988
Birgitte Dedenroth-Schou
- 31 Andelssvineslagteriet i 100 år
Svend Erik Warming Hansen
- 43 Kolding og sønderjyderne
Thorkild Hamming
- 57 Undergrundsmysteriet i Harte
Edvard Køhrsen
- 67 Livet på Binderupgaard omkring 1930
Valborg Juhl
- 71 Kolding og Omegns Brugsforening
Sigurd Mørk
- 83 Fotografer i Kolding II
Inge Ladegaard
- 97 Kolding Bys Elektricitetsværker
K.G. Astrup
- 107 Benedict Nordentoft
Rolf Buschardt Christensen
- 112 Skoledreng i 1920'erne
Erik Blom
- 117 Kolding – set udefra
Henning Ravnholt
- 123 Storebæltedigte
Knud Erik Reddersen
- 125 Klip fra avisen
1. september 1987-31. august 1988

Koldingbogen

18. årgang

Udgivet af Kulturudvalget i Kolding

Redigeret af Birgitte Dedenroth-Schou

Sats: Kolding Data Sats A/S

Tryk: Jørn Thomsen Offset

Bogbind: Bent Laursen Bogbinderi

ISSN 0901-8077

Bartskærer og kirurger i Kolding indtil midten af 1800-tallet

Af Torsten Sørensen

I 1566 skrev dronning Dorothea til sin søn, Frederik II, at Kolding kun havde én barber, som man ikke kunne undvære af hensyn til daglige sygdomstilfælde; hun bad derfor om, at Kolding by måtte blive fritaget for at stille med ham til militærtjeneste. En barber var nemlig en meget vigtig person. Han var den tids kirurg og kaldtes også bartskær, balber eller feltskær.

Bartskærgerningen var et håndværk, hvorimod lægerne betragtede deres gerning som en kunst, for de var uddannede ved universitetet og læste i bøger. Det gjorde en bartskær sædvanligvis ikke. Han fik derimod en praktisk uddannelse, hvor han først stod i lære som dreng, inden han som svend gik nogle år på valsen. Efterhånden ønskede regeringen dog at have en vis kontrol med bartskærernes uddannelse, og i 1668 bestemtes det, at ingen kunne optages i bartskærlauget, før han havde bestået en eksamen ved det medicinske fakultet i nærværelse af nogle af de ældste mestre. Denne bestemmelse blev nogenlunde fulgt i København, men at det kneb i provinsen fremgår af, at det københavnske barberlauget i 1708 beklagede sig over, at der på landet og i købstæderne var adskillige personer, der nedsatte sig og ernærede sig af barberkunsten uden at være blevet eksamineret.

På det tidspunkt var der overalt i Europa ved at ske en forandring i kirurgernes uddannelse. I Danmark kom en resolution af 30. april 1736, hvori det bestemtes, at der skulle oprettes en selvstændig læreanstalt for kirurgien, *Theatrum anatomico-chirurgicum*, som ikke blot skulle stå for al kirurgisk uddannelse og eksamination, men også for ansættelsen af kirurgerne

og tilsynet med dem. Denne institution fungerede i adskillige år. Men som tiden gik, indså man det nødvendige i en fuldstændig adskillelse af barbevæsenet og den kirurgiske uddannelse. Det fik man i 1785 med oprettelsen af Det kongelige kirurgiske Akademi, der var en selvstændig lægeskole ved siden af det medicinske fakultet, og som i det følgende halve århundrede uddannede langt de fleste af Danmarks læger.

Lidt efter lidt blev det skik at tage eksamen både på akademiet og universitetet, og denne skik blev lovfæstet i 1837. Året efter afholdtes for første gang en fælles medicinsk-kirurgisk eksamen, og fra 1. januar 1842 blev al lægeuddannelse henlagt til det lægevidenskabelige fakultet, som det medicinske fakultet nu kaldtes. Samtidig blev Kirurgisk akademi nedlagt som selvstændig læreanstalt, og dermed var den epoke forbi, hvor man kunne »nøjes med« at uddanne sig til bartskær eller kirurg.

Selv om der fra de ældste tider har været bartskærer i Kolding, er det først fra den tid, da dronning Dorothea boede på Koldinghus, at vi kender navnene på nogle af dem. Claus Bartskær nævnes 1544, og han var i 1554 indblandet i en retssag om en ejendomshandel. En anden var Hans Jensen, som omtales 1561-67, og som muligvis er identisk med den Hans Bartskær, der findes på den ældste grundejerliste i Kolding.

Først omkring 1640 finder vi igen navne på bartskærer. Hans Holbruck er muligvis den samme som den Hans Bartskær, der nævnes i Koldinghus lens regnskab 1613-14; i øvrigt var byen i midten af 1600-tallet ret velforsynet med bartskærer, bl.a. Hans Antonsen

Muus, som fungerede i tre år, inden han flyttede til Odense, hvor han døde 1666.

Peter Kruckow kendes fra en ligprædiken over Erik Pors til Nørgaard, som døde 1645 i Kolding, selv om han havde været under Kruckows behandling. Kruckow selv døde i 1654 formentlig af pesten, som hærgede på det tidspunkt. En slægting af ham, Daniel Christensen Kruckow, fik i 1677 fra kærnerkassen udbetalt 24 rigsdaler, som han havde udlagt til bartskeer-kistens »videre Forbedring«.

Også slægten Thorbrøgger (Thorbrygger) virkede som kirurger. Claus Thorbrøgger nævnes i 1643, men fungerede vistnok også tidligere. Hans indsats omtales desuden i Tingbogen i 1650, hvor byens torv var skueplads for en duel mellem to skomagere; den ene fik et kårdestød i armen, som blev forbundet af Claus Thorbrøgger. To sønner af ham, Lorentz og Gert Clausen Thorbrøgger, var også bartskeerer i Kolding. Sidstnævnte blev i 1679 gift med Kirsten Eriksdatter og fik med hende sønnen Claus Gertsen Thorbrøgger. Om ham vides, at han kaldtes kirurg i 1714; det er dog tvivlsomt, om han har fungeret her i byen, men udelukkes kan det vel ikke, at han er identisk med den bartskeer, der omtales i Vonsild kirkebog under 5. marts 1705, hvor en stakkels kvinde døde efter at være blevet stanget »i lifuet i hendis egen gaard, at hendis tarne veltede ud, endog de blefue aff m. Claus Thor Borg, bartskeer i Colding, indheftede igien oc forbunden — — «.

Om en del af de bartskeerer, der er anført i tabellen, ved man ikke meget, og hos flere er der tvivl om, i hvor stort omfang de overhovedet har virket i Kolding. Andre kender man heldigvis mere til, og om Nikolai Barner ved man, at han havde et meget stridbart sind og var en temmelig hidsig person. Han var regimentfeltkeer og blev 30. november 1702 gift i Kolding med farver Peder Bahnsens velstående enke Hedvig, der var datter af borgmester Baltzer Nielsen. Barner kom senere i strid med hustruen, og i 1705 blev ægteskabet

opløst. Nogle år forinden havde han gjort sig bemærket ved at fare løs på byfogeden Niels Olufsen, som »fik et Øredask, saa han faldt om, og bagefter slæbte Feltskæren den arme Byfoged ved Haaret rundt omkring paa Gulvet«. Muligvis er Nikolai Barner den samme bartskeer, der omtales i Vonsild kirkebog under 26. december 1699 som »den forstandig oc saare forfarne m. Nicolai«.

Jens Møller nævnes i Vonsild kirkebog den 27. august 1699 og kan være identisk med den Jens Jensen Møller, der ved sin begravelse i Kolding den 2. november 1699 kaldes »Chirurg«.

Den 18. december 1700 blev Hans Madsen Bach privilegeret enebartskeer på betingelse af, at han kunne bestå eksamen. Det er formentlig det første kongelige privilegium, der er udstedt til en kirurg i Kolding. Imidlertid bestod Hans Madsen Bach ikke prøven, og derfor blev privilegiet året efter givet til Johan Jørgen Buckfisch, som dog ikke indløste det, og som sikkert aldrig har praktiseret her i byen. Derimod fortsatte Bach vistnok sin virksomhed, indtil han den 29. april 1716 på grund af svaghed afstod pladsen til Lambert Frederik Engvarij.

L. F. Lambert fortsatte privilegiet som enekirurg, og han er nok den første eksaminerede kirurg i Kolding, idet hans eksamensbevis er dateret 6. april 1716. Han praktiserede til sin død i maj 1754, hvorefter hans enke, Marie Elisabeth Klyvers, fik tilladelse til at beholde privilegiet og lade forretningerne besørge af en eksamineret svend. Hun ansatte Alexander Hendrik Flock, som imidlertid ikke kunne bestå eksamen. Han indstillede sig første gang 29. marts 1757, men desværre blev det erklæret om ham, at han ikke kunne betroes at udføre kirurgiske operationer. En måned senere prøvede han igen, men blev atter afvist, og først i 1774 lykkedes det ham at bestå. På trods af manglende attest på sin kunnen, fik han allerede 30. november 1759 enebevilling som stadskirurg efter to år forinden at være blevet gift med Engvarij's datter Kirstine

Margrethe. I 1761 flyttede han til Horsens, fordi Kolding angiveligt var for fattig til at ernære ham.

Medens Flock var i Kolding, havde armeen også sine regimentskirurger. Lorentz Andersen var en af dem; han havde fået eksamen i 1739 og fungerede som feltskær, indtil han i 1751 blev garnisonskirurg i Kolding. Her var han ansat indtil 1761, da han fik stilling som stabskirurg, hvis væsentligste opgave det var at inspicere både regimentfeltskærerne og felthospitalernes overkirurger.

Andersens afløser var Joakim Hollin, der med nød og næppe havde bestået den kirurgiske eksamen i 1758. Om ham hedder det, at han skulle være forpligtet til ved »forekommende Patienter ved Bataillon en at konsultere gode og erfarne Practici i Armeen«.

Jens Henrik Fertig overtog enebevillingen som stadskirurg efter Flock, men også han forlod byen, fordi han ikke kunne tjene til livets ophold.

Efter Fertigs afrejse kneb det med at få stillingen besat trods annoncering i aviserne; først i 1771 lykkedes det, men i den mellemliggende tid havde man feltskærerne, bl.a. Gottlieb Wilhelm Silchmüller, der praktiserede i Kolding 1762-69.

Imidlertid var det en alvorlig sag, at Kolding ikke havde en kirurg ansat, og derfor skrev borgmester Hans Junghans i slutningen af 1770 til kongen, at da ingen tilsyneladende havde været interesseret i stillingen som kirurg, var der mange mennesker, både unge og gamle, der »forkortes i deres Levetid, som det sidste afvigte Aar gav kendelig Prøve paa, da der bortdøde en stor Mængde af hidsig Feber og andre Sygdomme. Ligesom denne Mangel haves for Byen, haves den og for Amtet, og det herværende gode Apotek svækkes saa yderlig, at det til sidst maa gandske undergaa«.

Junghans foreslog, at en nyansat kirurg aflønnedes med tre skilling af hver tønde hartkorn mod, at kirurgen forrettede alle synsforretninger og obduktioner i amtet. Efter en del forhandlinger blev der ved kongelig reskript af 14. januar 1771 oprettet et kirurgiat, der

blev besat med regimentskirurg Martin Sørensen. Han forlod imidlertid allerede byen året efter, da hans regiment blev forflyttet til Viborg. Men den faste aflønning havde tydeligvis gjort embedet mere tillok-kende, og nu meldte der sig fire ansøgere, af hvilke man foretrak Johan Carl Sager. Han blev ansat 26. november 1772 med pålæg om at bosætte sig i Kolding og fik ret til at praktisere i Kolding købstad og i Koldinghus amt.

Johan Sager boede i Låsbygade med sin familie og var senere indblandet i oprettelsen af det første amtsygehus i Kolding i 1785. Han døde kun 46 år gammel den 23. februar 1788, og nogle dage senere indsendte en anonym forfatter følgende digt til Ribe Stifts Adresse-Contoir Efterretninger:

Tanker ved Doctor Sagers Grav i Colding den 29de Februar 1788:

Kun sjelden Colding brav Mands Død beklager.
Er dette ej en Lykke?

Saa skulde man vel tykke.

Men vend og Tanken til en anden Side hen.

Og Lykke skal du ikke kalde det, min Ven.

Hvor lidet er, kun lidt kan tabes.

Faa gode levende, faa gode og begravnes.

Føl smerte da ved Graven for vor Sager.

Hvis du ej kan, ej vil, man dig, end levende, beklager.

Selv om der muligvis var tale om en spøg, blev det ikke opfattet som sådan af Koldings borgere; de opfattede tværtimod digtet som en fornærmelse og skrev den 14. marts 1788 et brev til byens magistrat, som man bad om at sørge for »Satisfaction og Fyldestgørelse for den Foragt, Byen udi forommeldte Vers er tilføjet«. Magistraten fandt sagen så alvorlig, at den videresendte den til stiftamtmanden i Ribe, som svarede den 19. marts 1788, at hvis man i Kolding følte sig fornærmet over digtet, kunne man klage til det Danske Cancelli i Kø-

Hans Junghans (1725-1818). Borgmester i Kolding 1759-1797. Han sørgede for, at det første amts- og stadskirurgiat blev oprettet i 1771. Silhuet af borgmesterparret.

benhavn. Men dertil henvendte man sig nu ikke!

Imidlertid medførte Sagers død også andre skrivelser af mere alvorlig karakter. Stiftbefalingsmanden i Ribe og amtmanden over Koldinghus amt skrev nemlig til kancelliet, at det var upraktisk, at distriktets kirurg boede i Kolding, som »er en Udkant af Landet«, og specielt gjorde man opmærksom på, at »Veile Kiøbstad, frem for andre Kiøbstæder, har maattet savne en Chirurgus«.

Denne henvendelse førte til et kongeligt reskript af 19. september 1788, hvori bestemtes, at »I steden for een Chirurgus maae der beskikkes 2de Chirurgi i Koldinghuus Amt, hvoraf den Ene skal boe i Kolding, samt være samme Byes Chirurgus, og tillige Districts-Chirurgus i Elboe-, Brusk-, Aanst- og Slaugs Herreder, og den Anden boe i Vejle, samt være denne Byes Chirurgus, og tillige Districts-Chirurgus i Holmans-, Jerløv-, Nørvangs- og Tyrrild Herreder«. Lønningen blev fastsat til 150 rigsdaler, som skulle fordeles på distriktet efter nærmere bestemmelser.

Den første, der blev ansat efter den nye ordning, var

Johannes Christian Kræmer. Han var distriktkirurg i Viborg, da han den 19. september 1788 fik stillingen i Kolding. Han interesserede sig for fødselshjælp, og det er formentlig hans skyld, at Kolding i 1797 for første gang fik en jordemoder ansat, der var uddannet ved fødselsstiftelsen i København.

Det var distriktkirurgens pligt at føre tilsyn med amtets sygehus, og den 16. februar 1796 udarbejdede Kræmer den første instruks for sygepasseren ved sygehuset, en afskediget rytter Hans Høst, som sammen med sin kone passede de syge efter kirurgens ordinationer.

I 1798 rettede inspektøren ved kolonierne i Frederikshåb, C. J. Lindenhan, nogle bebrejdelser mod Kræmer. Årsagen var, at nogle patienters helbredelse tilsyneladende trak ud, og Lindenhan antydede, at dette skyldtes Kræmers travlhed, og at distriktkirurgen ikke besøgte de syge så ofte, som det behøvedes. Hertil svarede Kræmer, at mange besøg ikke helbredte patienterne, men derimod »Medicamenterne og alt hvad dertil hører«. Og han forsikrede, at de syge aldrig blev forsømt i nogen henseende. »De bliver helbredet saa hastig som muligt og tillige de virksomste Medicamenter anvendt«.

I øvrigt var Kræmer sikkert den første, der begyndte at vaccinere mod kopper, idet han i et brev af 18. maj 1803 meddelte amtmanden von Hellfried, at han var »begyndt at vaccinere i Kolding den 22. martii dette Aar«.

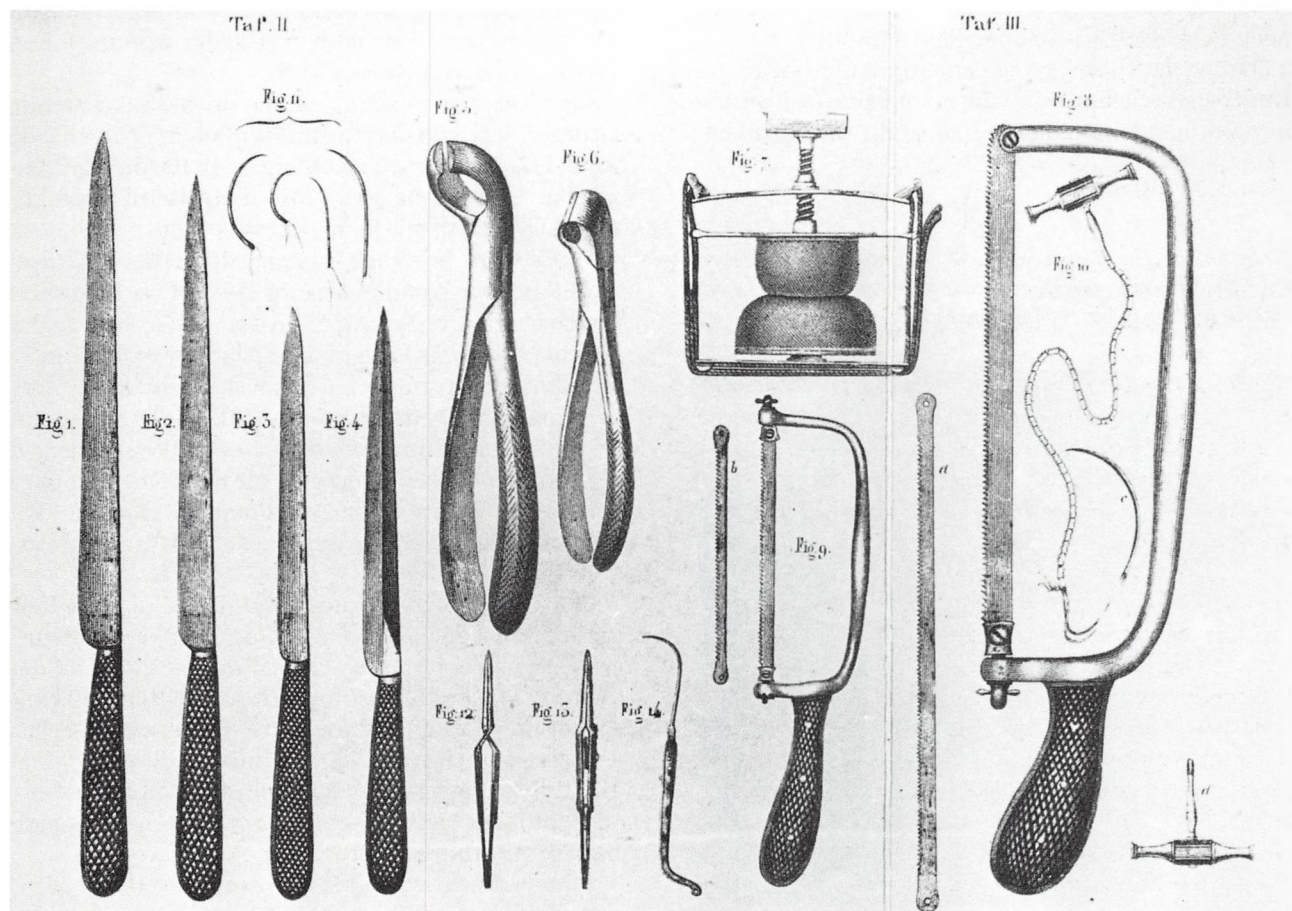
Johannes Kræmer døde 59 år gammel den 1. marts 1808, og allerede samme dag ansøgte kirurgen Johan Fridrich Kissendahl om at blive konstitueret i Kræmers stilling. I sin ansøgning skrev Kissendahl, at han havde været vikar i adskillige distriktkirurgiater — bl.a. i Ribe i begyndelsen af 1807 — og at han havde udført forskellige operationer. Desuden havde han i flere år været kompagnifeltskær »her i Stiftet og Hertugdømmerne«, inden han nu som privat kirurg praktiserede på stamhuset Nørholm med tilhørende gods.

Samtidig var han husmand i Sækbæk i Horne sogn, hvor han i øvrigt døde i 1823.

Kissendahl var kun fungerende distriktskirurg i Kolding i nogle få måneder, for allerede 31. maj 1808 udnævntes Hans Henrik Voigt. Men i sin korte funk-

tionstid havde Kissendahl til gengæld travlt. Den 12. marts 1808 kom de franske tropper til Kolding, og få dage senere ankom spaniolerne. Det betød oprettelsen af et fransk og spansk lazaret, men inden da havde Kissendahl behandlet de fremmede for en sum af 20

Kirurgiske instrumenter, der blev anvendt ved amputationer.

rigsdaler for sygdomme, af hvilke fnat ikke var den værste. At Koldinghus brændte den 30. marts, har næppe givet ham mindre arbejde.

Efterfølgeren, Hans Henrik Voigt, var åbenbart meget aktiv, for året efter hans ansættelse måtte Sundhedskollegiet skrive til ham, at han skulle være mere tilbageholdende med medicinudgifterne.

Voigts amanuensis, Gottlieb Heinrich Kannegiesser, blev den 14. juli 1821 gift med Voigts datter Sabine, og synes som svigerfaderen at have været temmelig aktiv. Den 19. oktober 1820 anmodede han om at få tilladelse til at foretage en amputation på en patient, og mærkeligt nok bad Kannegiesser i samme brev amtmanden om at udvirke, at distriktskirurgen i

Doktorstol, der blev spændt fast på en vogn eller kane, når lægen skulle på sygebesøg i landdistrikterne. Har været anvendt i egnen omkring Kolding (Museet på Koldinghus).

Vejle, Johan Friedrich Christens, assisterede ved operationen, »thi jeg har her i Byen ikke et Menneske, der kunne være mig behjælpelig ved samme«. Muligvis skyldtes dette, at Voigt på det tidspunkt var syg, for han døde få uger senere. Men da havde patienten allerede fået sit ben amputeret, og han blev forresten udskrevet fra sygehuset i februar 1821 med træben.

Efter Voigts død blev Kannegiesser konstitueret i svigerfaderens stilling, som han nok ikke var særlig interesseret i; i hvert fald blev han 31. maj 1821 udnævnt til distriktskirurg i Slagelse, og i stedet ansattes Johan Christian Lorenz Gravenhorst.

Også den gang havde Kolding privat praktiserende kirurger. Jeppe Pedersen Juhl var født i 1777 og havde været eskadronkirurg i Kolding, men havde ingen eksamen. Alligevel fik han i 1814 tilladelse til at praktisere, hvilket han gjorde til sin død i 1836.

Også Carl Friedrich Leonhard Færber praktiserede. Han var bataillonskirurg 1819-34 og fungerede derefter som privatkirurg til sin død i 1866. Han anklagede i 1822 byens jordemoder, Maren Frederichsdatter Almind, fordi hun havde givet indvortes medicin til en patient. Og det måtte hun ikke ifølge reglementet for jordemødre. Det kom der en del retsmøder ud af i sommeren 1822, men det hele endte med, at man ikke fandt »tilstrækkelig Anledning til at sætte ofternævnte Giordemoder Madame Almind under Justitiens Tiltale«.

Gothart Lebrecht Krause blev den 31. august 1821 gift med den 25 år ældre Anne Margrethe Junghans, en datter af borgmester Hans Junghans. Og på det tidspunkt kaldes Krause for »Chirurg og Barber i Kolding«, men det er dog meget tvivlsomt, om han har fungeret som kirurg. Ægteskabet med Anne Margrethe Junghans blev senere opløst, og da han døde i 1853, omtales han i kirkebogen som »Forhenværende Barber, nu Almissemel«.

Johan Chr. Gravenhorst var netop blevet 57 år gammel, da han den 9. marts 1821 blev ansat i Kolding.

Uindlægning til Høiherred.

Undersøgt og behandlet: 'Tager jeg
mig for at se den her til stand
at jeg i den 28. November 1821
hjørde, som det er ventet, at jeg
og hvad angående den her til stand
med det samme og den 28. November
1821, som det er ventet, at jeg
Kolding den 30. April 1821.

J.C. Gravenhorst.

Den Høiherred
Høiherred som Treschow.
i Veile.

N.N. 143.

Brev af 30. IV. 1821 fra distriktskirurg J.C. Gravenhorst til amtmand Treschow. Gravenhorst meddeler, at han nu er kommet til Kolding for at overtage kirurgiet.

Han synes at have været en omhyggelig kirurg og administrator i stillingen som distrikts- og sygehuslæge. Herom vidner mange skrivelser til amtet om stort og småt. Desuden viste han evner til at skære igennem, som f.eks. i en sag om en skolelærer Christen Poulsen, der i januar 1828 blev sendt frem og tilbage over grænsen mellem Ribe og Vejle amter, fordi ingen ville ken-

des ved ham. Til sidst besluttede Gravenhorst, at den uheldige skolelærer måtte forblive indlagt på Kolding sygehus. Bagefter fandt man så ud af, hvem der skulle betale for patientens ophold.

Desværre døde Gravenhorst allerede den 25. september 1828 efter få døgn sygdom. I hans stilling konstitueredes nu Johan Anton Hoff, men han havde kun stillingen i få måneder, inden han den 22. november 1828 blev udnævnt til bataillonskirurg i Rendsborg. Til gengæld gik der et par år, inden han fik løn for perioden i Kolding, idet sagen måtte til højeste sted. Først den 18. november 1829 bevilgedes 100 rigsdaler »ved Hans Majestæts allerhøjeste Resolution«, og det beløb blev først udbetalt i sommeren 1830.

Den 1. april 1829 udnævntes Peter Andreas Casper Rosendahl til ny distriktskirurg. Han var blevet opdraget og havde været i lære hos sin onkel i Skive, distriktskirurg Johan Christian Stengel, der var søn af bødlen i Odense, som også havde tilladelse til kirurgisk praksis.

Rosendahl omtales som livlig og virksom. Han genoplivede vandmester Jens Grams lille anlæg »Rolighed« i det sydvestre hjørne af Dyrehavegårds mark, men anlægget forfaldt efter Rosendahls død i 1847. Kun navnet er tilbage i »Gramsroligheds Vej«.

Den 2. januar 1839 indvalgte Rosendahl i Borgerrepræsentationen med kun 16 stemmer, og dér var han medlem indtil januar 1845. Sandsynligvis var han også indblandet i bygningen af sygehuset i Hospitalsgade i 1837, og det var vel et led i forberedelserne til dette, at han et par år før var med til at udfærdige en detaljeret »Fortegnelse over det til Veile Amts Sygehuus i Colding henhørende Inventarium«.

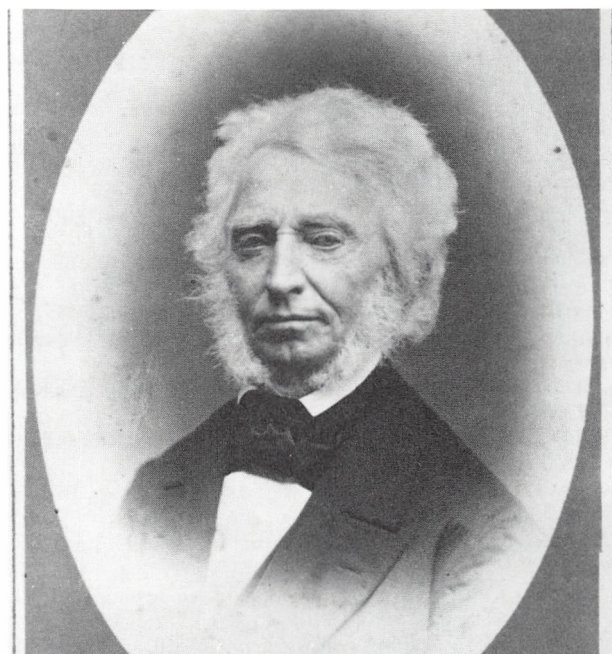
Da det holstenske landsenerregiment blev nedlagt 1. juli 1842, forsvandt også bataillonskirurgerne. De sidste var Gotthilf Ferdinand Eschricht og Vilhelm Johannes Ambrosius Markussen. Eschricht blev ansat i 1836 og forlod byen i juli 1842; derefter var han overlæge i Helsingør indtil 1858. Senere havde han praksis

Navn	Data	Stilling	Funktionstid i Kolding
Claus Bartskær	?	Bartskær	ca. 1544-1554
Hans Jensen Bartskær	?	Bartskær	ca. 1561-1567
Hans Holbruk	?	Bartskær	o. 1640
Peter Kruckow	d. 1654	Bartskær	o. 1640
Claus Thorbrøgger	ca. 1599-1674	Bartskær	o. 1643-1674
Hans Antonsen Muus	d. 1666	Bartskær	o. 1650
David Christensen Kruckow	1634-1686	Bartskær	o. 1660-1686
Powel Lüken	?	Barber	o. 1669 (?)
Johan Gissche	?	Feltskær	o. 1670 (?)
Gert Clausen Thorbrøgger	1645-1699	Bartskær	ca. 1670-1699
Lorentz Clausen Thorbrøgger	ca. 1646-1700	Bartskær	ca. 1670-1700
Johan Powelsen	?	Balber	o. 1670 (?)
Thomas Pedersen Baad	?	Bartskær	o. 1677 (?)
Nicolai Barner	1636-1718	Regimentsfeltskær og bartskær	ca. 1683-1705
Jens Jensen Møller	ca. 1661-1694	Bartskær	ca. 1685-1694
Hans Adolph Werner	?	Regimentsfeltskær	ca. 1686
Hans Madsen Bach	?	Privilegeret bartskær	1700-1716
Johan Jørgen Buckfisch	d. 1739	Bartskær bevilling 10/9-1701	(?)
Claus Gertsen Thorbrøgger	1679-?	Kirurg	o. 1705-1714 (?)
Frederik Jacobsen	d. 1743	Feltskær	ca. 1714-1743
Lambert Frederik Engvarij	d. 1754	Barber-kirurg	1716-1754
Johan Jockum Kalbach	?	Feltskær	o. 1719 (?)
Lorentz Andersen	d. ca. 1765	Garnisonskirurg	1751-1761
Alexander Hendrik Flock	ca. 1724-1806	Barber og stadskirurg	1754-1761
Joakim Hollin	ca. 1718-1771	Bataillon- og regimentfeltskær	1758-1771
Jens Henrik Fertig	ca. 1732-1787	Stadskirurg	1761-1762
Sigismunde Setlitz	?-1762	Feltskær	o. 1762 (?)
Gotlieb Wilhelm Silchmüller	d. 1806	Praktiserende kirurg	1762-1769
? Redisch	?	Eskadronfeltskær	o. 1770 (?)
Martin Sørensen	ca. 1723-1801	Kirurg	1771-1772
Johan Carl Sager	ca. 1742-1788	Stads- og amtskirurg	1772-1788
Gerbrant Iacob Schipper	ca. 1761-?	Eskadronfeltskær	o. 1787 (?)
Johannes Christian Kræmer	1749-1808	Distriktskirurg	1788-1808
Michael Christian Hiort	ca. 1785-?	Eskadronfeltskær	o. 1801 (?)
Johan Fridrich Kissendahl	ca. 1752-1823	Konstitueret distriktskirurg	1808
Hans Henrik Voigt	1766-1820	Distriktskirurg	1808-1820
Jeppe Pedersen Juhl	1777-1839	Praktiserende kirurg	1814-1839
Carl Friedrich Leonhard Færber	1788-1866	Bataillons- og praktiserende kirurg	1819-1866
Gotlieb Heinrich Kannejesser	1788-1852	Praktiserende kirurg	ca. 1820-1821
Gotthard Lebrecht Krause	ca. 1797-1853	Barber-kirurg	o. 1820 (?)
Johan Christian Lorentz Gravenhorst	1764-1828	Distriktskirurg	1821-1828
Johan Anton Hoff	1784-1861	Konstitueret distriktskirurg	1828
Peter Andreas Casper Rosendahl	1797-1847	Distriktskirurg	1829-1847
Gotthilf Ferdinand Eschricht	1810-1883	Bataillonskirurg	1836-1852
Vilhelm Johannes Ambrosius Markussen	1808-1857	Bataillonskirurg og praktiserende læge	1837-1857
Friedrich Peter Aemil Bloch	1801-1877	Distriktslæge	1847-1877

Kirurger og bart- og feltskærer i Kolding indtil midten af 1800-tallet. For en del af de nævnte personer er der tvivl om, i hvor stort omfang de har fungeret i Kolding, og i disse tilfælde er der anført (?) efter angivelsen af funktionsperioden.

i Københavnsområdet til sin død i 1883. Vilhelm Markussen kom til Kolding i 1837, og da bataillon blev nedlagt, fortsatte han som praktiserende læge. Han blev senere krigsråd og deltog som overlæge i felttoget i 1848.

Vilh. Johs. Ambrosius Markussen (1808-1857). Bataillonskirurg og senere praktiserende læge i Kolding 1837-1857. (Københavns universitets medicinske historiske museum).

Friedrich Peter Aemil Bloch (1801-1877). Distriktslæge i Kolding 1847-1867. Han var den sidste med eksamen fra Kirurgisk akademi. (Det kgl. Bibliotek).

Efter distriktskirurg Rosendahls død i 1847 udnævntes den 46-årige Friedrich Peter Aemil Bloch, som bl.a. havde været læge i Godthåb på Grønland i seks år, inden han vendte tilbage til Danmark. Han var distriktskirurg i Kolding, indtil han blev afskediget som kancelliråd i 1867; derefter praktiserede han privat i byen til sin død i 1877.

Bloch blev den sidste distriktslæge i Kolding, som var uddannet på det tidspunkt, hvor der var forskel på den medicinske og kirurgiske eksamen.

Litteratur

- Carøe, E. Bartskeerer og Kirurger i Kolding, Vejle og Fredericia. Vejle amts årbøger 1912.
- Carøe, K. Den danske Lægestand 1459-1900. Bind I-V. København 1905-6.
- Eliassen, P. Borchs Gaard i Kolding og dens Beboere gennem Tiderne. Vejle amts årbøger 1914.
- Eliassen, P. Det gamle og nyere Kolding. Kolding 1910 (1975).
- Eliassen, P. To Kolding Borgmestre. Vejle amts årbøger 1911.
- Fogtmann, L. Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegiebreve. IV Deel, 4 Bd. 1787-1788. Kjøbenhavn 1795.
- Gotfredsen, E. Medicinens historie. 2. udg. København 1964.
- Knudsen, A. Tanker ved Doktor Sagers Grav i Kolding. Vejle amts årbøger 1916.
- Nellemann, A., Moseholm, K. Koldingstudenter indtil 1856. Kolding 1988.
- Petersen, C. P. N. Den danske Medicinal-Lovgivning. Kjøbenhavn 1833.
- Saugman, E. Den danske hærs lægevesens oprindelse og udvikling gennem tiderne. København 1955.
- Snorrason, E. Skarpretter og/eller kirurg. Medicinsk historisk årbog 1987.
- Sørensen, T. Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800. Koldingbogen 1986.
- Sørensen, T. Om Kolding sygehus gennem 250 år. Medicinsk forum 1987; 40: 99-106.
- Sørensen, T. Skolelærer Poulsens rejser over amtsgrænsen. Vejlægen 1988; 5: 8-9.
- Worsøe, H. H. Vonsild kirkebog 1659-1708. København 1982.

Utrykte kilder

- Landsarkivet for Nørrejylland. Horne sogns kirkebog 1815-25.
- Landsarkivet for Nørrejylland. Kirkebøger for Kolding kirke. (Kopi i Kolding stadsarkiv).
- Landsarkivet for Nørrejylland. Kolding rådstuearkiv. Kopibog 1766-74 og 1782-92.
- Landsarkivet for Nørrejylland. Ribe stiftamts arkiv. Indkomne breve. Pk. 389.
- Landsarkivet for Nørrejylland. Ribe stiftamts arkiv. Kopibog 1768-72, 1787-92 og 1806-8.
- Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle amts arkiv. Indkomne breve. Pk. 197-99, 311, 455, 458-59, 1078.
- Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle amts arkiv. Kopibog 1808.
- Rigsarkivet. Folketælling 1787 og 1801. Thorstrup sogn. (Kopi i Landsarkivet for Nørrejylland).
- Rigsarkivet. Folketælling 1787, 1801 og 1834. Kolding købstad. (Kopi i Kolding stadsarkiv).

Mennesker vi mødte

Af Nellemose

Under vort arbejde med bogen Kolding Studenter indtil 1856 har vi mødt mange gamle koldingensere, som falder uden for bogens emne. Nogle af dem kendte vi i forvejen, fordi der er litteratur om og af dem, men langt de fleste var enten glemte eller oversete. På grundlag af de ganske vist sparsomme oplysninger, som det har været muligt for os at samle, skal der i det følgende fortælles om to af dem, den ene en glemt hospitalspræst, den anden en overset koldingpræst, der endte som hofpræst på Frederiksborg — og så vil nogle af de koldingpræster, der hverken blev glemt eller overset, kort blive omtalt i en særlig sammenhæng — kort, fordi fyldigere fremstillinger er let tilgængelige.

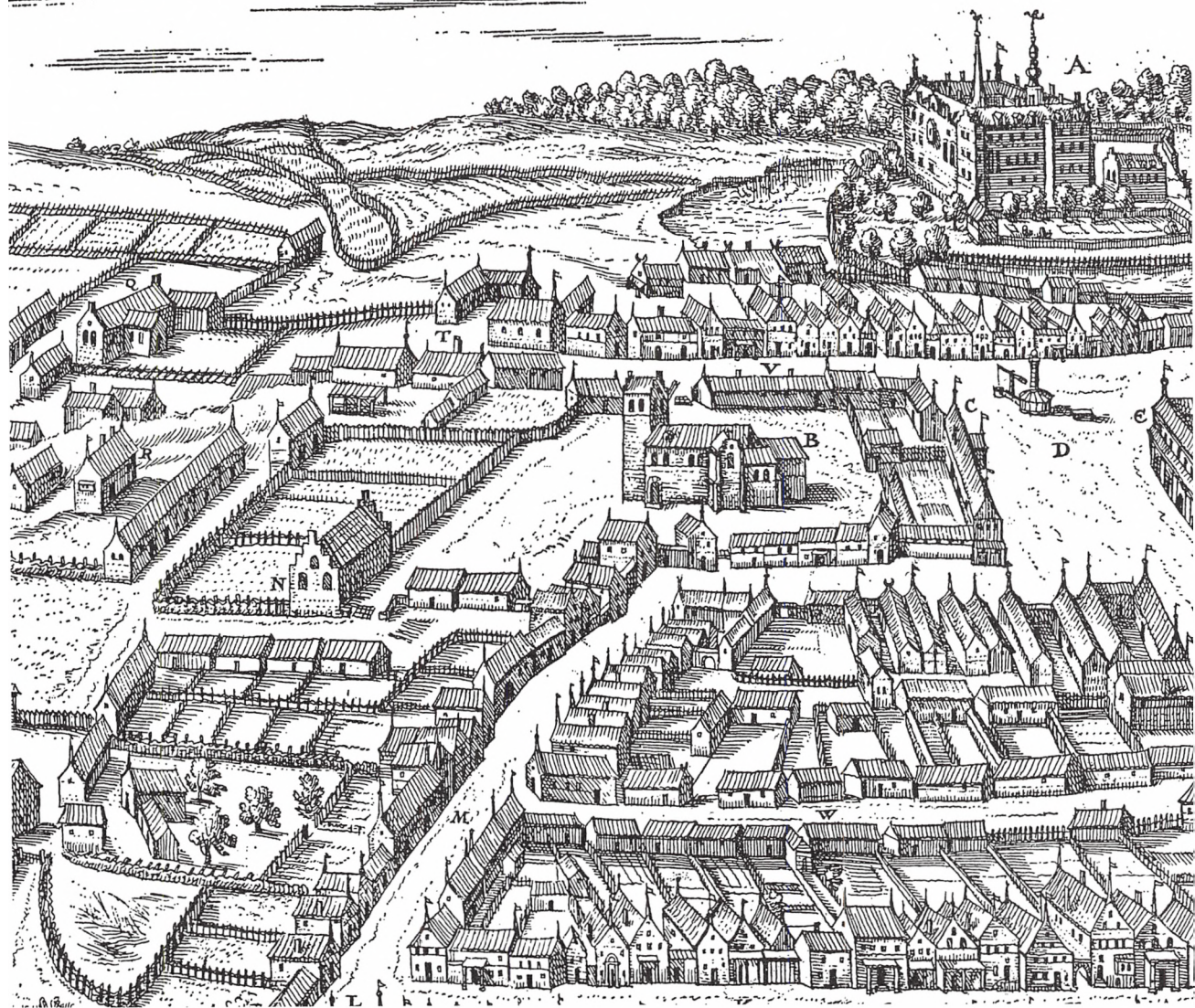
En glemt hospitalspræst — Hans Jacobsen Arp

Hans Jacobsen Arp, født cirka 1575, sandsynligvis i Kolding, var søn af slotsskriver Jacob Arp og svoger til Jens Sørensen Harte, der først var rektor for Kolding Skole og siden præst i Kolding i mange år. Hans Jacobsen Arp studerede fra 1592 flere år ved tyske universiteter og fik offentlig understøttelse. I et missive (et såkaldt »lukket brev«, et embedsbrev) af 5. marts 1595 til bispem i Ribe kaldtes han til hører i Kolding Skole, og der står i missivet, at han skal beforders til det første kald, der bliver ledigt i stiftet, hvis han er duelig og lov-

lig kaldet. Den 19. juni 1597 bliver han, der nu er magister, kaldet til hospitalspræst i Kolding. Under den 22. oktober 1604 noterer Ribe-bispen Peder Hegelund i sædvanlig telegramstil i sin dagbog: »Fra Veien til Kolding faar M. [M = magister] Hans Iacobssøns sag paa Koldinghuss — forhøring — dom — besegling«, dvs., at Hans Jacobsen Arp har været i forhør og har fået en dom, som er blevet beseglet. Vi ved ikke, hvad sagen drejer sig om, men vi har lov at gætte. I 1623 hed sognepræsten i Kolind Jacob Hansen Arp, og han var sandsynligvis søn af Hans Jacobsen Arp. Han blev afsat i 1635 »for sit uskikkelige levnet«. Har måske faderens sag været af samme art? Vi ved det som sagt ikke, men Hans Jacobsen Arp mistede efter alt at dømme i hvert fald ikke sit embede. Han døde den 30. marts 1608, og allerede den 9. april 1608 blev efterfølgeren Niels Jørgensen præsteviet, ikke først i 1613 som man hidtil har ment.

En overset hofpræst — Jørgen Mortensen

I 1566 hed den residerende kapellan i Kolding Jørgen Mortensen. Han blev også sognepræst i Alminde, men det er lidt uklart, hvornår præcis det er sket. Fra gammel tid var Alminde anneks til Kolding, således at den residerende kapellan ved Sct. Nicolai kirke tillige var sognepræst i Alminde. Denne ordning synes kong

Udsnit af Braunius og Hogenbergs prospekt af Kolding fra 1587. Udsnittet viser blandt andet de lokaliteter, hvor Jørgen Mortensen og Hans Jacobsen Arp havde deres gang: Sct. Nicolai kirke ses ved B, Kolding Skole ved N og Kolding Hospital ved Q.

Christian den Tredjes dronning Dorothea at have ændret, da hun var blevet enke og havde fået Koldinghus len til sit underhold. Hun døde i 1571, og fra 1573 foreligger der et kongebrev, hvori Frederik den Anden erklærer den ordning, som hans mor havde indført, for ophævet. Den var kun bestemt til at være hendes levetid, nu skal den gamle ordning igen træde i kraft, »saaledes at Almind sogn til evig tid skal blive et annekts til Kolding bykirke«. Vi ved ikke, om Jørgen Mortensen var sognepræst i Alminde i 1573, men han var det i hvert fald i 1575. Det vender vi tilbage til, men først vil vi se på et par oplysninger, vi har fundet om ham fra tiden før 1575.

I 1569 blev Kristen Pederssøn student fra Kolding Skole. Af papirer, som findes i Oslo bispearkiv, fremgår det, at han forlod skolen med gode vidnesbyrd fra dens rektor Georgius Martini Coldingensis (navnene Jørgen Mortensen Colding latiniseret), og derudfra kan vi slutte, at Jørgen Mortensen en tid må have virket som både rektor og residerende kapellan. Det var ikke ualmindeligt, især ved de mindre latinskoler, at en præst — som her — tillige var rektor. Jørgen Mortensen kan imidlertid ikke have beholdt rektorstillingen ret længe, for i 1571 døde Søren Kneus som rektor for Kolding Skole.

I april 1574 får vi et glimt af Jørgen Mortensen i funktion i en lidt speciel anledning. Under ledelse af daværende skolemester (dvs. rektor), senere biskop Peder Hegelund ankom til Kolding fra Ribe et selskab af *fruer* i denne bys bedste familier. Med sig havde de en ung pige, som skulle troloves med en sjællandsk præst. I Kolding mødte flere *mænd* op, blandt andre borgmester Søren Kjær og sognepræsten fra Harte-Bramdrup Hans Kneus (se senere). I dette udsøgte selskab var også Jørgen Mortensen med. Trolovelsen blev drøftet og gennemført.

Nu til året 1575. Hvorfra ved vi, at Jørgen Mortensen var sognepræst i Alminde det år? Det ved vi, fordi han — sandsynligvis i 1574 — havde klaget over, at han

ingen havde til at befordre sig fra Kolding til Alminde, når han skulle gøre tjeneste i kirken eller besøge syge i sognet. Han ønskede at få en af kronens bønder i Alminde til at befordre sig fra Kolding til Alminde og retur. Hans ansøgning bevilgedes den 2. februar 1575, og den pågældende bonde blev fritaget for at gøre ægt og arbejde til Koldinghus.

I de følgende år blev Jørgen Mortensens økonomiske forhold forbedret, han fik tillagt forskellige tjendeydelser og andre gejstlige indtægter, men af størst betydning var det åbne brev af 23.1.1583, hvori det officielt meddeles, at hr. Jørgen Mortensen har overtaget stillingen som kongens danske hofprædikant (Frederik den Anden havde også en tysk hofprædikant), at han er forpligtet til at følge kongen personlig, når det behøves, eller opholde sig ved Frederiksborg, han skal have 200 daler i årlig løn, 16 daler om måneden i kostpenge til sig selv og en dreng, sædvanlig hofklædning til sig selv selvanden, foder og mål (dvs. forplejning med hør, halm og havre m.m.) til to heste og fri bolig ved Frederiksborg slot fra førstkommende påske af. Kongen vil senere betænke ham med et kannikedømme eller på anden måde, eftersom han tjener kongen til.

I marts 1583 kom der yderligere et ekspectancebrev for hr. Jørgen Mortensen »prædikant på Frederiksborg« på det første ledige kannikedømme i Roskilde, »tidligere udgivne ekspectancebreve hermed dog uforkrænket«.

Jo vist, der blev sørget godt for den ny hofpræst, men han må være død inden årets udgang, for fra den 2. december 1583 foreligger der en skrivelse om, at der til hr. Jørgen Mortensens enke skal betales, hvad hendes husbond ved sin død kunne have til gode af løn og månedspenge og, da hun ikke så snart kan ordne sine forhold, så hun kan flytte derfra, gives hende fetalje til hendes underhold en månedstid eller to. Hun må så være flyttet tilbage til Kolding (og familien?). Et forleningsbrev af 19. november 1586 tillagde hende halvde-

Portræt af Ancher Anchersen. Den latinske indskrift i den ovale portrættramme lyder i oversættelse: »Ancher Anchersen, doktor i den højhellige teologi, kong Frederik den Fjerdes konfessionarius i udlandet, biskop i Ribe, født 1644, død 1701«. Foruden i portrættrammen Ancher-våbnet med dobbelt anker og hjelm med oprakte arme. På soklen under portrættet læses:

Lyksaligt er det Blad, og dette Kaaber-Stykke,
 Som BISCOP ANCHERS Navn og Ansigt her vil smykke,
 Der var den Store Guds og Skriftens lærde Tolk
 For vor KONG FRIDERICH hos fremmet Stavn og Folk.
 Spørg COLDING ad, hvad godt i Skole og i Kirke
 hans Flid og Nidkierhed for Gud har haft at virke,
 Spørg Riber-Stift, om i en sand Oprigtighed,
 Og sød Belevenhed, mand vel hans Lüge veed.
 Den dyrebare Mand er nu vel lagt i Dvale,
 Dog skal og dette Blad for Efter-Slegten tale,
 Og byde dem med Tak at komme Ham ihu,
 Som hand var Stiftets Liv, og Priis og Fryd endnu.

Laurentius Thura,
 Episcopus Ripensis.

Det kongelige Bibliotheks billedsamling.

len af kronens korntiende af Smidstrup sogn, og den 1. juli 1589 udstedtes et forleningsbrev for Lene Hansdatter, hr. Jørgen Mortensens enke i Kolding, på kronens korntiende af Østed (Ødsted) sogn kvit og frit. Også for hende blev der sørget. — Lene *Hansdatter* hed hun; måske var hun datter af præsten Hans Kneus i Harte-Bramdrup (død 1596), ham, der var med i det trolovelsesmøde, vi har fortalt om ovenfor.

Seks koldingpræster, der blev hofprædikanter

I de 134 år mellem 1559 og 1693 blev seks koldingpræster udnævnt til hofprædikanter, fire af dem fortsatte i karrieren og blev biskopper, to omkring 1600 og to omkring 1700. Forklaringen er, at de alle havde forbindelse til kongehuset i orden, eller rettere, at kongehuset under de hyppige ophold på Koldinghus i 15-1600 årene lærte i hvert fald fem af de seks personligt at kende og fandt dem egnede. Den sjette havde egentlig ikke meget med Kolding at gøre, men koldingpræst blev han da, og nær forbindelse til kongehuset havde han også.

Den første af de seks koldingpræster, der blev hofprædikanter, var den indflydelsesrige *Niels Nielsen Kolding*, født i Kolding cirka 1525. Han havde fra 1551 været residerende kapellan i Kolding og sognepræst i Alminde, da kong Frederik den Anden straks efter sin tronbestigelse udnævnte ham til hofpræst. (Hofpræsten var også konfessionarius, dvs. skriftefader). Inden længe flyttede han til Sjælland. Når han ikke var optaget af hoftjenesten, opholdt han sig i Roskilde, og dér døde han i 1578. Frederik den Anden satte ham meget højt og sørgede gavmildt for hans underhold.

Om hofprædikanten *Jørgen Mortensen* er der fortalt ovenfor. Hans embedstid (1582-1583) blev så kort, at han ikke fik sat sig varige spor.

Den tredje i rækken af koldingensiske hofpræster hed *Anders Bendtsen Dalin*. Vi ved ikke, hvornår eller

hvor han er født. Han var »en velstuderet mand«, da Frederik den Anden i 1583 gjorde ham til sognepræst i Eltang-Vilstrup. I 1586 blev han sognepræst i Kolding, derfra blev han i 1591 forflyttet til København, og han blev hofpræst. I 1601 blev han udnævnt til biskop i Oslo, hvor han døde i 1607. Han var en mand med streng kirkelig ordenssans og praktisk administrativ dygtighed.

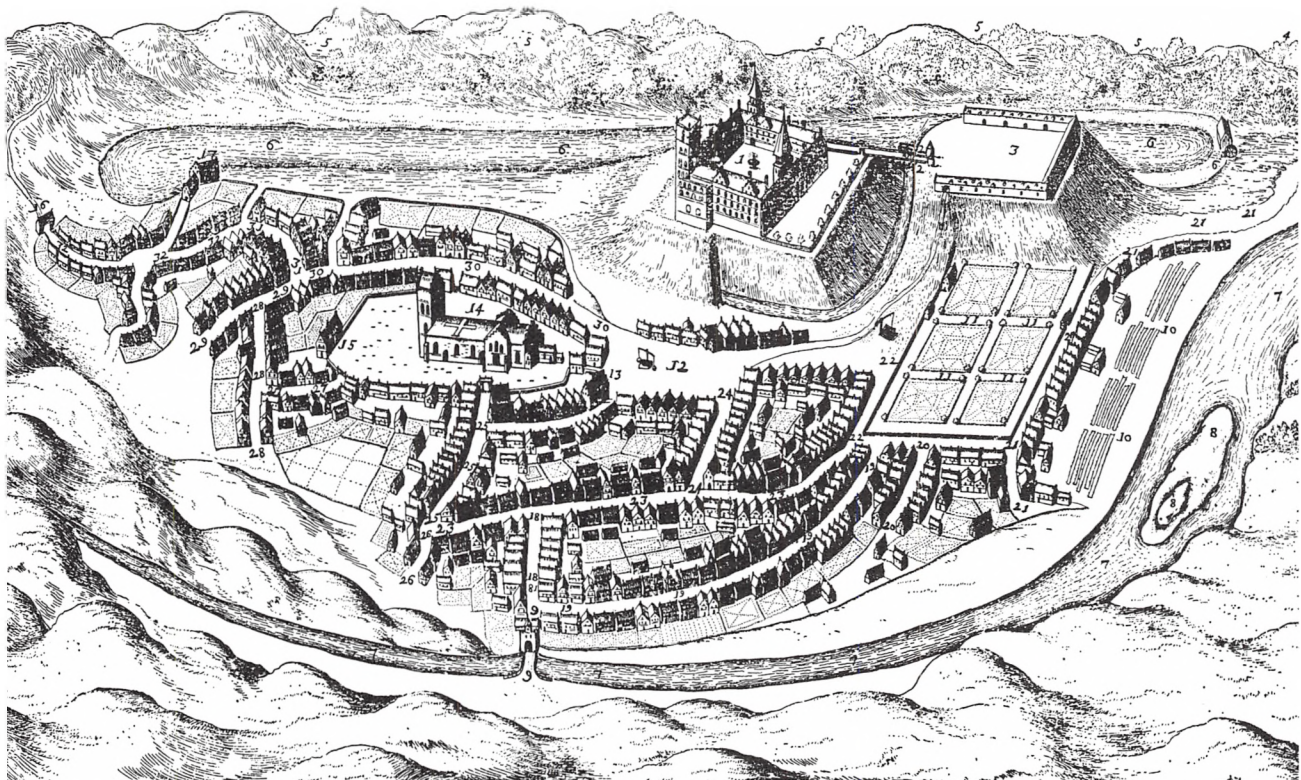
Anders Mikkelsen Kolding (eller Buch) skal være født i Kolding i 1560. Fra 1591 til 1608 var han residerende kapellan i Kolding og sognepræst i Alminde. Når han i denne periode kaldes hofpræst, skal det muligvis forstås sådan, at han kun prædikede for kongen, når denne opholdt sig på Koldinghus. Christian den Fjerde satte pris på ham og udnævnte ham i 1608 til biskop i Bergen. Dér døde han i 1615.

I ægteskabet med Bodil Andersdatter Buch fik Anders Mikkelsen Kolding tre børn, som alle blev i Norge. Han nævnes ikke sjældent med hustruens slægtsnavn, som børnene overtog.

Cirka 100 år senere var der igen to koldingpræster, der blev hofprædikanter, nu ganske vist ikke hos majestæten selv (Christian den Femte), men hos hver af hans sønner kronprins Frederik (den senere Frederik den Fjerde) og prins Carl. Biskopper blev de også i kraft af deres forbindelse til kongehuset.

Om kronprins Frederiks hofprædikant under udenlandsrejsen 1692-1693 *Ancher Anchersen* har vi skrevet i Koldingbogen 1985, hvortil henvises. Han blev kort efter hjemkomsten udnævnt til biskop i Ribe, hvor han døde i 1701. Han blev begravet i Kolding.

Den sidste — og efter alt at dømme mest farverige — af de seks hofprædikanter, verdensmanden med den usædvanlige gejstlige karriere, hed *Bartholomæus Deichmann*, født i København i 1671. Han havde været feltpræst ved et dansk korps i fremmed krigstjeneste, da han i 1696 blev udnævnt til hofprædikant hos prins Carl på dennes udenlandsrejse, der kom til at vare i tre

Prospekt af Kolding cirka 1675 efter Peder Hansen Resens Atlas Danicus.

år. Det var under denne, han i 1697 blev udnævnt til sognepræst i Kolding. Først efter hjemkomsten i 1699 holdt han tiltrædelsesprædiken i Sct. Nicolai kirke i Kolding første pinsedag og afskedsprædiken allerede anden pinsedag. Inden for et årstid fulgte udnævnelserne slag i slag, så han knap nåede at tiltræde et embede, før han fik et nyt: han blev i hurtig rækkefølge udnævnt til stiftsprovst i Odense, superintendent i Oldenburg-Delmenhorst og den 12. juni 1700 til biskop i Viborg. Der blev han, indtil han i 1713 kom til Kristiania (Oslo) som biskop. Han havde nær forbindelse til

kong Frederik den Fjerde og dronning Anna Sophie Reventlow og var en af dem, der straks efter Frederik den Fjertes død i 1730 blev ramt af Christian den Sjettes had: han blev afsat fra sit embede og døde »i sorg og græmmelse« i 1731.

Niels Nielsen Kolding, Anders Mikkelsen Kolding (Buch) og Ancher Anchersen har udgivet forskellige skrifter, mest af religiøs, opbyggeligt indhold. Ancher Anchersen udgav tillige nogle lejlighedsdigte. Bartholomæus Deichman var kendt for sine ligprædikener,

Portræt af Bartholomæus Deichman. Den latinske indskrift i den ovale portrætramme lyder i oversættelse: »Bartholomæus Deichman, Danmarks og Norges hellige kongelige majestæts konferensråd og biskop i Oslo i Norge«. Forneden i rammen Deichman-våbnet med liljer på skjoldet og vinger på hjelmen. Det kgl. Biblioteks billedsamling.

specielt den, han holdt over Thomas Kingo (1703). En særstilling i hans produktion indtager Forsvarsskrift for De Norske (1724).

Efter Christian den Femtes tid (1670-1699) er ingen koldingpræst blevet udnævnt til hofprædikant. Hofkets (kongehusets) besøg på Koldinghus blev sjældne, og fra 1808 lå slottet i ruiner.

Kilder

I de nedenfor meddelte kildehenvisninger forekommer en del forkortelser, som her anføres vedføjet den titel, hver enkelt forkortelse repræsenterer.

Hegelund: Bue Kaae: Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565-1613 I-II (1976). — *KB:* Kancelliets Brevbøger. — *DbL:* Dansk biografisk Leksikon. — *Lindholm:* Poul Lindholm: Almind Sogn i Brusk Herred (1927). — *Wiberg:* S. W. Wiberg: Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie I-IV (1870-1873, genoptrykt 1959-1960). — *Eliassen:* P. Eliassen: Kolding fra Middelalder til Nutid (1910, genoptrykt 1974-1975). — *E-M:* H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814 I-XII (1924-1935). — *Helk:* Vello Helk: Dansk-norske Studierejser fra Reformationen til Enevælden 1536-1660 (1987). — *Zwergius:* Detlev Gotthard Zwergius: Det siellandske Clerisie (1754). *Fyhn:* Jens Jørgen Fyhn: Efterretninger om Kjøbstden Kolding (1848).

Om Hans Jacobsen Arp henvises til:

Hegelund I, side 298, 430 og 495 og II, side 183 og 245. KB 1593-96, side 416-417 og 579-580. Helk, side 154.

Om Jørgen Mortensen henvises til:

Hegelund I, side 96, og II, side 62. KB 1571-75, side 570, 1576-79, side 413, 607 og 743, 1580-83, side 84, 110 og 274, 1584-88, side 611, og 1588-92, side 206. Lindholm, side 70-71. Wiberg I, side 235, og II, side 391. Aksel Nellemann og Knud Moseholm: Kolding Studenter indtil 1856 (1988), side 250. A. Chr. Bang: Den norske Kirkes Geistlighed i Reformations-Aarhundredet (Kristiania 1894), side 213.

Om Niels Nielsen Kolding henvises til:

Hegelund I, side 17, 63, 66, 79, 80, 96, 98, 99, 102 og 115, og II, side 13, 64 og 65. KB 1551-55, side 165, 1556-60, side 168, 347, 384 og 460, 1561-65, side 20, 40, 43, 44, 151, 155, 173, 228, 241, 258 og 550, 1566-70, side 41, 66, 67, 211, 244, 443-444 og 625, 1571-75, side 147, 182, 241-242, 243 og 408, 1576-79, side 8, 59, 454, 455, 467, 469 og 624. DbL 1. udg., 2. udg. og 3. udg. Lindholm, side 68-69. Wiberg II, side 99. E-M II, side 277-278. Zwergius, side 472-476. Den danske Kirkes Historie IV (1959), side 32.

Om Anders Bendtsen Dalin henvises til:

Hegelund I, side 174, 220, 362, 475 og 480, og II, side 108, 140 og 266. KB 1584-88, side 464, 1588-92, side 569 og 608, 1593-96, side 15 og 44, 1596-1602, side 37, 183, 279 og 338, 1603-08, side 578 og 671. DbL 1. udg. Wiberg I, side 313, og II, side 100 og 142. Eliassen, side 249 og 535. E-M II, side 313. Helk, side 198. Zwergius, side 522-528. Fyhn, side 80-81. Norsk biografisk Leksikon III (1926), side 257-258. H. P. Bertelsen: Eltang, N. Bjært og S. Vilstrup Sogne (1955), side 20-21.

Om Anders Mikkelsen Kolding (Buch) henvises til:

Hegelund I, side 457 og 492, og II, side 256 og 270. KB 1584-88, side 103-104, 1593-96, side 584-585, 1603-08, side 360-361 og 418-419. DbL 1. udg. Lindholm, side 71. Wiberg II, side 100 og 235. Eliassen, side 535. E-M II, side 273. Helk, side 280. Zwergius, side 530-532. Fyhn, side 88. Johan Frederik Lampe: Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen (Kristiania 1895), side 7. Birgitte Dedenroth-Schou: Koldinghus Lens Regnskab 1610-11 Tekst (1984), side 92.

Om Bartholomæus Deichman henvises til:

DbL 1. udg., 2. udg. og 3. udg. Wiberg II, side 233 og 513. Eliassen, side 535. E-M II, side 341-344. Zwergius, side 743-751. Fyhn, side 82-83. Norsk biografisk Leksikon III (1926), side 295-299. Den danske Kirkes Historie V (1951), side 74f og 114. P. B. C. Westergaard: Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit I (1930), side 364.

Om rektor Søren Kneus henvises til:

Hegelund I, side 76. Parmo C. Tang Petersen: Kolding lærde Skoles Historie (1914), side 31. Georg Bruun: Dronning Dorotheas Skolehus (1928), side 115-116 og 125.

Kolding Vandrerhjem 1938-1988

Af Birgitte Dedenroth-Schou

„Danmarks smukkeste Vandrerhjem bliver i Kolding” stod der som overskrift i avisen, da Kolding Vandrerhjem ved Gøhlmannsvej på de gamle „Galgebjerger” blev indviet den 28. maj 1938. Der var herfra en stor slået udsigt over Slotssøen, Slotsruinen, havnen, fjorden og bakkerne ved Rebæk. Det er der stadig, selv om store træer om sommeren skygger for en del af udsigten.

Grunden til at vandrerhjemmet kom til at ligge her, var at Kolding kommune i juli 1937 havde købt ejendommen „Tivoli” for 6.000 kr.

„Tivoli” havde siden 1880’erne været et traktørsted, hvor der lørdag og søndag var bal i den cirkelrunde sal. Somme tider var besøget så stort, at der måtte sættes et telt op på gårdspladsen. Stedets popularitet skyldtes ikke mindst de rimelige priser. Kaffepunchen kostede 15 øre, men så kunne man også forsyne sig fra rom-, cognac- eller brændevinsflasken, men efterhånden blev det mere populært at tage til Marielund og Alhambra, restauranten lukkede og pladsen blev et øde og skummelt sted.

Kort før byrådet besluttede at købe „Tivoli”, blev ønsket om et nyt vandrerhjem rejst af byens ungdomsforeninger.

Der havde siden 1932 været et vandrerherberg i Kolding, det lå i Klostergade og blev drevet på privat basis, men det havde ikke fungeret tilfredsstillende.

Der havde været forslag fremme om at indrette den gamle Nordbanegård, der var blevet overflødig ved Egtvedbanens lukning i 1930, til vandrerhjem, evt. den gamle Sydbanegård, der var erstattet af en nyere,

og endog husvildeboligen „Uldspinderiet” på Vejlevej var nævnt, men det bedste bud var dog „Tivoli”.

Dansk Vandrerlaugs Kolding afdeling søgte i juni 1937 byrådet om økonomisk støtte til at indrette „Tivoli” til vandrerhjem. Kasse- og regnskabsudvalget indstillede til byrådet, at andragendet blev imødekommet vel vidende, at det var kommunen, der måtte bekoste indretningen af vandrerhjemmet.

Det var som nævnt byens ungdomsorganisationer, der stod bag initiativet til oprettelse af Kolding Van-

Udsigt fra Kolding Vandrerhjem, 1988. (Foto: H. Kofoed).

Traktørstedet „Tivoli“, ca. 1900.

drerhjem. Der var mange ungdomsorganisationer i 1930'ernes Kolding, bl.a. Dansk Vandrerlaug, D.U.I., Kolding Ungdomssamfund, Blå Kors, Det danske Pigespejderkorps, Det danske Spejderkorps, Frivilligt Drengeforbund, KFUM og K-spejderne og de politiske ungdomsorganisationer D.S.U., K.U., R.U. og V.U.

Alle disse foreninger var tilknyttet Herbergsringen, en organisation, der var dannet i 1930 af fire store centrale ungdomsorganisationer for at fremme vandrerbevægelsen — således at unge mennesker for en billig penge og under betryggende forhold skulle få mulighed for at tage på rejse i ind- og udland og derved få et udsyn, som de, der blev hjemme, ikke fik.

I tidligere tider havde håndværkssvendene ofte været ude at se sig om i deres ungdom — de havde været på valsen efter udstået læretid for at udvide deres erfaringer, og de havde skaffet sig underhold ved at arbejde — men den nye vandrerbevægelse var for unge af alle samfundslag. Den havde taget sin begyndelse i Tyskland allerede før første verdenskrig. Det første vandrerhjem blev oprettet i 1909, og flere kom hurtigt til, indtil verdenskrigen satte en stopper for dette for

en tid. Efter krigen bredte bevægelsen sig til flere omkringliggende lande.

Et yderligere skub til vandrerbevægelsen og oprettelsen af vandrerhjem i Danmark var, at den første ferielov blev vedtaget i rigsdagssamlingen 1937/38. Den gav alle arbejdere, funktionærer og medhjælpere ret til to ugers ferie om året. Dette var en ikke uvæsentlig årsag til, at Kolding Byråd var velvilligt indstillet over for tanken om at stille midler til rådighed for et vandrerhjem i Kolding. Langt flere havde nu mulighed for at bruge vandrerhjemmene.

Arkitekt Ernst Petersen, byens populæreste arkitekt, blev af byrådet bedt om at udarbejde et forslag til en ombygning af de eksisterende bygninger på „Tivoli“ til vandrerhjem. Hans forslag blev imidlertid dyret end en nedrivning af de gamle bygninger og opførelse af en ny, så man valgte det sidste, også med Ernst Petersen som arkitekt. Vandrerbevægelsen var endnu så ny i Danmark, at man var betænkelige ved alt for store investeringer i noget, der måske ville vise sig kun at være et modelune.

Vandrerhjemmets rejsegilde, februar 1938. Forrest til højre borgmester Knud Hansen.

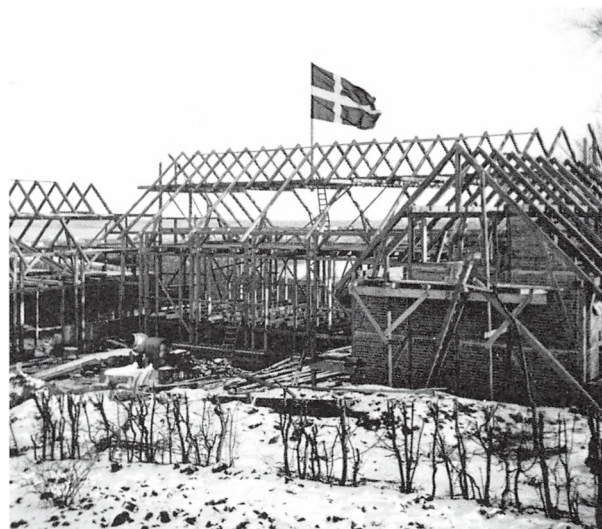
Da vandrerhjemmet fortrinsvis skulle beboes i sommerhalvåret, blev det opbygget af et bindingsværks-skelet, hvor tavlene blev udmuret med halvstensmur udvendig beklædt med brædder. Bestyrerens bolig indrettedes i tagetagen, der blev særlig godt isoleret. Herbergsringens distriktsinspektør Willy Buch, Haderslev gav udtryk for stor tilfredshed med tegningerne og sagde ved indvielsen, at der var noget stort ved Kolding, noget „large“ ved at man ofrede så mange penge på et vandrerhjem, men de var godt givet ud. I 1937 havde Herbergsringen foreslået, at der blev plads til 60 personer i 4 rum, så der var grund til at være tilfredse.

Beliggenheden i byen var også ideel for et vandrerhjem, tæt ved hovedvej 10 (Skagen-Kruså) og den nye hovedvej 1 (København-Esbjerg) – Nordre Ringvej, der var ved at blive bygget.

Endnu inden vandrerhjemmet var færdigbygget, blev der nedsat en bestyrelse for Kolding Vandrerhjem kaldet Herbergsrådet. Det var et af de første steder i landet, hvor et sådant oprettedes til at forestå driften af et vandrerhjem.

Kolding Byråd, der som nævnt bekostede opførelsen af vandrerhjemmet, udpegede tre medlemmer: Overlærer H.A. Hansen, der blev formand, Ejner Christensen, der var socialudvalgsformand og blikkenslagermester Johannes Bach, mens de ungdomsorganisationer, der var tilsluttet vandrerbevægelsen i byen, udpegede to – Alfred Graversen fra Kolding Ungdomssamfund og Eskild Jørgensen fra D.S.U. Elisabeth Eff fra Det danske Pigespejderkorps blev suppleant.

For at ungdomsorganisationerne kunne vælge deres repræsentant, afholdtes der et møde indkaldt af Kolding Ungdomssamfund, og her blev udkastet den tanke, at ungdomsorganisationerne tilsammen skulle danne et ungdomsrepræsentantskab, der kunne træffe beslutninger, når sager af almindelig interesse for ungdommen blev drøftet. Alfred Graversen fra Ung-

Vandrerhjemmets rejsegilde, februar 1938. I skyndingen havde man glemt at bestille kransen.

domssamfundet og Eskild Jørgensen fra D.S.U. blev bemyndiget til at arbejde videre med tanken, og det blev begyndelsen til organisationen Dansk Ungdoms Samvirke i Kolding, der oprettedes i 1940, i 1943 afløst af Det Kommunale Ungdomsudvalg i Kolding.

Ved mødet blev borgmester Knud Hansen takket for den store opbakning, han havde givet vandrerhjemmet i Kolding.

Den daglige drift af vandrerhjemmet skulle forestås af et bestyrerpar. Som der stod i stillingsopslaget, var stillingen forbundet med fri bolig med lys og varme, en pengeløn på 960 kr., tilskud til udgifter ved køb af renholdelsesmaterialer og 25% af det samlede overnatningsgebyr (50 øre pr. nat). Endvidere ville bestyreren få fortjenesten af salg til hjemmets gæster af madvarer, forfriskninger, postkort m.v.

Bestyrerpar på vandrerhjemmet blev tidl. portier på Hotel Royal i Kolding, W. Adolf Jensen og hans kone,

En flok vandrere fra slutningen af 1930'erne.

Martine Jensen.

Den 28. maj 1938 kunne vandrerhjemmet indvies, men allerede den foregående uge var det nye vandrerhjem taget i brug.

Ved indvielsen blev der talt om den smukke placering, om det gode i vandrerbevægelsen og den turistmæssige værdi for byen. Boghandler V. Schæffer, der var leder af Turistforeningens Bureau overrakte vandrerhjemmet et spil „Matador” til underholdning for de besøgende vandrere — da det jo ikke altid var solskin. På selve indvielsesdagen var det flittigt i brug, for regnen siledede ned hele dagen.

I vandrerhjemmet var der i den endelige udformning 120 sengepladser fordelt på en mands- og en kvindeafdeling med hver tre sovesale. Til hver afdeling

hørte to badeværelser med 8 brusere og 4 kummer til fodvask foruden håndvaske. I hovedbygningen var der indrettet tre opholds- og spisestuer mod syd, et stort køkken med 10 gashaner, hvor vandrerne selv kunne lave deres mad, og et køkken hvor bestyrerens kone kunne lave mad til de vandrere, der ønskede at købe maden færdiglavet. Under hovedbygningen var der fuld kælder, og hovedparten af den var indrettet til cykelkælder — for de fleste vandrere cyklede! Øverst i hovedbygningen var bestyrerens lejlighed.

I november 1938 opgjorde man resultatet af vandrerhjemmets første sæson: 3.900 gæster. Ud over danske vandrere havde man haft besøg af unge fra Norge, Tyskland, Skotland, England, Frankrig, Belgien, Tjekkoslavakiet, USA og en enkelt turist fra Kina. For hver 100 cyklende gæster havde kun to været til fods.

Også på Kolding Vandrerhjem betød den 2. verdenskrig store afbræk i dagligdagen. Det var i længere perioder beslaglagt af tyskerne. Første gang var i julen 1940, da tyskerne holdt julefest her, i 1941 var der i marts-april indkvarteret 85 tyske soldater og i december 80 tyske musikere. I de perioder, hvor vandrerhjemmet var fri for tyskere var det et yndet tilholdssted for byens foreninger.

I 1943 lagde tyskerne igen beslag på vandrerhjemmet, og nu blev de der resten af krigen. Deres sømbe-slåede støvler ødelagde gulvene, men de holdt. Efter krigen husede vandrerhjemmet C.B.U.-ere, men endelig i 1946 kunne der igen åbnes for vandrerne.

Det er bemærkelsesværdigt, at der i løbet af vandrerhjemmets 50-årige historie kun har været to bestyrerpar på hjemmet. W. Adolf Jensen døde i 1951, men hans kone Martine Jensen fortsatte driften alene indtil hun i 1961 afløstes af Peder og Albina Jessen, der kom fra Varde Vandrerhjem, som de havde bestyret i 7 år. Peder Jessen døde i 1974, og siden har Albina Jessen, der stammer fra Litauen, drevet det assisteret af en medhjælper på timeløn. I højsæsonen beskæftiges

desuden en ekstra hjælp både på selve vandrerhjemmet og på Sct. Jørgensgård, der i 4-5 uger om sommeren fungerer som anneks til vandrerhjemmet.

Som omtalt ovenfor fungerede Udvalget for Kolding Vandrerhjem som vandrerhjemmets bestyrelse fra 1938 til 1966. Det bestod af tre byrådsmedlemmer og to repræsentanter for ungdommen, der efter den første tid dels blev valgt af Dansk Vandrerlaugs Koldingafdeling, dels af det kommunale ungdomsnævn. Også i Vandrerhjemsudvalget var der stor stabilitet. Overlærer, senere skoledirektør H.A. Hansen var medlem af udvalget lige til sin død i 1966, i lange perioder var han formand for udvalget. Som formænd for udvalget har desuden virket Th. Nielsen og Elisabeth Eff. Siden 1966 har kommunens sports- og parkudvalg, fra 1978 idrætsudvalget været politisk ansvarlige for vandrerhjemmets drift. Formænd har i denne periode været Vagn Lund Pedersen, Svend Bekke, Marie Tastesen og nu Iver Schriver, først bistået af teknisk forvaltning, nu af skole- og idrætsforvaltningen med Vagn Laursen som idrætsinspektør. Herudover må nævnes, at kriminalassistent Flemming Nielsen har været mangeårigt medlem af vandrerhjemmets bestyrelse som repræsentant for Dansk Vandrerlaug, og han var desuden formand for Herbergsringen i Danmark fra 1966 til 1986 og har herigennem haft væsentlig indflydelse på vandrerhjemspolitikken i perioden.

Der var meget stærk søgning til Kolding Vandrerhjem i årene lige efter 2. verdenskrig, så stor, at mange vandrere var henvist til at sove på plænen foran hovedbygningen, men efter nogle hektiske år begyndte antallet af vandrere at falde på alle landets vandrerhjem.

For at følge med tiden og de ændrede rejsevaner åbnede man vandrerhjemmene for knallertkørere og i midten af 1950'erne også for bilister og motorcyklister, ligesom det var sket i andre lande i Europa. Der var megen diskussion i Herbergsringen, vandrerhjemmenes fællesorganisation, der udstikker de fælles regler for alle landets vandrerhjem, om dette. Argumen-

terne for tilladelsen var, at bilister ikke nødvendigvis var velstående, at der var mere orden og kontrol med herbergene end de steder, hvor man kunne opslå et telt, og at mange bilister allerede benyttede sig af vandrerhjemmene – de stillede blot bilen et sted i nærheden og kom så gående til vandrerhjemmet med deres bagage.

Selv om de motoriserede havde fået adgang til vandrerhjemmene, lå overnatningstallet også relativt lavt

Cyklister ankommer til vandrerhjemmet, ca. 1960.

i de følgende år. Publikums krav til vandrerhjemmene blev stadig større i takt med den stigende levestandard. De unge kunne godt leve under spartanske forhold, men de lidt ældre og familierne ønskede bedre toilet- og badeforhold, mindre sovesale, bedre madrasser og sengeudstyr.

I 1958 besluttede Herbergsringens bestyrelse at imødegå stagnationen ved at arbejde for indretning af familierum, således at familierne ikke længere skulle skilles om natten. Kolding Vandrerhjem var det andet vandrerhjem i landet, der fik specielt indrettede familierum, det første var vandrerhjemmet i Helsingør.

Familierummene på Kolding Vandrerhjem blev indrettet i et nybygget anneks til vandrerhjemmet, der blev placeret nordvest for hovedbygningen i fru Jensens køkkenhave. Bygningen stod færdig i 1961. Der indrettedes her 6 4-sengsværelser og 2 6-sengsværelser, et badeværelse til herrer og et til damer. Endnu på dette tidspunkt mente man ikke, det var nødvendigt at installere varme og varmt vand. Det kom først i 1966, da der også blev indrettet baderum i hovedbygningens kælder.

Ved Kolding Vandrerhjems 25 års jubilæum i 1963 kunne man glæde sig over et stigende overnatningstal. I 1962 var man nået op på 7300 overnatninger, og det skyldtes dels de nye familierum, dels en gennemgribende istandsættelse af hovedbygningen i slutningen af 1950'erne. Bl.a. blev de gulve, som tyskerne havde ødelagt under krigen, skiftet ud. Der var nu også åbent hele året. Overnatningsprisen, der fastsattes af Herbergsringen, var 3 kr. pr. nat.

Både fra Herbergsringens side og lokalt gjorde man i de følgende år meget for at gøre opmærksom på vandrerhjemmets eksistens. Herbergsringen nedsatte både et propagandaudvalg og et lejrskoleudvalg, det sidste for især at gøre opmærksom på, at vandrerhjemmene var velegnede til at modtage lejrskoler, der blev stadig flere i disse år. Ved at udnytte forårs- og efterårs månederne til lejrskoler håbede vandrerhjemmene

Familierum, 1988. (Foto: H. Kofoed).

også at få bedre driftsøkonomi.

I 1966 indledte man i Kolding et lokalt propaganda-fremstød for at få flere lejrskoler hertil. Med støtte fra Kolding Turistforening tryktes brochurer om vandrerhjemmet, og der indkøbtes borde og stole til et undervisningslokale ved nedlæggelse af en sovesal. Sidst i 1960'erne blev der indrettet særlige lærerrum i tilknytning til sovesalene. I 1968 var der 2528 danske og udenlandske lejrskoleelever på besøg på Kolding Vandrerhjem. Det høje tal skyldtes især festlighederne omkring Koldinghus 700-års jubilæum og har ikke siden været så højt. De sidste ti år har overnatningerne for lejrskoler ligget på op til 900. Konkurrencen fra de større og mere veludrustede vandrerhjem i Fredericia, Vejle og Horsens har her spillet en stor rolle, selv om Kolding Turistforening og kommunens administration i 1970'erne udarbejdede en særlig lejrskolemappe.

Til gengæld har grupperejsende, d.v.s. sportsklubber o.lign. altid været mange på Kolding Vandrerhjem, mellem ca. 2000 og ca. 3500 årligt i de sidste ty-

ve år. Heraf har ca. halvdelen været udlændinge. Det er selvsagt i denne forbindelse helt afgørende, hvad der i øvrigt fra byens side gøres for at få udenbys og udenlandske klubber til byen, og her har Koldings venskabsforbindelser betydet meget. For at lette parkeringsforholdene for busser, blev der for nogle år siden indrettet særlige parkeringspladser til disse ved vandrerhjemmet. En del idrætsorganisationer, bl.a. Dansk Billiardunion har i de senere år afholdt kurser på vandrerhjemmet med op til 30 deltagere, et billigt alternativ til andre kursuscentre.

I vandrerhjemssproget skelnes mellem enkeltvandrere, familier, grupper og lejrskoleelever. Antallet af enkeltvandrere har siden midten af 1960'erne ligget på mellem 4000 og 5500 årligt. Kolding Vandrerhjem mærkede ikke i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne en nedgang i disses antal, som tilfældet var mange andre steder p.g.a. konkurrence fra andre rejseformer — billige charterrejser til udlandet, etablering af campingpladser, udvidet tilbud om ferie på højskoler m.m.

Kolding Vandrerhjem har altid været meget brugt som mellemstation fra København og Norge til Tyskland og omvendt. Ofte har de besøgende kun haft en enkelt overnatning, inden turen er gået videre. Koldings centrale trafikale placering har her gjort sig gældende. I de senere år har ungdomsturismen vist en stadig stigning som følge af Interrail og andre billige rejseformer for unge.

Udlændingene har siden 1970 været i overtal på Kolding Vandrerhjem, i nogle år har de været næsten dobbelt så mange som danskerne, når det gælder enkeltvandrere. Tyskerne har næsten altid været de fleste, i de senere år tæt fulgt af svenskere og nordmænd, mens englændere og hollændere ikke kommer i så stort talt som tidligere. Igen her afhænger det af, hvor Kolding Turistbureau vælger at satse mest.

Det samlede antal overnatninger har siden slutningen af 1960'erne ligget på ca. 8000 årligt, nogle år lidt

flere, andre år lidt færre. I den mellemliggende tid er sengepladsernes antal faldet fra 124 til 88, hvortil kommer 18 pladser i familierum på Sct. Jørgensgård i Hospitalsgade i 4-5 uger i højsæsonen. Vandrerhjemsgæsterne er i dag vant til en høj levestandard — det gælder også udlændingene, og de forventer at vandrerhjemmene er udstyret på en måde, som man for halvtreds år siden ville have anset for at være vild luksus. Ikke alene familierne, men gæsterne i almindelighed ønsker små soverum, gode badeforhold og hyggelige opholdsstuer med fjernsyn og anden underholdning. På Kolding Vandrerhjem er der fjernsyn, bøger og bordtennisbord i aktivitetsrummet i kælderen, der indrettedes i slutningen af 1970'erne. På samme tidspunkt blev hall'en udvidet og gæstekøkkenet nyindrettet. Sengeudstyret er også blevet fornyet. Det stilles til rådighed af Herbergsringen, nu kaldet Danmarks Vandrerhjem, der får støtte hertil fra Friluftsrådet.

Der har i de senere år været megen diskussion om prisfastsættelsen for ophold og måltider på vandrerhjemmene. Den forbedrede vandrerhjemmsstandard og

Peter og Albina Jessen tager afsked med to vandrere, 1972. (Foto: N. Lisberg).

højere løn til bestyrelserne og deres medhjælp har berettiget til højere overnatningspriser, men samtidig har man ønsket at holde priserne så langt nede som muligt for ikke at udelukke de unge, som vandrerhjemmene oprindeligt var beregnet for. Kolding Vandrerhjem hører til vandrerhjemmenes klasse B, og det koster i dag 50 kr. at overnatte her.

I 1985 så det en kort overgang ud til, at Kolding Vandrerhjems bygning skulle bruges til at huse iranske flygtninge og vandrerhjemmet derfor nedlægges, men det lykkedes heldigvis at afværge dette.

Vandrerhjemmets højsæson er kort og i denne periode er det især familier med børn, der ønsker at bo her, og vandrerhjemmet kan slet ikke klare efterspørgslen efter familierum. Uden for sommertiden er der som nævnt lejrskoler, kurser og grupper af forskellig slags ligesom lokalerne udlånes til foreninger. Sportsfiskerne har bl.a. holdt møder her og FOF holdt i en årrække kurser i porcelænsmaling, kjolesyning m.m. i vandrerhjemmets opholdsstuer. Denne brug af vandrerhjemmet er dog stilnet af efter at der på Klostergården, i Sct. Jørgensgård m.m. er let adgang til at låne lokaler.

En konkurrent til vandrerhjemmet har i de senere år også været den private udlejning af værelser til turister. Over for dette er argumentet for at vælge vandrerhjemmet det samme som det var for 50 år siden: Vandrerhjemmet er ikke blot en seng at sove i, det er et hjem, hvor alle kan føle sig velkomne, hvor der er ordnede forhold, og hvor der er stor mulighed for at komme i kontakt med andre mennesker fra mange forskellige nationer og dermed få større viden om andres livsvilkår.

*Kolding Vandrerhjem. Hovedbygningen set fra annekset, 1988.
(Foto: H. Kofoed).*

Andelssvineslagteriet i 100 år

Af Svend Erik Warming Hansen

Andelssvineslagteriet på havnen, der indtil 1970 kaldtes ASK, senere DANISH CROWN og nu TULIP's Kolding afd., fylder i 1988 100 år. Utallige er de familier, der gennem de hundrede år i kortere eller længere tid har haft familiemedlemmer ansat på slagteriet, som i hele perioden har været en af byens største arbejdspladser.

De første tanker om et svineslagteri havde allerede været fremme i 1886. Der var siden 1879 oprettet privatslagterier forskellige steder i landet. Af forhandlingsprotokollen for Kolding Handelsforening fremgår det, at der på det sædvanlige månedsmøde den 21. april 1887 var diskussion om en evt. oprettelse af et svineslagteri i Kolding. Man vedtog da at nedsætte et udvalg, også i Kolding Herreds Landbrugsforening blev der nedsat et udvalg, uden at det dog gav resultat nogle af stederne.

Der var allerede dengang en betydelig eksport af levende svin på over 230 pund pr. stk. Denne eksport gik især til Tyskland, men den var ikke uden problemer, bl.a. på grund af en forhøjelse af indførselstolden til Tyskland i 1885.

Da man i 1887 havde stiftet et åndelssvineslagteri i Horsens, opstod der snart en lignende bevægelse i Kolding. Da der i november 1887 var udbrudt svinepest på Sjælland, og Tyskland derfor den 29. november stoppede indførslen af svin fra Danmark, raslede priserne ned i løbet af kort tid. Da kom der endnu mere gang i aktiviteten i Kolding, som var anført af gårdejer Augustinus Sørensen fra Dons, der sammen med en snes andre landmænd fra Koldingegnen, ind-

rykkede følgende annonce i Kolding-bladene for 21. december 1887:

»Møde om Andelssvineslagteri.

Da der af mange Landmænd i Koldingegnen er yttret Trang til Oprettelsen af et Andels-Svineslagteri, saa tillader Undertegnede sig herved at indbyde alle, som har Interesse i denne Sag, til et Møde, som afholdes Fredag den 30. ds. Eftm. kl. 1, i Højskolehjemmets Sal i Kolding. Hr. P. Bojsen, Gedved, der er Formand for Andels-Svineslagteriet i Horsens, har lovet at være til Stede og holde Foredrag i den Anledning.

Efter Foredraget vil der blive Forhandling om Sagen, eventuelt Valg af Bestyrelse m.m. Talrigt Møde ventes. Adgang 25 øre.

H. Roed, Ferup, Jeppe Skjøde, Veerst. N. Vilhelm Nielsen, Bjært. H. Pedersen, Bjært. H. Damkjær, Bramdrup. J.P. Nielsen, Alm inde. Chr. Christensen, Dons. Augustinus Sørensen, Dons. Niels Sørensen, Stenderup. H. Buch, Seest. I. Mogensen, Brogaard. N. Bundsgaard, Gjesten. Boesen, Eltang. N. Tingleff, Vonsild. L. Lind, Sdr. Bjært. Tomas Tomasen, Hjarup. Frederik Hansen, Askov. Chr. Ravn, Sjølundgaard. Anton Daugaard, Vilstrup. H. Henriksen, Bøgeskov. A. Daugaard, Viuf. Anton Tonnesen, Sdr. Stenderup. J. Lauridsen, Grønvang. N. Pedersen, Ladelundgrd.«

Den 28. december var et lignende møde i forsamlings-

bygningen i Fredericia, hvori deltog landmænd fra Vejle, Børkop, Fredericia, Kolding samt Vestfyn. De blev alle den dag inviteret til at deltage på mødet i Kolding d. 30. december.

På mødet i Kolding blev der nedsat et udvalg, hvor Hans Buch, Seest blev formand. Et underudvalg herfra var først i 1888 rundt og se på byggepladser bl.a. i Vejle og Fredericia. Der var på møderne stor diskussion om hvor slagteriet skulle ligge, men man enedes til sidst om Kolding. Herfra var der blevet tilbudt en grund nord for havnen, mellem denne og Fredericiavej. Grunden tilhørte oprindeligt Sct. Jørgens Hospital, men erhvervedes af Kolding havn, der overlod den nordlige del vederlagsfrit, så længe grunden benyttes til slagteri. Grunden blev senere erhvervet for 3.500 kr.

Der blev indkaldt til stiftende generalforsamling den 29. maj 1888 på Højskolehjemmet i Kolding. På dette møde blev valgt flg. bestyrelse:

Formand Hans Buch, Seest

Næstformand N.J. Bundsgaard, Kærholm

Kasserer H. Pedersen, Nr. Bjert

Sekretær J. Nissen Dall, Bastrup

T. Secher, Bølling

Kr. Kansen, Stavnsbjerg

J.H. Skjøde, Veerst.

Den 27. november 1888 begyndte man at modtage svin på det nyopførte slagteri, som dengang var beliggende på den nordlige side af Jens Holmsvej, hvor nu DSB har sit sporterræn.

Slagteriet bestod af en hovedbygning og en svine-stald. Hovedbygningen var i den østlige ende indrettet med slagteri og kontorlokaler, og i den vestlige ende med ishus, saltkælder og svaleggang. Der havde tegnet sig 5-600 andelshavere med en garantisum på 68.450 kr. Ved generalforsamlingen 26. marts 1889, den første efter slagteriet var kommet igang, oplystes det, at der nu var 1100 andelshavere i 45 sogne.

Fra 1890 afsluttede man generalforsamlingerne

med store pøsegilder, hvortil man også inviterede byens embedsmænd samt slagteriets funktionærer, men snart kom der så mange mennesker, at man måtte opføre med disse pøsegilder igen på grund af pladsmangel.

Ved starten bestod det samlede personale af direktør P. Christensen, bogholder Martin Ebsen, mester-svend J. Iversen samt 6 slagtersvende. Slagteriet var fra starten beregnet til at slagte 25.000 svin om året, og allerede i det første driftsår, som var på 13 måneder, modtog man 23.345 svin. Slagteriet blev snart for lille og udvidet flere gange i 1890'erne.

I 1897 blev slagteriet udvidet med en større pøsefabrik og et kreaturslagteri, med en kapacitet på 60 kreaturer om ugen og i 1904 igen udvidet så man var i stand til at ekspedere 90.000 svin om året.

Slagtersvendene i Kolding blev ret tidligt enige om at organisere sig i en fagforening, idet 35 arbejdere lørdag den 19. juni 1897 stiftede slagteriarbejdernes fagforening, kun 9 år efter slagteriets start.

De største sager, fagforeningen kæmpede for i de første år, var at få alle organiseret og at få højnet lønnen. Direktøren ville fra starten ikke anerkende fagforeningen, men ville kun forhandle med folk enkeltvis.

At det ikke kun var for lønnens skyld at man havde organiseret sig viser et tilfælde fra 1911, hvor man stillede en hel del krav til slagteriet. Et af de mere vidtgående krav var et ønske om badeforhold. Det endte med, at man søgte slagteriet om tilladelse til at bade i skoldekarrerne ved særlig urent arbejde.

Da slagteriet havde kørt i 21 år, foretog man i 1909 en taksation af slagteriet, som vurderedes til 236.704 kr. Derfra gik 50.000 kr. til reparationer til den fremtidige drift. Restbeløbet på 186.704 kr. fordeltes imellem andelshaverne i forhold til deres garantisum. Der var dengang registreret 10.500 andelshavere, deriblandt var der dog mange døde, bortflyttede eller forlængst ophørt med at være leverandører, idet deres navne jo nødvendigvis måtte blive stående, indtil ga-

Andelssvineslagteriets bestyrelse. Billedet viser også, hvordan det ældste slagteri ved Fynsvej så ud.

rantisummens udbetaling havde fundet sted. På grund af sygdom trak formanden Hans Buch sig samme år tilbage fra formandsposten. Han havde i 1893 fået bevilget 200 kr. i årsløn som i 1898 blev hævet til 1.000 kr. På sin 70 års fødselsdag i 1903 modtog han 2.000 kr. i hædersgave for sit store og utrættelige ar-

bejde som formand.

Fra 1909 overtog I.C. Thygesen, Dalbygaard formandsposten, og en af de første svære opgaver var en flytning af slagteriet. Statsbanerne havde nemlig lagt dobbeltspor over Fyn og videre til Taulov og dette skulle nu føres videre til Lunderskov. For at undgå en

Andelssvineslagteriets kreatureksportafdeling 1900.

ekspropriation af en del af grunden, blev man enig med DSB om at sælge grunden for 150.000 kr. til dem.

Et nyt slagteri skulle nu bygges og den store diskussion om, hvor det nu skulle ligge blussede op igen,

Fredericia og Lunderskov blev atter foreslået af andelshaverne derfra, og fra de to byer blev der endda tilbudt gratis grunde.

Fra Kolding bys side var man endnu ikke gået så

vidt som at tilbyde gratis grund, men på grund af den truende konkurrence fra nabobyerne, gav byrådet sig efterhånden mere og mere. Slagteriets bestyrelse stillede krav om, enten at kunne købe en 28.000 kvadratalen stor grund yderst på den nordre mole ved havnen til 1 kr. pr. kvadratalen, eller at byen overlod slagteriet samme grund gratis, så længe her blev drevet andelslagteri. Byen slog nu til, idet man valgte det andet forslag uden dog at stille sig helt afvisende overfor det første, som slagteribestyrelsen foretrak, idet man kun således fuldt ud erhvervede den ejendomsgrund, som andelshaverne så indtrængende ønskede.

På generalforsamlingen den 18. februar, hvor andelshaverne skulle tage stilling til forslagene, kunne dirigenten ikke få de fremmødte andelshavere til at adlyde afstemningsformen, og der var stadig uenighed om slagteriets beliggenhed især blandt Fredericiafolkene, og man blev derfor nødt til at hæve generalforsamlingen og udskrive en ny. På den nye generalforsamling i Slotsgården den 25. marts 1911 var knap 3000 andelshavere mødt op, og det blev vedtaget med 2096 stemmer at følge bestyrelsens forslag og derved købe grunden på den nordre havnemole, og dermed var slagteriets forbliven i Kolding en realitet.

På det nye slagteri begyndte man at slagte den 28. maj 1912, det havde da kostet andelshaverne ca. 800.000 kr., men man kunne nu også slagte 150.000 svin om året samt 300 kreaturer om ugen, og det var indrettet med fedtsmelteri samt destruktionsanstalt til fremstilling af blodfoder og kødmel. Slagteriet blev drevet af dampmaskiner, der kunne producere op til 260 hestes kraft, desuden havde man sit eget elektricitetsværk.

Der havde været store overskridelser på byggeomkostningerne, hvilket gav anledning til en livlig debat på generalforsamlingen den 1. marts 1913, og det endte med en resolution, der misbilligede overskridelserne og bestyrelsens arbejde. 9 bestyrelsesmedlemmer nedlagde deres mandater, deriblandt formanden

I.C. Thygesen, som dog efter en ekstraordinær generalforsamling d. 2. april 1913 atter blev konstitueret som formand.

Året 1913, hvor slagteriet passerede 25 årsdagen for dets oprettelse, var det indtil da bedste år i slagteriets historie og dannede afslutning på en periode af jævnt fremadskridende gode år.

1914 bragte en ret stærk stigning i slagtingerne dog med lavere priser, og efter 1. verdenskrigs udbrud i august opstod der efterhånden store problemer. Slagtingerne lå dog omkring de 100.000 svin helt til 1917, men på grund af bl.a. svigtende fodertilførsler, samt stigende kulpriser faldt slagtingerne drastisk i 1918 og 1919, så de i de to år var helt nede på ca. 10.000 pr. år, i en enkelt uge blev der endda kun slagtet 16 svin.

På generalforsamlingen i 1918 trak Thygesen sig tilbage som formand, på trods af mange opfordringer til at fortsætte. S. Haue, Wissingsminde, overtog derefter formandsposten.

I 1923 fratrådte direktør P. Christensen. Under hans ledelse var slagteriet fra de første vanskelige år ført frem til en anerkendt virksomhed i slagterikredse. Den kun 26 årige H. Møller-Olsen overtog nu direktørposten. Han var i 1922 blevet ansat som meddirektør og blev enedirektør 1. jan. 1924. Han var uddannet på slagterierne i Masnedsund og Ringsted og havde derefter uddannet sig hos handelsfirmaer i Hamborg og London, og havde således et godt kendskab til afsætning af slagteriprodukter. S. Haue og H. Møller-Olsen kom til at bestride deres respektive poster i mange år. De kom til at præge slagteribranchen med deres ideer og meninger, og Koldingslagteriet var i de mange år førende indenfor slagterikredse.

En konservesproduktion blev i 1923 startet op, først til hjemmemarkedet, senere til England, og fra 1930 til troperne og U.S.A. Det første produkt, man fremstillede var sylte, senere kom flere artikler til, bl.a. skinke, forender, tunge, pølser o.s.v.

I 1931 antog slagteriet som det første i Danmark en

ingeniør, da man mente at en ingeniørs viden kunne benyttes i den daglige drift til udviklingen af bl.a. fedt-afsmeltning, saltning, konservering, køleteknik m.m.

Op igennem 1930'erne udvidedes slagteriet på grund af at flere nye ting kom til. Fedtsmelteriet nybyggedes, pølsemageriet fik et nyt røgerianlæg som det eneste af sin art i landet. Det var et moderne 8-kamret anlæg med centralfyring, der bevirkede, at der aldrig kom støv i selve røgekanalerne.

Det første større fremstød for salg af konserver udenfor Europa sattes ind i 1931, da bogholder Torpe foretog en rejse til Ægypten og andre Middelhavslande for at undersøge salgsmulighederne og indlede de første forretninger. I 1933 forsøgte oprettet et rø-

geri i Alexandria. Røgeriet opretholdtes imidlertid kun et år, da udbyttet ikke var tilfredsstillende.

Indtil 1937 behandledes alt blod ved kogning og tørring i tromler til blodmel til foderbrug. Man eksperimenterede med en bedre behandlingsmåde og i 1937 skred man til anlæg af en blodalbuminfabrik, og atter som det første sted her i landet. Man pumpede såvel svine- som kreaturblod direkte fra slagtehalerne til albuminfabrikken, hvor det først »knustes« i en slagmølle, derefter inddampedes det i vacuum, og endelig tørredes det koncentrerede blod i forstøvningsanlægget til et fint, let grynet pulver. Produktet »albumin« er i modsætning til det almindelige blodmel vandopløseligt og anvendes hovedsageligt til limning

Andelssvineslagteriet ca. 1920.

af krydsfinérplader, og indenfor kunstindustrien anvendes det til fremstilling af plastiske masser, f.eks. elektriske isolationsmaterialer, knapper, kamme, grammofonplader m.m.

Slagteriet købte i 1942 Jonas Mathiesens destruktionsanstalt i Lunderskov. På denne måde opnåede man autorisation til at drive en destruktionsanstalt, hvilket ikke havde været muligt at opnå i Kolding. Der opførtes en helt ny moderne fabrik i Lunderskov.

I 1948 gik slagteriet i samarbejde med andre slagterier i Sønderjylland om driften af destruktionsanstalten, og den 29. oktober stiftedes firmaet Danske Andelsslagteriers Kødfoder- og Albuminfabrik, (D.A.K. A.), en sammenslutning som i år kan fejre 40 års jubilæum.

Da den 2. verdenskrig i 1940 kom til Danmark med den tyske besættelse af landet den 9. april, blev ASK afskåret fra forbindelsen med hovedmarkedet England. En dårlig høst i 1941 gav mangel på foder og der blev efterhånden mangel på brændsel. Snart faldt også svinetilførslerne drastisk. På trods af dette kom ASK i foråret 1942 med en rekorderfterbetaling. Det var et resultat, der vakte stor opsig i hele landet indenfor slagterikredse.

Det endelige brud mellem den danske regering og tyskerne, udløste som nogen vil erindre megen dramatik — for slagteriets vedkommende følgende:

Værnemagten erklærede fra den 29. august 1943 undtagelsestilstand i landet, og på de forskellige større institutioner fik man i den tidlige morgen værnemagten besøg. Hos direktør Møller-Olsen mødte der en soldat med tilsigelse fra den tyske bykommandant, kaptajn Mahler. Direktøren skulle møde hos kaptajn Mahler kl. 4.30 (ordren kom ved 6-tiden). Direktøren forsøgte at ringe til slagteriets formand, men telefonen var besat af tysk militær.

Kommandanten forelagde direktøren følgende »forpligtelseserklæring« på ubehjælpsomt dansk:

„Jeg leder af boende Kolding forpligter mig

herved at føre mine tjenesteopgaver ligeså loyalt og samvittighedsfuldt videre som før og adlyde anordningerne af de i min arbejdsdrift indsatte tyske opsigtspersoner. Jeg forpligter mig ligeså at holde mine, mig undergivne medarbejdere, til loyal underføring af deres arbejdspligter — også overfor de indsatte tyske opsigtspersoner.

Jeg er bekendt med, at ulydighed eller passiv modstand vil blive straffet standretlig.”

Direktøren svarede, at han ikke kunne underskrive uden at have talt med formand og bestyrelse, men kommandanten nægtede at give tid hertil — der skulle underskrives straks. Så kunne han tale med bestyrelsen bagefter. Direktøren underskrev derpå og fik meddelt, at lederen af det tyske forplejningskontor ville være hans overordnede og føre tilsyn med slagteriet.

Næste dag mødte et vagthold på 6 mand fra værnemagten og overtog vagten på slagteriet. Mandag morgen, da folkene kom på arbejde, var Møller-Olsen og Torpe tilstede for at afværge eventuelle gnidninger. Ved indgangen gennem visitationslokalet stod tre tyskere, som meddelte, at de havde ordre til at se efter, at folkene ikke medbragte mistænkelige pakker el. lign. Umiddelbart efter arbejdets påbegyndelse blev alle arbejderne sammenkaldt i svalehallen, hvor direktør Møller-Olsen meddelte, hvad der var sket, og oplyste, at han havde måttet give sin underskrift på, at arbejdet ville fortsætte på normal vis.

Slagteriets personale havde sin del af det illegale arbejde, og i den følgende tid hørte det med til begivenhederne, at denne eller hin blev afhentet af tyskerne. Slagteriet blev udsat for adskillige forstyrrelser i arbejdsgangen bl.a. telefonbomber, et fænomen der nok kunne gå på nerverne.

Fredag den 22. december 1944 blev Kolding hærget af tre voldsomme bombeeksplosioner. Det var Engelsk Beklædningsmagasin i Østergade, Fællesforeningens kontor og manufakturlager samt ASK's konserverafdeling, som det var gået ud over. Fyrbøderen

på slagteriet fortalte bagefter, at han havde været oppe i konserverafdelingen for at tilse kølemaskinen. Da han kom ned derfra, stod der 5 mand uden for døren og stak en revolver i siden på ham. De forlangte, at han straks skulle vise dem vej til kogekedlerne, og da fyrbøderen var helt alene, havde han intet valg. 3 mand gik ind i kogerummet og lagde bomber i overtryksautoklaverne og termoluskedlerne. Det drejede sig ialt om 6 bomber, som var indbyrdes forbundet med en ledning. Derefter gav de ham ordre til at vise dem ud igen, hvorefter de forsvandt, fyrbøderen skyndte sig også væk og kort efter lød eksplosionen. Alle kogekedlerne blev ødelagt, enkelte vand- og damprør var revet løs, ovenlysvinduerne sprængtes og taget over kogerummet blev revet løs. Lørdag morgen kl. 6 blev arbejderne kaldt sammen i svalehallen, hvor direktøren gav meddelelse om den stedfundne sabotage. Efter at man havde besigtiget skaden, henstilledes det til arbejderne at gå i arbejde i deres respektive afdelinger, og kort efter var arbejdet i fuldt sving bortset fra kogerummet.

Efter krigen kom der langsomt gang i produktionen igen, og i 1949 var antallet af slagtede svin oppe på 108.759 årligt, og i kreaturslagteriet slagtedes 22.915 dyr. Slagteriets mangeårige bogholder K.V. Torpe indtrådte i ledelsen som meddirektør fra 1949.

I 1950 blev slagteriet atter udvidet, da man fik en overdækning af svalehallen og indretning af kølerum til hurtig afkøling direkte efter slagtingen. Desuden havde man nu indført et nyt mærkningssystem af grisene som blev leveret til slagting, idet de blev tatoveret på skinken med andelshaverens nummer. Dette foretages med en hammer med søm i, og det giver en større sikkerhed for at grisene ikke forveksles. Metoden bruges stadig.

Efter 35 år som formand og 39 år i bestyrelsen sluttede S. Haue på generalforsamlingen den 7. marts 1953 at træde tilbage fra bestyrelsesarbejdet. Han kunne da se tilbage på en periode med en rivende ud-

ASK' vogn til fagenes fest 1956.

vikling hvor ASK har været med til at dirigere udviklingen inden for slagteribranchen som landets største slagteri. På generalforsamlingen valgtes som ny formand P. Damgård, Højrup.

Som et led i de udvidelser, som blev foretaget op gennem 1950'erne, fik man i 1955-56, som det første slagteri i landet, installeret et kulsyrebedøvningsanlæg. Initiativet til dette blev taget af direktør Møller-Olsen, der på en studietur i 1952 til Amerika så den anvendt derovre. Anlægget erstattede det tidligere benyttede, hvor svinene blev bedøvet med elektricitet, en metode der ikke havde været uden problemer, da det kunne give blodunderløbne pletter i kødet.

I juli måned 1956 var justitsminister Hans Hækkerup på besøg i Kolding for at se den nye og mere nænsomme bedøvningsmetode, som foregår på den måde, at svinene drives ad en sluse ind på et transportbånd som er inddelt i rum, hvorefter de føres ned i et rum mættet med kulsyre, og når transportbåndet atter kommer op, er svinet stille sovet hen i bedøvelse.

Ministeren erklærede efter rundgangen, at hvis han havde været en gris, ville han ubetinget helst slagtes på ASK i Kolding.

I det følgende år steg slagtingerne stadig, og den 4. december 1959 slagtes for første gang gris nr. 300.000 på et år. Grisen fotograferes med et Dannebrogsslag sat i enden af grisen som var påmalet slagtenummer 300.000 ned af siden.

Man indfører i 1962 akkord på slagtekæden og samtidig havde man nu fået automatisk fremføring af svinene. Man lettedes for slidet med at trække svinene frem med håndkraft, og efterhånden effektiviseredes også arbejdet med selve slagtingen. Antallet af svin nærmer sig snart efter de 400.000 om året.

Direktør H. Møller-Olsen fratrådte efter 40 år d. 1. januar 1963. K.V. Torpe fortsatte som enedirektør til 1. januar 1965, hvor også han fratrådte. Den daværende underdirektør M. Weihrauch overtog posten som administrerende direktør.

I midten af tresserne blev pladsen for trang for slagteriet og man rykkede over Jens Holmsvej, idet man med 600 granpæle piloterede en grund og opførte en bygning til saltning af baconsvin til England. Bygningen var på 3.225 etagekvadratmeter og kostede 6,5 millioner i byggeomkostninger. De slagtede og nedkølede svinekroppe bliver nu efter tilskæring transporteret på et bånd via en 20 meter lang bro til den nye bygning, hvor de saltes, drænes og læsses i containere, som så afhentes og køres til Esbjerg, og her bliver containerne kørt på specielt byggede skibe og sejles til England. Under denne transport er svinene under konstant nedkøling, hvilket er en klar forbedring af holdbarheden af kødet. ASK var iøvrigt det første slagteri herhjemme, der indrettedes fuldstændig med henblik på det nye palle- og containersystem. I lokalerne, der blev ledige efter flytningen til den nye bygning, moderniserede man tilskærings- og nedkølingsfaciliteterne.

Rationaliseringer trængte sig efterhånden på in-

denfor slagteribranchen. ASK fusionerede med Vojens Andelssvineslagteri den 15. november 1970, og indregistreredes under navnet Sydøstjyske Andelsslagterier. Det gamle kendte varemærke ASK var indregistreret som varemærke i 1932, men havde allerede inden været benyttet på varerne fra slagteriet i Kol-

I 1959 slagtedes for første gang gris nr. 300.000 i løbet af et år. Fra venstre ses Villy Schalech, Harald Fromsejer og vejer Sverre Dalsgård.

Pølser fra ASK 1962.

ding afløstes nu af et nyt, nemlig DANISH CROWN. Det var nok med vemod at mange ældre med tilknytning til slagteriet skulle tage afsked med ASK. P. Damgård fortsatte som formand for det nye selskab, ligesom den administrerende direktør M. Weihrauch også fortsatte.

For slagteriet i Kolding betød fusionen, at kreatur-slagteriet og produktionen af pølse-magerivarer overflyttedes til Vojens, mens konserverproduktionen af

skinker og forender o.s.v. udbyggedes i Kolding. Svin-slagtningerne skulle foregå både i Vojens og Kolding, baconsaltning og eksport i Kolding.

P. Damgård trådte tilbage som formand i 1972 og Niels Sandager, Sønderbygård overtog derefter formandskabet.

I juli 1974 hærgedes konserverafdelingen af en voldsom brand, forårsaget af en vinkelsliber. Skaderne var meget omfattende og en større istandsættelse måtte iværksættes. I 13 uger var produktionen stoppet, imens man fik fabrikken genetableret.

Niels Sandagers tid som formand for DANISH CROWN blev kun kort, idet han allerede i 1976 ønskede at træde tilbage, istedet overtog E.M. Platz, Gesten formandsposten.

Op igennem 1970'erne moderniseredes Koldingafdelingen. Slagtekæden gennemgik en større ombygning, og en helt ny kæde blev taget i brug. Maskinværkstedets trængsler i de alt for små lokaler sluttede, da man flyttede ind i de lokaler, som blev ledige efter kreaturslagteriets overflytning til Vojens. De gamle bygninger bagest i gården blev revet ned. De havde før været brugt til stalde og destruktionsplads og her opførtes en ny destruktions-silo.

Kurt Bertelsen overtog posten som administrerende direktør efter M. Weihrauch, som ikke ønskede at fortsætte.

Først i 1980'erne overtog slagteriet den ene af Cold Stores store frysehuse på havnen. Frysehuset gennemgik en større ombygning, flere af fryserummene nedlagdes og indrettedes istedet til opskæringslokaler, bl.a. til opskæring af kamme til det japanske marked og skinker til USA.

Da omklædnings- og badefaciliteter efterhånden var blevet for trange, opførtes på modsatte side af Jens Holmsvej en toetages bygning, indeholdende nye og tidssvarende omklædnings- og baderum. Bygningen blev forbundet med den allerede eksisterende bro via baconbygningen. Kontorets trængsler løstes med et

Kolding nordhavn med slagteriet ca. 1980.

nyt byggeri foran det gamle. Den nye bygning forsynedes samtidig med en ny kantine, indrettet på cafeteria-basis med selvbetjening, og en del af den gamle kontorbygning blev revet ned.

Strukturen indenfor slagterierne gik mod stadig

færre selskaber, og DANISH CROWN, som i et par år havde haft nogle dårlige efterbetalinger, måtte efter pres fra andelshaverne igen ud at finde en fusionspartner. Det blev til en fusion med det noget større nabo-selskab TULIP, og man fusionerede 1. oktober 1986.

Konsekvensen af dette blev, at store dele af administrationen overflyttedes til TULIPs administration i Vejle, og det blev således kun kort tid, man fik glæde af de nybyggede kontorlokaler. Formandskabet for DANISH CROWNS andelshavere blev underlagt TULIPs formand V. Skousen, ligesom den administrative ledelse overgik til TULIPs administrerende direktør E. Møller.

Den daglige ledelse af Koldingafdelingen står V. Kristensen for. Han blev ansat i november 1964 som produktionschef hos ASK, og har gennem alle årene haft den daglige ledelse af slagteriet i Kolding, kun afbrudt af en kort periode i 1986/87, hvor han var daglig leder af Vojensafdelingen, som han iøvrigt stadig også er leder for. I perioden 1986/87 var A. Petersen fabrikschef i Kolding. A. Petersen er i dag ansat som fabrikschef for TULIPs Odenseafd.

Der var den 1. januar 1988 ansat 570 personer på Koldingafdelingen. I løbet af i år er der taget beslutning om at nedlægge konserverproduktionen i Kolding og overflytte den til den nyopførte farsvarefabrik i Vejle, og skinke og forende på dåse som halvkonserver flyttes til den gamle fabrik i Vejle. Der produceres dog stadig en mindre del farsvarer, som formentlig først flyttes engang i 1989.

Der slagtes i 1988 ca. 9.500 svin i ugen, hvilket på årsbasis er knap 500.000. Slagtekæden er i de senere år blevet rationaliseret med flere automatiske operationer, bl.a. en fuldautomatisk flækkemaskine.

Transporten af svinene foregår idag udelukkende med lastbil direkte fra leverandør til slagteri, men i de første mange år foregik transporten pr. bane. I 1910 leveredes kun 19% direkte, indtil 1919 var der en modtagelsesplads i Låsbygade. Den første regelmæssige transport af svin i biler oprettedes i 1923 fra Skodborg, Københoved og Foldingbro, idet banetransporten herfra var meget besværlig. I 1938 leveredes efterhånden 87% af svinene direkte.

Udover slagtelinie er der flere opskæringsafdelin-

ger. Der saltes ca. 1.800 svin, 5.000 midterstykker og 19.000 skinker om ugen især til det engelske marked. Der er installeret 2 automatiske bovudbeningsmaskiner, der udbener ca. 31.000 bove i ugen. 2.500 skinker skæres til USA, til Japan skæres der 12.000 kamme og 10.000 stk. brystflæsk, som indfryses inden afsendelsen, derudover sendes der mindre partier til flere andre lande.

Ekspeditionen i Kolding står for levering af varer til private slagtere samt supermarkeder i det sydlige Jylland.

DAT/Schaub og Co.s tarmrenseriafdeling i Kolding står for behandlingen af tarmene, som leveres kort efter udtagningen fra svinene.

Det nu 100 år gamle Andelssvineslagteri i Kolding står i dag godt rustet til en ny 100 års periode, som en af brikkerne i TULIP koncernen med levering af kødprodukter til store dele af verdenen.

Litteratur

P. Eliassen og K. V. Torpe: Andelssvineslagteriet i Kolding 1888-1938.

A. Axelsen Drejer: Andelsslagterierne gennem 75 år, 1962.

S. M. Sørensen: Andelssvineslagteriet i Kolding 1938-1963. (manuskript)

Kolding og sønderjyderne

Af Thorkild Hamming

I kraft af sin beliggenhed havde Kolding i århundreder været bindeled mellem kongeriget og hertugdømmerne, da katastrofen ramte Danmark i 1864. Denne position indtog Kolding imidlertid også efter, at den danske konge havde »renonceret på alle rettigheder til hertugdømmerne«, som det udtrykkes i den fredstraktat, som blev undertegnet i Wien den 30. oktober 1864.

Efter afståelsen af hertugdømmerne aflagde Christian IX besøg i Kolding den 7. december 1864 og mødtes ved den lejlighed med henved 5000 sønderjyder. Deres ordfører P. Skau, Bukshave, vandt kongens særlige bevågenhed og kunne altid senere opnå privat foretræde, når han anmodede om det. Samme gunst er næppe blevet bonden og lægprædikanten i Dons Peter Larsen Skræppenborg til del. Han gjorde sig ganske vist også bemærket ved den lejlighed, men på mindre heldig vis, idet han under kongens køretur gennem byen trængte sig hen til vognen og udtalte tvivl om kongens danske sindelag. Kongen svarede kort og værdigt, at han var født slesviger og som sådan regnede sig for at være dansk.

Når kongen følte sig som dansk, og det er der ingen grund til at betvivle, at han gjorde, var det dog nok snarere fordi han havde opholdt sig i København fra sit 14. år, end fordi han var født i det sydlige Slesvig. Ingen af hans søskende og kun ganske få af befolkningen så langt mod syd i det gamle hertugdømme var dansksindede. Det var derimod den helt overvejende majoritet i Nordslesvig, hvad vi kan se af stemmetalene fra valget til den tyske rigsdag i 1867.

Allerede da må der have boet en del sønderjyder i byen lige nord for den nye landegrænse, for den 15. september 1867 stiftedes Sønderjydsk Samfund for Kolding og Omegn. Det optog enhver hæderlig mand, som var født i Sønderjylland, og det betragtedes som en selvfølge, at man ved Sønderjylland forstod alt, hvad der lå syd for Nørrejyllands gamle grænse, så de otte sogne blev altså regnet med. Sønderjydsk Samfund i København, der blev stiftet året før, eksisterede kun i et par år, og der er intet, der tyder på, at Koldingsamfundet var mere levedygtigt.

Det var imidlertid et andet »S.S.«, som blev stiftet i Kolding i 1877 på initiativ af Jep Fink i Hejls. Han havde under indtryk af den begyndende fortykning af børneskolen i Nordslesvig fattet en plan om at hjælpe unge sønderjyder til et højskoleophold i Danmark. Han drøftede sagen med sognets præst og med bogtrykker Konrad Jørgensen, og de enedes om at samle en kreds af mænd, som de havde tillid til, og på et møde i Kolding blev der nedsat et udvalg, der hurtigt fik opbygget et net af tillidsmænd rundt i landet for organisationen med det gådefulde navn S.S., som nogle tydede som en forkortelse for Sønderjydsk Samfund, andre udlagde som Sønderjydsk Skolehjælp, mens navngiveren pastor Sveistrup i Vejen hævdede, at det stod for Stille Syssel.

En af de mest aktive, engagerede og ikke mindst originale blandt organisationens mange tillidsmænd, var friskolelærer Morten Eskesen i Odense. I 1884 flyttede han til Kolding, hvor han efterfulgte Konrad Jørgensen som forretningsfører for S.S. — en ejendommelig

stillingsbetegnelse af hæfte på denne særprægede personlighed, sagamanden og folkesangeren, der drog ud på Kongens Togt, som han kaldte sine rejser i sagens tjeneste. Med sin frimodige evne til at færdes med lige værdighed i borg og hytte, var han en velset gæst overalt, hvor han kom frem både nord og syd for Kongeåen — i kongeriget for at skaffe penge, i Sønderjylland dels for at agitere for højskoleophold i Danmark, dels for at bringe bud fra det gamle land. Hvor han færdedes, sang han sine kæmpeviser — også ved et møde i Sønderjydsk Forening i Kolding ved kaffebordet efter foredraget, hvor han rejste sig og sang den gamle vise om Hr. Vismær i Elvehjem, som foredragsholderen havde hentydet til. Han sang den, som kun han kunne det. I begyndelsen var der nogle, der så på hinanden og smilte, men inden han var nået midt hen i visen, havde han alle med i omkvædet. Og da var der ingen mer', der smilte.

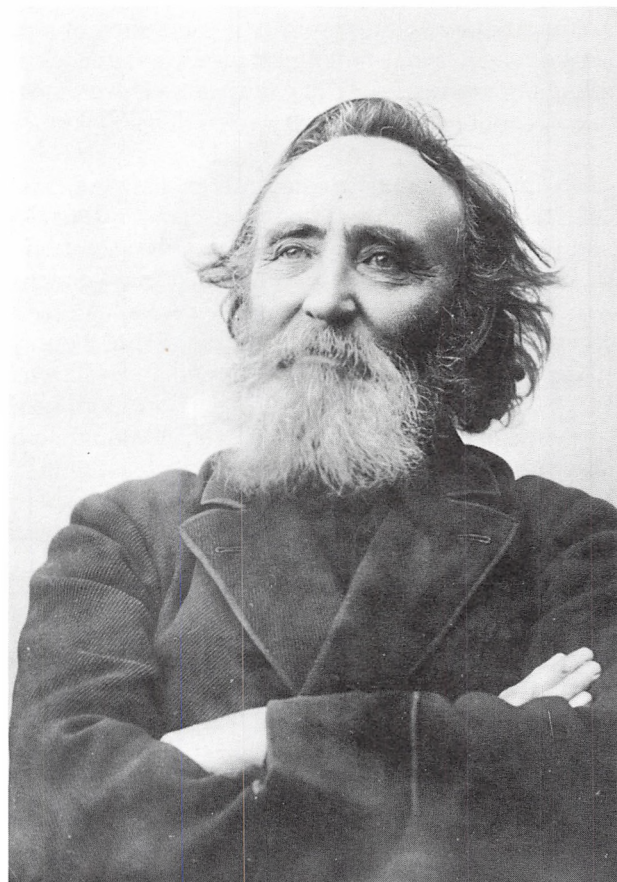
Begivenheden må formentlig have fundet sted i 1904, hvor pastor Tomasson fra Horsens — der har givet historien videre til eftertiden — var taler i Sønderjydsk Forening. Om Eskesen ellers har haft sin gang der, ved jeg ikke, men forsamlingens første reaktion på hans optræden tyder ikke meget på det. Sikkert er det imidlertid, at han i foreningens første år ikke kunne melde sig ind i den, for dengang optog den kun udvandrede sønderjyder.

De udvandrede sønderjyder

Den 10. april 1888 mødtes på gæstgivergården »Nordslesvig« nogle af de udvandrede sønderjyder, der havde fundet deres nye hjem på Koldingegnen. De drøftede en plan om at søge kontakt med den danske udenrigsminister Otto Rosenørn-Lehn for at formå ham til at tage initiativ til, at Danmark skulle gøre forestillinger over for det mægtige tyske kejserrige angående den chikane, som lovligt udvandrede sønderjyder blev udsat for, når de tog på besøg hos deres familie og venner i den gamle hjemstavn.

På mødet vedtog man en adresse, som blev overbragt ministeren af en lille delegation. Den kunne imidlertid ikke bevæge ham til at love at ville foretage sig noget i sagen. Og da nye sendemænd heller ikke kunne overtale Hans Excellence, besluttede man at realisere de planer om at stifte Foreningen af udvandrede Sønderjyder, som man allerede på mødet i april

Morten Eskesen.

havde pålagt et udvalg at udarbejde vedtægter for.

I løbet af et par uger i august fik man ikke alene oprettet foreningen med vedtægter og bestyrelse, men også valgt »kredsformænd« i 18 sogne i Koldings opland.

Allerede efter et fællesmøde, som de dengang eksisterende sønderjydske foreninger holdt i Fredericia den 25. november 1888 — Koldingforeningen var den fjerde i rækken — blev det besluttet at ændre foreningens navn til Sønderjydsk Forening af 1888. Det nye navn betød dog ikke, at man også ændrede optagelsesbetingelserne. Medlemskab var fortsat forbeholdt udvandrede sønderjyder, og dem har der sikkert boet en del af på Koldingegnen.

Forhistorien er den, at mange unge sønderjydske mænd var udvandret for at undgå at blive indkaldt til de prøjsiske krigsstyrker. Hvor mange, der valgte at udvandre for at unddrage sig denne meget restriktive og langvarige værnepligt, der også medførte krav om aflæggelse af faneed til kongen af Prøjsen, ved vi ikke med sikkerhed. Dels er udvandringstallene ikke præcise, dels havde udvandringerne også andre årsager. Men det er uomtvisteligt, at udvandringerne udgjorde et dræn fra den lille nordslesvigske befolkning, der stagnerede i årtier efter, at Prøjsen med sejren over Østrig og den efterfølgende fredsslutning i Prag i 1866 var blevet enehersker i den danske konges tidligere hertugdømmer og havde genindført almindelig værnepligt, der havde hvilet det første par år efter Danmarks afståelse af hertugdømmene, hvor de var blevet administreret som besatte områder.

Hovedparten af udvandringsstrømmen gik til Amerika, men navnlig i de første år valgte mange at slå sig ned i Danmark bl.a. i tillid til, at den mulighed for Nordslesvigs genforening med Danmark, som blev stillet i udsigt i Pragerfredens artikel V, måtte blive virkeliggjort.

Vi har ingen tal på, hvor mange sønderjyder, der valgte at bosætte sig på Koldingegnen, men af de offi-

cielle statistikker kan vi se, at hovedparten af de udvandrede sønderjyder, der bestemte sig for at slå sig ned i Danmark, fandt deres nye hjem i de jyske landdistrikter, og det er nærliggende at antage, at en ikke ubetydelig del af de 20.000 sønderjyder, der befandt sig i Danmark i årene omkring foreningens stiftelse, har valgt at bosætte sig så nær den gamle hjemstavn som muligt, så de otte sogne og de øvrige landkommuner i Koldings opland har sikkert givet plads for mange af dem. At Kolding by også har modtaget et efter byens størrelse ikke ubetydeligt antal af den tids flygtninge, kan folketællingen i 1880 give et fingerpeg om. Alene af Østergades beboere registreres næsten 9% som født i Sønderjylland.

Da sønderjyderne på Koldingegnen dannede deres forening, havde den som sit nærmeste erklærede mål at arbejde for, at udvandrede sønderjyder kunne aflægge besøg i deres gamle hjemstavn uden at blive chikaneret af de tyske politimyndigheder, og man gjorde i løbet af foreningens første leveår forskellige til løb til at leve op til dette mål. Allerede på bestyrelsens møde den 5. oktober 1888 blev det pålagt sekretæren »at forespørge underhaanden hos Udenrigsministeriet, paa hvad Maade den preussiske Anordning ang. Udvisningerne skal forestaaes«. Den 3. januar 1889 havde bestyrelsen et møde med rigsdagsmand Gustav Johannsen fra Flensborg, der erklærede sig villig til at tage udvandringsspørgsmålet op i den prøjsiske landdag, hvor han også havde sæde. På samme møde blev det besluttet at foretage en henvendelse til den danske rigsdag, og på et bestyrelsesmøde et par uger senere blev det vedtaget at sende to af bestyrelsens medlemmer til København »for ved eventuelle Henvendelser til Regjering, Rigsdag og private Mænd at arbejde for Foreningens Interesser«. På samme møde besluttede man at foretage en fornyet personlig henvendelse til chefen for grænsegendarmeriet, oberst von Marcher »for om muligt at formaae ham til at tage sig af den af os rejste Sag ang. Forholdene ved Grænsen«.

Forhandlingsprotokollen melder intet om, hvad der kom ud af de mange initiativer, men i tidsskriftet Søn-derjyden (2. årg. nr. 9 1889) gengives følgende skrive-else dateret 29. august 1889 og underskrevet af Uden-riksministeriets direktør P. Vedel:

»Bestyrelsen for den sønderjydske Forening af 1888 (Sønderjyds Forening for Kolding og Om-egn) har under 8. Februar og i Maj ... anholdt om Udenriksministeriets Bistand til at forsøge at be-væge den preussiske Regjering til at tillade de i Nærheden af den dansk-tydske Grænse bosatte udvandrede Sønderjyder uhindret at færdes syd for Grænsen i kortvarige Forretnings- eller Fami-leanliggender.

I Henhold til de i denne Anledning under-haanden indhentede Oplysninger beklager Mi-nisteriet herved at maatte besvare Bestyrelsens Andragende derhen, at det formentlig vil være ganske unyttigt at rette Henvendelse i det paa-gældende Øjemed til den preussiske Regjering. Denne fastholder endnu som Princip, at de, navnlig for at undgaa Værnepligten, udvandrede Indvaanere ikke uden speciel Tilladelse maa vende tilbage til deres tidligere Hjem, endog for kortvarige Besøg. Dette Princip gennemføres med Strengthed saavel over for de til Danmark Udvandrede som for de øvrige Grænselandes og Amerikas Vedkommende, og det motiveres ved, at disse Besøg af Personer, der have unddraget sig Værnepligten, bidrage til at ophidse den i saa Henseende mindre heldigt stillede Grænsebe-folkning.

Der vil saa fremdeles ikke være andet tilbage at gjøre, end i de enkelte specielle Tilfælde at søge om den preussiske Regjerings Tilladelse til hvert enkelt Besøg.«

Længe før foreningen modtog dette brev, var besty-relsen dog kommet til erkendelse af, at der ikke var

udsigt til, at den megen møje ville give resultater og havde kastet sig over andre opgaver.

Efterskolen i Hejls

På mødet i Fredericia i november 1888 var det blevet besluttet at arbejde for et yderligere samarbejde, og resultatet af denne beslutning blev, at der på årsdagen for Koldingforeningens stiftelse ved et nyt fællesmøde i Odense blev dannet en sammenslutning af de søn-derjyske foreninger, der siden Fredericiamødet var blevet forøget med en lille halv snes. Den nye landsor-ganisation fik navnet De samvirkende sønderjyske Foreninger (DssF), der udover at støtte udvandrede sønderjyder og arbejde for oplysning om Sønderjyl-land skulle støtte enhver lovlig bestræbelse for vedlige-holdelsen af danskheden i Sønderjylland.

Øg danskheden i Sønderjylland havde sandelig støtte behov i 1889, hvor der trådte en ny sprogforord-ning i kraft, der næsten helt fortrængte det danske sprog fra skolen, idet undervisningssproget fra skole-årets begyndelse 1. april 1889 udelukkende skulle være tysk, bortset fra fire ugentlige religionstimer, hvor der fortsat skulle undervises på dansk.

Der rejste sig straks en storm af protester i Nordsles-vig mod sprogforordningen. En protestadresse sam-lede over 13.000 underskrifter, og Gustav Johannsen bragte ved flere lejligheder sagen frem i landdagen. Det er en nærliggende tanke, at det magtmisbrug, som sprogforordningen var udtryk for, og den reak-tion det fremkaldte i Nordslesvig, var medvirkende til, at der — stærkt tilskyndet af den sønderjyske forening i København — blev oprettet så mange sønderjyske foreninger i Danmark i månederne omkring forord-ningens ikrafttræden og til at DssF blev stiftet. I hvert fald er det notorisk, at det var det danske sprogs vilkår i de nordslesvigske skoler, der var afgørende ved den nye landsorganisations valg af sin første store arbejds-

opgave: oprettelse af en efterskole for sønderjyske piger og drenge.

Et særligt udvalg, der havde fået til opgave at arbejde med sagen, kunne allerede på et møde på Hotel Kolding den 5. maj 1891 træffe beslutning om overtagelse af en privat fortsættelsesskole i Hejls (der i øvrigt i flere år havde haft mange sønderjyske elever) leje af forsamlingshuset i Hejls til gymnastiksal samt ansættelse af forstander og lærer. Ved DssF's årsmøde i Kolding den 9. og 10. august s.å. aflagde udvalget beretning om skolesagen, og der blev valgt en skolebestyrelse med pastor M. Mørk Hansen i Vonsild som formand. Blandt de øvrige bestyrelsesmedlemmer var DssF's hovedkasserer, proprietær H. L. Raffnsøe fra Åstorp i Taps sogn og gårdejer J. P. Skau, Sandagergård i Eltang. Den 5. oktober 1891 blev skolen indviet, og undervisningen af vinterholdets 30 elever kunne begynde — og dermed et skolearbejde, der — finansieret af DssF — med vekslende tilslutning fortsatte til krigen i 1914 satte en stopper for arbejdet.

Mørk Hansen, der før 1864 havde været sognepræst i Felsted sydøst for Åbenrå, kan man læse om flere an-

Efterskolen i Hejls.

dre steder. Ligeledes Raffnsøe — sognekongen med de mange tillidshverv. Men det tredje bestyrelsesmedlem fra Koldingegnen finder man kun meget sparsomme oplysninger om. Der er imidlertid grund til at hæfte sig ved navnet i denne fremstilling. J. P. Skau deltog nemlig i mødet på »Nordslesvig«, og han blev valgt til formand for Foreningen af udvandrede Sønderjyder på den stiftende generalforsamling på Hotel Kolding den 12. august 1888. Han var selvfølgelig selv udvandret sønderjyde, født i 1856 som søn af P. Skau, Bukshave i Fjelstrup, og således brorsøn til Laurids Skau. J. P. Skau udvandrede — eller, som faderen skriver i sine erindringer, blev udskreven — til Danmark i 1873. Efter skoleophold og nogle år som forpagter overtog han i 1885 Sandagergård efter sin svigerfader. Han var medlem af foreningens og efterskolens bestyrelser, til han rejste fra egnen i 1901.

Tilgængelige kilder giver ikke megen oplysning om foreningens virksomhed i Skaus formandstid. Forhandlingsprotokollen indeholder som hovedregel kun meget kortfattede beslutningsreferater, og den beretter intet om, hvorvidt beslutningerne blev ført ud i livet. Gentagne henstillinger fra DssF's formand om at undgå, at møder med sønderjyske talere blev overværet af avisreferenter og at være opmærksom på, at referater ikke må »dumpe ind i Dagspressen, uden i forvejen at være blevet kritiseret og censureret af Bestyrelserne, og det efter en skarp Maalestok«, har næppe virket stimulerende på avisernes interesse for foreningens aktiviteter. Denne meget afvisende holdning til »avisskriverierne«, som det udtryktes, skyldtes angiveligt et hensyn til de sønderjyske talere, der blev holdt under skarp kontrol af nidkære præjsiske myndigheder, som man — måske med rette — forestillede sig også fulgte med i danske provinsavisers omtale af forholdene syd for Kongeågrænsen.

Sønderjysk Forening for Kolding og Omegn — som blev foreningens officielle navn i 1889 — var allerede, da den bestemte sig for denne navneændring, med

sine 226 medlemmer langt den største af landets 14 sønderjyske foreninger, der tilsammen havde 1284 medlemmer. Alligevel besluttede man på generalforsamlingen i 1890 at ændre vedtægterne, så at »enhver uberygtet dansk Mand« kunne blive medlem. Man sikrede sig dog, at bestyrelsen udelukkende skulle bestå af sønderjyder, og »med Hensyn til Forstaaelse af Ordet Sønderjyde vedtoges det at bestemme, at enhver, der er født i de 8 forhenværende sønderjydske Sogne før 1864, er Sønderjyde, de i samme Sogne senere fødte henregnes til fødte i Kongeriget«.

De ændrede optagelsesbetingelser bragte medlemstallet yderligere i vejret. På generalforsamlingen i 1895 kunne formanden meddele, at medlemstallet nu havde passeret 300. Dog var det som venteligt ikke generalforsamlingen, der lokkede, for der mødte kun ca. 20. Heller ikke den ret beskedne foredragsvirksomhed trak de mange medlemmer til huse, med mindre der var fællesspisning med efterfølgende dans. De årligt tilbagevendende sommerudflugter var også meget yndede, og de gav færre problemer end balaftnerne, der på en generalforsamling gav anledning til nogen diskussion, der imidlertid mandede ud i en beslutning om, »at alt bliver som hidtil«. Man måtte dog nogle år senere beslutte ikke at optage medlemmer ved indgangen på balaftnerne.

Det billede, der tegner sig af foreningens virke gennem den første snes år, er, at den nærmest har haft karakter af en hjemstavnsforening, dog med det tydelige præg, at hjemstavnen var under fremmedherredømme. Det bør også fremhæves, at foreningen i disse år havde så betydelige personligheder som Jens Jessen, H. P. Hanssen, P. Skau, Bukshave, Jørgen Skrumager, København, Jens Nørregaard og Ludvig Schrøder som talere.

Værd er det også at bemærke, at foreningen i 1895 med ca. 300 medlemmer magtede »til Hjemmene derovre« — dvs. til Sprogforeningen i Åbenrå — at sende »2600 Bind dansk Litteratur foruden 500 saa

godt som nye Læsebøger«, samt at den i 1899 og 1900 formidlede støtte til ofrene for de von Køllerske masseudvisninger med hhv. 2.000 og 4.000 kr. Det var mange penge på den tid, hvor efterskoleforstanderen i Hejls fik en årsløn på 1800 kr. På årsmødet i 1899 takkede landsformanden Koldingforeningen for den store indsats i forbindelse med hjælpen til de udviste. Hvor pengene kom fra, blev ikke berørt, hvad der også ville have været ganske overflødig, da det i forvejen var en kendt sag for alle tilstedeværende medlemmer af overbestyrelsen, som var den pompøse betegnelse for DssF's repræsentantskab. De foreninger, som de repræsenterede, skulle af deres kontingentindtægter foruden 5% til formanden til administrationsudgifter betale 25% til Fælles- og Skolefonden, hvortil ydermere de enkelte års overskud skulle overføres. Det var denne fond, der også havde andre indtægter, som sikrede efterskolens drift og gjorde det muligt at yde støtte til forskellige formål i Sønderjylland og altså hjælpe de udviste i den første svære tid. Allerede året efter i 1901 kunne fonden bekoste udgivelsen af Franz v. Jessens store Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie, der i 1906 udkom i en fransk udgave, der blev en væsentlig kilde for udlændinge, der beskæftigede sig med de sønderjyske problemer.

Der blev på overbestyrelsens årsmøder fra enkelte foreninger givet udtryk for nogen utilfredshed med, at det — som DssF's vedtægter var formuleret — i realiteten kun var muligt for de lokale foreninger at afholde udgifter til medlemsaktiviteter og at de således ikke på eget initiativ kunne støtte den sønderjyske sag, men altid måtte forelægge ønsket om økonomisk hjælp for overbestyrelsen eller dens forretningsudvalg. Bestemelsen hvilede imidlertid på en flertalsbeslutning, og den blev respekteret af langt de fleste foreninger, der erkendte, at deres mange relativt beskedne bidrag var en nødvendig forudsætning for, at DssF kunne påtage sig store og væsentlige opgaver, som f.ex. bygning af en ny skole i Hejls i 1894, og træde til med midler, der

De samvirkende sønderjyske foreningers overbestyrelse 1891 på Skamlingsbanken. Fotograferet af M.A. Caprani.

virkelig battede, hvor hjælp var nødvendig. Koldingforeningen var ikke blandt de få, der skejede ud — heller ikke med de mange bøger til Sprogforeningen. Det var kun pengene, der skulle rundt om København.

Skau, der såvel efter forhandlingsprotokollen som DssF's medlemsblad *Sønderjyden* at dømme, tabte lidt af pusten i sine sidste formandsår, afgav formandsposten et års tid før han flyttede fra egnen og blev efterfulgt af Michele Alessio Caprani. Navnet tyder snarere end sønderjysk på italiensk afstamning. Han var da også sønnesøn af den italiensk-fødte Koldingkøbmand af samme navn, men var født i Åbenrå i 1860, meldte sig som udvandret sønderjyde allerede på mødet den 10. april 1888 og var en af dem, der var i au-

diens hos udenrigsministeren kort før foreningens stiftelse. Han var medlem af den første bestyrelse, indtrådte igen i 1896 og sammen med købmand Hans Have, der var foreningens kasserer, havde han trukket det store læs med uddelingen af de mange penge til de udviste. Det helt dominerende arrangement i hans korte formandstid tyder på, at han ikke blot kunne dele penge ud — i hvert fald gav en stor fest i januar 1902 på Kolding Teater, hvor folkedans og tableauer fra den første slesvigske krig var slagnumrene, et overskud på kr. 713,20, »hvoraf bortgaves 100 kr. til Kolding Børnehjem, medens Resten indgik til de samvirkende Sønderjyske Foreningers Hovedkasse«.

25 år med Hans Have i formandsstolen

Caprani blev i 1904 efterfulgt af Hans Have, der havde siddet i bestyrelsen fra foreningens stiftelse og gennem alle årene røgtet kassererhvervet. Hans navn huskes endnu i Kolding, om ikke af andre grunde så fordi en af byens veje bære hans navn. Begrundelsen for at net-

Hans Have, formand 1904-1929.

op denne vej umiddelbart sydvest for Kristkirken fik Hans Haves navn er naturligvis hans indsats som formand for den kirkekomité, der stod for bygningen af den nye kirke. Der er imidlertid mange andre grunde til at mærke sig denne dygtige og driftige forretningsmand, der gjorde en betydelig indsats på mange andre områder: som byrådsmedlem, formand for gade- og vejudvalget, i Skamlingsbankeselskabets og Hejls Efterskoles bestyrelse, i Grænseforeningens hovedbestyrelse og i mere end 40 år i bestyrelsen for Sønderjysk Forening for Kolding og Omegn, som han var formand for i 25 år.

Have var født på en gård i Vonsbæk ved Haderslev Fjord i 1857. Han udvandrede til Danmark i 1874 — det skulle ske senest tre måneder efter det fyldte 17. år, hvis indkaldelse til tysk militærtjeneste skulle undgås. Efter en tid som karl på Christiansminde i Vonsild kom han på Ryslinge Højskole, hvor han lærte Vilhelm Birkedal og den senere Vonsildpræst Johs. Clausen at kende — et bekendtskab, der fik betydning for ham livet igennem. Efter højskoleopholdet blev han indkaldt til infanteriet, hvor han gjorde tjeneste 16 måneder i Odense, og da han dels ventede, at §5 snart skulle blive opfyldt, dels ikke have råd til at købe gård i Danmark, bestemte han sig efter hjemsendelsen for en handelsuddannelse, og i 1883 blev han selvstændig forretningsmand — de fleste år i korn- og foderstofbranchen.

Da Have i 1929 blev interviewet i anledning af sit 25 års formandsjubilæum og en lidt forsinket markering af foreningens 40 års jubilæum, svarede han på interviewerens spørgsmål om, hvordan foreningen blev drevet før hans formandstid, at der ikke var sket de store forandringer bortset fra, at man dengang havde dans ved næsten alle møderne, og han gav udtryk for, at han »så nødig vil ind paa det med Dansen igen, selv om det kniber at faa de Unge med«. Helt opgivet dansen havde man dog ikke, for så sent som i 1926 kunne avisen slutte sit referat af generalforsamlingen med, at

Forblystelsesetablissementet Alhambra ca. 1900. Her fandt mange af foreningens arrangementer sted.

efter kaffen »spillede Musikken op og saavel ældre som unge Medlemmer dyrkede Dansen i nogle Timer«, og samme år holdt foreningen julebal på Industrien.

Sommerudflugterne og »fællesspisningerne« var også en tradition, der blev holdt i hævd i den første halve snes år af Haves formandstid. Og da foredragsvirksomheden fortsattes efter nogenlunde samme retningslinjer som tidligere, blev navne som Franz v. Jessen, Andreas Grau, Gudmund Schütte, Karl Larsen, P. Lauritsen og H. Rosendahl føjet til talerlisten. De to sidstnævnte talte den 29. oktober 1913 ved foreningens store fest i anledning af Carl Plougs hundredårsdag, et arrangement, der »vandt overordentlig stor Tilslutning«. Samme år havde man i august fejret forenin-

gens 25 års jubilæum med en tur pr. bane til Hejls Efterskole, hvor der blev drukket kaffe. Efter hjemkomsten var der fællesspisning på Alhambra kl. 6 og derefter sammenkomst i haven. Deltagelse i hele arrangementet kostede 3.50 kr.

I 1914 lagde man hårdt ud med generalforsamling og hele fem medlemsmøder i løbet af seks uger. Om det har været led i en plan om et ændret aktivitetsniveau, lader sig næppe opklare. Derimod kan man se af forhandlingsprotokollen, at foreningen indstillede enhver aktivitet i de følgende fire år bortset fra et bestyrelsesmøde i november 1915, hvor »Formanden meddelte Grundene for at Foreningen ikke har afholdt Møder under den nuværende Verdenskrig«. Disse grunde har sekretæren imidlertid ikke nedfældet,

men de kan formentlig findes i følgende skrivelse, som formanden for DssF sendte til formændene for de sønderjyske foreninger ved krigsudbruddet i 1914:

Hr. Formand for Sønd. For. f

Da vi jo ikke ved fra Dag til Dag, hvad der kan ske, tillader jeg mig at henstille til Dem, baade i det almindeliges og egen Interesse, at bringe til Side eller tilintetgøre alle Papirer, vore Foreninger, den sønderjyske Sag eller Sønderjyderne vedrørende, saasom Breve, Sønderjyden, Aarslister, Regnskaber m. m., kort sagt Alt, hvad der under en mulig Indrykning af fremmede Tropper kan virke compromiterende.

Som Formand

AX. CARSTENS.

Hvor hårdt Have og hans sekretær er faret frem i foreningsarkivet, efter at have modtaget denne svada er ikke godt at vide. Det er jo ikke sikkert, at der har været stort at bringe af vejen, hvorom alting er, så er det beskedent, hvad der er levnet til eftertiden. I øvrigt kunne Axel Carstens med sit kendskab til tysk politisk nidkærhed have sine gode grunde til at nære ængstelse ved krigens udbrud, hvor ingen kunne garantere for Danmarks skæbne.

Efter at have dukket hovedet i fire år, kunne man ved krigens afslutning tage arbejdet op igen, og der kunne have været nok at tage fat på. Et møde den 29.

januar 1919 om Flensborg med redaktør A. Svensson og student Bjørn Kraft som talere kan næppe tages som noget tegn på, hvor formanden og den øvrige bestyrelse stod i den begyndende strid om afstemningszoner og grænsedragning, for det fremgår, at mødet blev holdt efter opfordring. I det hele taget gik man meget stille med dørene i månederne frem til afstemningerne og genforeningen. Det har sikkert også været klog politik, hvis man ville holde sammen på foreningen, der selvfølgelig har haft både H. P. Hanssen-tilhængere og Flensborg-folk blandt sine medlemmer — ja vel også nogle, der foretrak grænsen draget ved Dannevirke. Hvor Hans Have har haft sit hjerte, kan man dog ane, når han så sent som i 1929 gik imod et forslag om at indbyde H. P. Hanssen til at tale i foreningen. Kloppenborg-Skrumsager, Peter Grau og Maren Sørensen, Valsbøl var mere efter hans hoved. De kunne i øvrigt også skaffe fulde huse.

I 1920 gik DssF i opløsning og som ny paraplyorganisation for de sønderjyske foreninger opstod Grænsforeningen, hvis politik man i det store og hele fulgte i Kolding. Man gik med fuld musik ind i salget af Dybbølmærker og opnåede fine salgsresultater — blandt provinsbyer kun overgået af Odense og Ålborg.

Der blev også lagt stor energi i arbejdet for at støtte danskheden syd for den nye grænse: indsamling af penge, tøj og bøger, der blev sendt til Flensborg, organisation af Flensborgbørns ferieophold på Koldingeggen samt hjælp til skolearbejdet og pressen i Sydslesvig. Et par opfordringer fra Grænsforeningen om at overtage et fadderskab i Sydslesvig sad man dog overhørig. Fadderskabsarbejdet gik foreningen først ind i nogle år senere — og det blev i første omgang et fadderskab nord for grænsen, valget faldt på.

Ny kurs

Have døde i 1929 og blev efterfulgt af farver Vilh. Utzon. Han havde været bestyrelsesmedlem i 18 år og

var 74 år, da han overtog formandshvervet — altså et par år ældre end sin forgænger. Det kan således ikke hævdes, at der var tale om et generationsskifte på formandsposten, men alligevel skiftede foreningen karakter i løbet af Utzons korte formandstid, hvor medlemstallet blev fordoblet. De første varsler om nye tider kom allerede på generalforsamlingen i 1930, hvor kassereren i alvorlige vendinger gjorde opmærksom på, at der måtte gøres et målbevidst arbejde for at få medlemstallet bragt i vejret og nu, hvor han ikke længere var undergivet Haves tugt, i fuld offentlighed måtte frem med, at foreningen i 15 år havde »reklameret med de 500 medlemmer, der gav os ret til at sende to delegerede til sendemandsmødet — men vi har ikke haft dem!« Efter dette intermezzo gik man over til et bestyrelsesvalg, der var uden fortilfælde i foreningens historie. Generalforsamlingen ville ikke uden videre genvælge de fem bestyrelsesmedlemmer, der var på valg, og der blev udtrykt ønske om, at bestyrelsen måtte få en mindre ensidig sammensætning, da foreningen burde være et sted, hvor både Flensborg-folk og H. P. Hanssen-folk kunne samles.

Resultatet blev, at to gamle bestyrelsesmedlemmer faldt — den ene, Nis Hansen Hjort, havde været med i 27 år lige fra dengang, hvor alle bestyrelsesmedlemmer skulle være sønderjyder. Han kom dog ind i varmen igen ved den næste generalforsamling, og på sin 90 års fødselsdag i 1941 blev han udnævnt til æresmedlem — en hæder, der tidligere kun var overgået Mørk Hansen og P. Skau, Bukshave. Den nidkære kasserer reddede sig med nød og næppe igennem til Haves ledige mandat, der kun sikrede sæde i bestyrelsen i et år. Han klarede dog også skæret året efter. Nyvalgt blev redaktørerne N.E. Therkilsen og Helge Knudsen, og disse valg blev starten på den mangeårige tradition, at byens ledende pressemænd sad i foreningens bestyrelse.

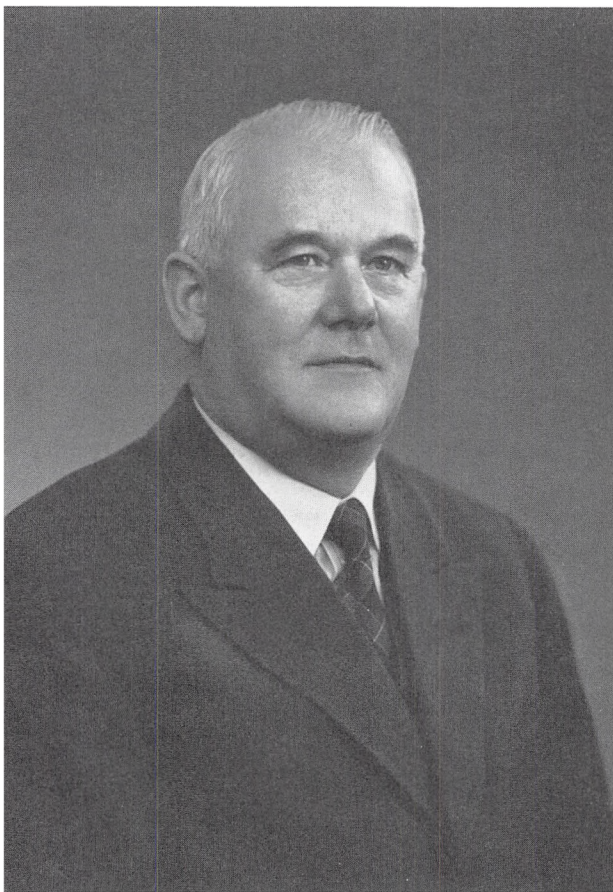
Redaktør Therkildsen blev valgt til sekretær, hvad protokollen bærer tydeligt præg af i hele Utzons for-

mandsperiode, der blev indledt med en stor fest i anledning af 10-årsdagen for afstemningen i I. Zone. Den neutrale holdning kom også til udtryk nogle måneder senere, hvor man afholdt en koncert med Broager Strygeorkester og et par år efter med et stort møde med filmforevisning og foredrag af polarforskeren Lauge Koch.

Så kunne man ind imellem tillade sig at lade Jacob Kronika, Niels Kjems og Samuel Münchau berette om mindretallets vilkår syd for grænsen. Det var dog ikke disse aktiviteter, der satte skub i medlemstegningen, det sørgende rejsesekretær Lawaetz fra Grænseforeningen for. Efter hans indsats kom medlemstallet op på 1.149. Ganske vist forsvandt 200 af dem i løbet af det følgende år, men man sad dog tilbage med en fordobling i forhold til det bedrøvelige resultat, som kassereren besværede sig over i 1930, og det høje medlemstal blev fastholdt i resten af Utzons tid.

Hans efterfølger Jes Beirholm kunne også og uden rejsesekretærhjælp fremvise stigende medlemstal, der kulminerede med 1.692. Det var ganske vist i 1948, hvor Sydslesvigrøret var på sit højeste, men det høje medlemstal var ikke kun et resultat heraf. Der var tale om en støt stigning år for år. Allerede inden krigen var det Lawaetzske rekordtal passeret, og da Beirholm gik af i 1952, kunne han give næsten 1.400 medlemmer videre til sin efterfølger.

Fabrikant Jes Beirholm var sammen med broderen — den senere borgmester — ejer af Beirholms Væverier. Han var født i Vonsild, men en menneskealder for sent til at være sønderjyde efter foreningens gamle definition af begrebet. Hans mor var imidlertid vaskeægte sønderjyde, og hele hendes familie blev udvist i den værste Köller-tid, så han var fortrolig med forholdene i Grænselandet allerede fra barnsben. Som 18-årig meldte han sig ind i Sønderjysk Forening, blev valgt ind i bestyrelsen i 1926 og blev formand i 1935. Hans indstilling var den, at det var lige så vigtigt at værne og udbygge danskheden nord for grænsen som

Jes Beierholm.

at støtte det danske mindretal i Sydslesvig, og han fandt tiden inde til, at Sønderjysk Forening skulle påtage sig en fadderskabsopgave for et sogn i Nordslesvig.

Den, der ikke vil dige, må vige

Der blev i trediverne — navnlig efter nazisternes magt-

overtagelse — sat betydelige pengemidler ind fra tysk side også fra de offentlige kasser til de tyske organisationers arbejde nord for grænsen, så mange af dem, der ikke var alt for grundfæstede i deres danskhed, lod sig lokke over i den tyske lejr af de ikke ubetydeligt økonomiske fordele, det kunne medføre. Det fremkaldte en modoffensiv fra dansk side med dannelsen af Grænseegnenes Danske Samfund og Det Unge Grænseværn. Selv de demokratiske danske partier skabte, ikke mindst takket være den socialdemokratiske folketingsmand I. P. Nielsens utrættelige indsats, en enig front i Sønderjylland mod fortyskningen. I begyndelsen af 1935 eksisterede der Danske Samfund i 32 sogne i Sønderjylland, og syv sønderjyske foreninger havde påtaget sig fadderskaber navnlig i den »truede firkant« øst for Tønder.

Sidst i marts 1935 blev der skabt kontakt mellem ledende danske i Bjolderup Sogn og Beirholm, og på et møde mellem Sønderjysk Forenings forretningsudvalg og et par repræsentanter for Bjolderup enedes man om at bede sønderjydernes gamle fører hjælpe med at bære sagen igennem i Kolding. Endelig skulle bogbinder Fensholts ofte fremsatte ønske om at få H. P. Hanssen til Kolding gå i opfyldelse. På et offentligt møde i Højskolehjemmets store sal, der var fyldt til sidste plads, talte H. P. Hanssen alvorsord til sine landsmænd. Og han fik dem hen, hvor han ville have dem. Han udmaledede den faretruende situation i sin landsdel, og da han sluttede med ordene »Den, der ikke vil dige, må vige!«, ville alle dige.

Der blev kort efter nedsat et udvalg, der skulle tage vare på, at sagen blev løst på en for Kolding by og omegn værdig måde. Udvalget kom bl.a. til at bestå af Jes Beirholm, borgmester Valdemar Juhl, der havde givet tilsagn om et kommunalt bidrag på 1.000 kr., og Fællesorganisationens repræsentant, byrådsmedlem Ejner Christensen, der erklærede, at »vi arbejdere elsker vort land ligeså vel som andre samfundslag, og vi vil gerne være med til at støtte de danske interesser i Søn-

derjylland«. Etableringen af fadderskabet, hvor hele sagsforløbet var nøje tilrettelagt af Beirholm, var vel nok hans svendestykke, hvor det også lykkedes for ham at få inddraget fagbevægelsen i arbejdet.

I 1937 blev det vedtaget at forsøge at få en socialdemokratisk taler, men det er åbenbart blevet ved forsøget, for hverken pastor H. F. Petersen fra Flensborg eller Claus Eskildsen så lidt som Nic. Blædel, Tage Jensen og biskop Noach havde vist deres politiske ståsted i den lejr. Men da foreningen i 1938 fejrede sit 50 års jubilæum, var borgmester Knud Hansen naturligvis med til festen, og i sin tale sagde han henvendt til Bjolderups repræsentanter, at de kunne være sikre på Kolding bys støtte. Han udtalte videre, at han ikke kunne prale af at have været med i det nationale arbejde, men at han havde fuldt det og respekteret det. Efter en omtale af Socialdemokratiets og fagforeningernes arbejde siden 1920 for at samle arbejderne i Sønderjylland, sagde han:

»Det er blevet sagt, at vi opsugede tyskerne og gjorde dem til danske borgere, og jeg tror, at det er rigtigt, at dette arbejde fæstnede danskheden. Men kampen er ikke sluttet. Tyskerne sparer ikke på midlerne, og skal de ikke vinde terræn, må også vi være vågne. De fattige folk må have støtte. Danskheden syd for grænsen er bolværket for den nuværende grænse. Jeg vil ønske, at den kamp, der skal føres, kan føres med åndelige våben, og at den grænse, vi har, kan bevares, så vi ikke skal have grænseflytning ved våbenmagt. Det gode ved grænsen er, at der tales dansk helt derned til. Det er en stor styrke for et land, som har et fremmed element i sig.«

Det var en meget præcis karakteristik af den socialdemokratiske indsats i grænsearbejdet og af partiets holdning til grænseproblemerne.

To år senere blev Jacob Ragne, der var redaktionssekretær på Social-Demokraten, indvalgt i bestyrelsen på forslag af KU's landsformand, adjunkt Karl Olsen,

der i de år var foreningens sekretær. Ragne blev i 1946 efterfulgt af Ejner Christensen, og først det år optræder der en socialdemokrat på talerlisten, nemlig redaktør Frede Nielsen — den senere kirkeminister. At man i denne bevægede tid ønskede at han skulle redegøre for sine synspunkter på grænseproblemerne, der var identiske med den socialdemokratiske ledelses (eller rettere, som den antog som sine) er meget forståeligt. Hvad der er svært at fatte, er imidlertid, at foreningen skulle nærme sig 60 års jubilæet, før den indkaldte en socialdemokratisk taler, og navnlig at man ikke i trediverne følte trang til at få I. P. Nielsen til at fortælle om sit arbejde i Sønderjysk Hjælpefond.

Ser man bort fra, at I. P.'s navn glimrer ved sit fravær, rummer listen over talere i Beirholms tid imidlertid et repræsentativt udvalg af de personer, der gjorde sig gældende i debatten om grænseespørgsmålet på et seriøst plan. Og den linje er i det store og hele blevet fulgt af hans efterfølgere: apoteker Arnold Hansen (1952-64), grosserer Bjarne Vikbjerg (1964-70), ingeniør Orla Petterson (1970-76) og fodspecialist Ruth Carstensen, der stadig er foreningens energiske og initiativrige leder.

I skal ikke blive glemt

I efterkrigsårene rykkede tyngdepunktet for foreningens arbejde — og ikke mindst formandens indsats — helt naturligt mod syd. Efter Tysklands kapitulation i 1945, hvor der herskede katastrofale tilstande syd for grænsen, satte Beirholm sig i spidsen for et hjælpearbejde, der bragte mad, brændsel og tøj til mange nødlidende i Sydslesvig. Han var også medvirkende ved oprettelsen af den sydslesvigske kørselstjeneste og var i nogle år koordinator for denne transportorganisation, der påtog sig en mængde opgaver — bl.a. at overføre de mange barakker, der i de første efterkrigsår blev brugt af de nyoprettede danske skoler i Sydslesvig, indtil de kunne få egentlige skolebygninger.

Sådan begyndte skolearbejdet også i 1946 i Arnæs, som Kolding et par år senere påtog sig fadderskabet for — nu med Bjolderup, der efter krigen kunne stå på egne ben, som partner, og Fadderskabet for Kolding-Bjolderup/Arnæs blev oprettet. Fadderskabet, såvel det oprindelige som det senere trekantede, var et barn af Sønderjysk Forening, men arbejdede frem til 1977 som en selvstændig forening dog i tæt samarbejde med moderforeningen, der ligesom Kolding Byråd udpegede et medlem af bestyrelsen, hvis øvrige syv medlemmer blev valgt på den årlige generalforsamling, der iøvrigt som en fast tradition blev holdt sammen med Sønderjysk Forening. De sidste 13 år af fadderskabsforeningens levetid var Laust Boysen, der fra starten og frem til 1958 havde været leder af skolen i Arnæs, formand for denne forening, og han har siden været medlem af det særlige fadderskabsudvalg under bestyrelsen for Grænseforeningen for Kolding og Omegn, som nu er den gamle hæderkronede sønderjyske forenings officielle navn.

Selvom der, i de godt 40 år fadderskabsforeningen virkede, var et godt og tæt samarbejde mellem de to foreninger, der også i perioder havde flere fælles bestyrelsesmedlemmer end den ene, der var sikret i vedtægterne, føltes det alligevel i Sønderjysk Forening som et savn, at foreningen ikke havde det egentlige ansvar for og måske navnlig den direkte kontakt med et fadderskab i Sydslesvig. Som en slags erstatning støttede foreningen årene igennem forskellige sydslesvigske institutioner, der havde brug for hjælp til løsning af en konkret opgave. Som det mest prætentiose af disse projekter står vel klokkestablen med sin 270 kg tunge malmklokke, som Arnold Hansen skaffede den danske menighed i Tønning i 1957. Blandt de meget ydmyge noget legetøj, som Bjarne Vikbjerg i 1966 sørgede for, at den nyoprettede danske børnehave i Humtrup blev forsynet med. Den kontakt, der med denne beskedne gave blev etableret mellem den lille børnehave nogle km syd for Tønder og Grænsefor-

eningen i Kolding, udviklede sig hurtigt til et nært venskab mellem de danske i Humtrup og Grænseforeningen — og er efterhånden resulteret i et fasttømret og velfungerende fadderskabsarbejde.

I 1920 lovede statsminister Niels Neergaard på sine landsmænds vegne de danske syd for den nye grænse, at de ikke skulle blive glemt. Grænseforeningen for Kolding og Omegn har gennem sit virke i de mange år ydet sit bidrag til, at dette løfte kunne holdes — og til at Koldings borgere ikke skulle glemme deres forpligtelser over for dem syd for landegrænsen, der føler sig som danske.

Litteratur

- Dahl, Svend og Axel Linvald: Sønderjylland. Bd. 1-2. Kbh. 1919.
Eskesen, Morten: Paa Rejse. Minder og Oplevelser. Kolding, 1907.
Grænseforeningen for Kolding og Omegn 1888-1988. Kolding, 1988.
Jessen, Franz v.: Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie. Kbh. 1901.
la Cour Pedersen, Kr.: Morten Eskesens Saga. Kolding, 1926.
Mackeprang, M.: Nordslesvig 1864-1909. Kbh. 1910.
Nielsen, Frede m.fl.: I. P. mindebogen. Sønderborg, 1953.
Petersen, Jakob: Skamlingsbanken. Kbh. 1943.
Rerup, Lorenz: Slesvig og Holsten efter 1830. Kbh. 1982.
Skau, Peder: Minder fra mit Liv og min Tid. Aarhus, 1907.
Højskolebladet. 1913. Nr. 7 og 8.
Højskolebladet. 1921. Nr. 43 A. (Mindeskrift om Konrad Jørgensen).
Sønderjyden. Medlemsblad for »De samvirkende Sønderjydske Foreninger i Danmark«. 1.-27. Årg. 1887-1914. (Den anførte undertitel anvendes fra 3. årg. oktober 1890, hvor en af Koldingforeningens stiftere, gårdejer K. Schmidt i Taps overtog redaktionen).
Grænseforeningen for Kolding og Omegns arkiv. Kolding Stadsarkiv.
Optællingslister for Befolkningen den 1st Februar 1880 i Kolding Kjøbstad. Østergade. Kopi i Kolding Stadsarkiv.

Undergrundsmysteriet i Harte

Af Edvard Køhrsen

Hele Danmark havde i 1930'erne store forventninger til, at man kunne finde mineraler og især olie i undergrunden herhjemme. Allerede i 1932 foretog man de første boreriger ved Sønderborg — dengang fordi en »ønske-kvist-mand« havde ment, at man ville finde salt cirka 250 meter nede. »Ønskekvissten« var meget brugt førhen, også til at lokalisere vand i undergrunden.

Den første boring ved Sønderborg nåede kun 481 meter ned, før man måtte stoppe uden fund af salt eller olie. Ved den anden boring nåede man ned i 541 meters dybde — heller ikke denne gang fandtes noget af betydning. Først herefter foretoges de såkaldte seismografiske målinger, og disse viste at kridtlaget overalt ved Sønderborg var over 1000 meter tykt, hvorfor borerigerne blev helt opgivet.

Målingerne ved Harte viste, at kridtlaget her kun var cirka 700 m — så dette måtte være stedet, hvis der skulle findes olie herhjemme.

Fra politiker side var man klar med »Mineloven« allerede i 1932. Denne gav staten ejendomsretten til undergrunden — men der var åbnet mulighed for at give eneretsbevilling (koncession) til efterforskning og indvinding af råstoffer f.eks. salt mod en provision på mellem 4 og 7% af det indvundne beløb. I mineloven var også anført, at alle, som ønskede at bore på deres egen jord, mod visse økonomiske garantier, kunne gå igang. Ingen tillagde dengang dette nogen praktisk betydning, idet en boring godt kunne løbe op i 1 million kroner. Ved saltindvinding ville staten få 4% af omsætningen.

Allerede i 1929 påbegyndtes geologiske undersøgelser fra den tyske grænse til Vejle og på den vestlige side af Fyn. Det var den tyske geolog Professor Ebert, der foretog de magnetiske målinger, som påviste, at der var »fjeldområder« ved Harte og Vejen. Disse »fjeldområder« er opstået for mere end 200 millioner år siden som aflejringer efter »salt-søer«, der er forsvundet i takt med jordens udvikling og en varmeperiode på nogle millioner år.

Direktør Dr. phil. Victor Madsen, som var leder af Danmarks Geologiske Undersøgelser (DGU), satte for alvor gang i bestræbelserne for at foretage boreriger ved Harte, idet han engagerede firmaet »Piepmeyer & Co.« til at foretage de første seismiske undersøgelser her i landet. Man startede ved Kolding fjord og fortsatte langs Kolding ådal — længe uden resultat. Først ved Hvilested Kro fik man øje på de karakteristiske »salttakker« på de fotografiske strimler fra jordskælvmåleren. Disse seismiske målinger foregik på den måde, at man sprængte dynamit i et tillavet hul i jorden og herefter målte forplantningens hastighed i de forskellige jordlag på fintfølelse seismografer, der var opstillet i forskellige retninger og med forskellige afstande fra sprængstedet. Fra tyske undersøgelser vidste man, at hastigheden igennem kridtlag er 5.500 m pr. sekund, og netop denne forplantningshastighed opnåede man nord for Påby. De seismografiske undersøgelser udvidedes herefter, da man fik et statstilskud i 1934 på kr. 24.000. Hidtil havde undersøgelserne nemlig været bekostet af det selskab, som stod for borerigerne ved Sønderborg (»Undergrunden«).

Det var ikke helt uden grund at Victor Madsen valgte netop Harte sogn til borerne efter salt og olie. For allerede i 1496 fortælles, at preusseren Lambret Hermelin havde fået kong Hans' tilladelse til at anlægge en såkaldt saltbrønd mod at aflevere det halve af udbyttet til kongen. I et brev dateret 24. november 1500 fortælles det, at overenskomsten er gyldig.

Selv om Lambret Hermelin brugte henved 1000 rigsdaler på at oprette saltværket, fik han ikke det helt store udbytte, idet han allerede 1505 opgav det. Herefter stod brønden ubemandet indtil 1526, da nogle holstenere fik tilladelse til at genoptage driften. Men til trods for, at der denne gang blev brugt flere penge end i 1496, synes man ikke at have fået noget egentlig udbytte. Det gjorde man til gengæld i 1570'erne, da lensregnskaberne påviser, at en saltmølle var i gang.

Den såkaldte »saltgrøft« har ligget mellem Stallerup sø og Grønsø på Kirkedalgårds mark i Harte. I 1908 høres igen om saltet i Harte, da en mand i Påby, som boede på matr.nr. 30, beklagede sig over, at vandet i hans brønd smagte salt. Om dette berettede kæmner og amatørarkæolog I. O. Brandorff i 1917:

»Under et møde, jeg som medlem af vandværksudvalget deltog i, kom ejeren af matr.nr. 30 af Harte, boelsmand Foged til stede og beklagede sig over, at kommunen ved det omtalte brøndanlæg havde afskåret en ledning, der fra et væld i bakken (ved kirken) førte drikkevand til hans ejendom, en ledning hvorpå han imidlertid ikke havde tinglig adkomst. Jeg udtalte til ham min forundring over, at der bygges en bolig, uden at man sørger for, at der er en brønd til vandforsyning. Han svarede, at han vel havde en brønd, men vandet var salt!

En foretagen smagsprøve viste, at manden havde ret, vandet var salt!

Nu syntes spørgsmålet om placeringen af saltkilden at være løst. Foged viste mig samtidigt, at der i engen nedenfor var nedrammet en del svære ege-

pæle, der stod nogle over og nogle under daglig vande i forskellige grupper, hvilket kunne tyde på, at de var fra et bygningsværk.«

Brandorff havde hermed fundet den over 400 år gamle saltmøllerende.

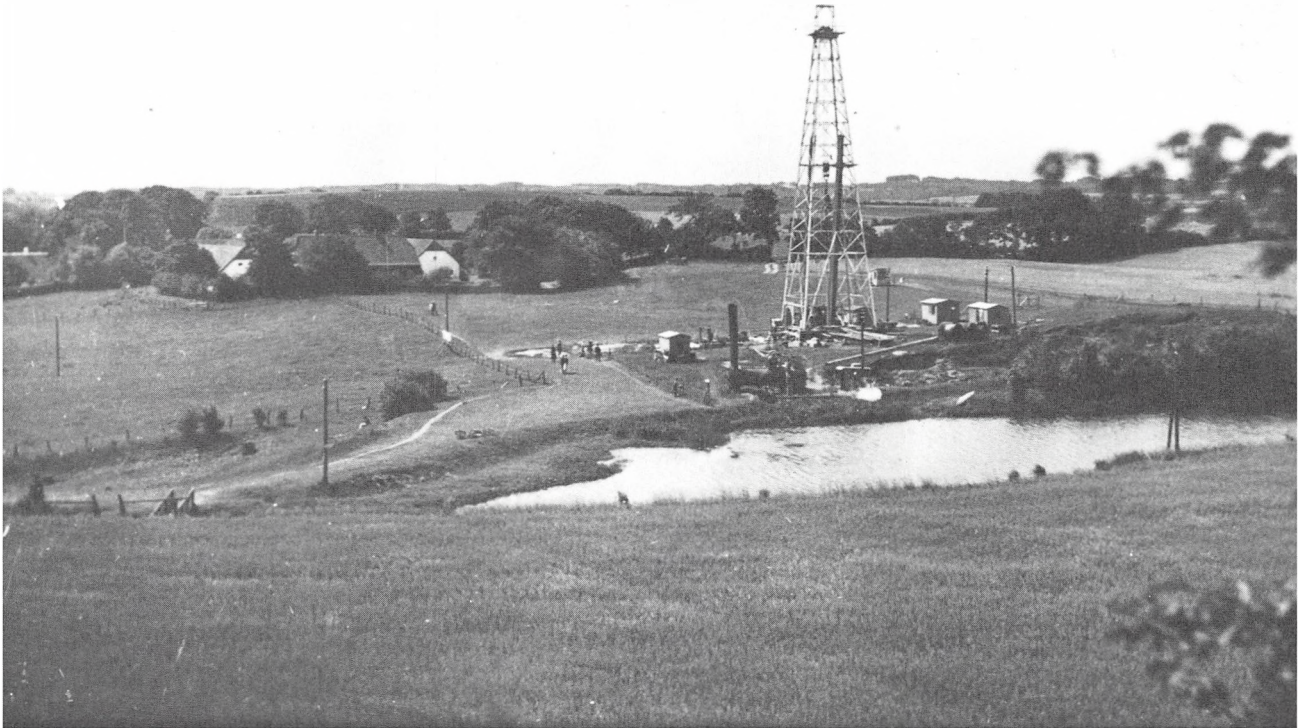
Ved senere prøveboringer fandtes igen saltvand på matr.nr. 30. Man kunne herefter konkludere, at der var lavet en »saltvandskanal« i egeplanker, startende ved det nævnte sted ved Stallerup sø og herefter ledt ind gennem Kolding ådal, en strækning på cirka 4 km, et imponerende bygningsværk. Det kunne i dag være spændende at gøre Brandorffs arbejde færdigt — der er ingen tvivl om, at der ville kunne findes yderligere rester af saltplankekanalen.

Årsagen til at man ledte vandet til saltmøllestedet i Alpedalen var, at dette vand som sagt var saltholdigt, og at man ville have så stor en produktion som muligt, og dette på et centralt beliggende sted. Harte lå for langt væk fra byen.

Ravlin's borer i Harte

Man havde gerne set, at det var danske økonomiske interesser, der stod bag efterforskningen efter råstoffer i den danske undergrund, men da det ikke lykkedes at skabe den nødvendige økonomi bag dette, kom man i forbindelse med amerikaneren Fred. F. Ravlin. Han fik i januar 1935 af statsministeriet tilladelse til at foretage efterforskning efter råstoffer i to år i hele Danmark bortset fra Færøerne og Grønland. Samtidig gav statsministeriet Ravlin løfte om eneretsbevilling i et tidsrum af 50 år på såvel efterforskning som indvinning af råstoffer, såfremt han blot fandt ét råstof i Danmarks undergrund.

Den første boring i Harte påbegyndtes den 27. juli 1935. Boremotoden var den såkaldte »Rotary«, dvs. borer, hvor boret drejes rundt ved hjælp af dampmaskiner. Dampen leveredes af to gamle lokomotiver, men udvidedes i 1937 med endnu en kedel.

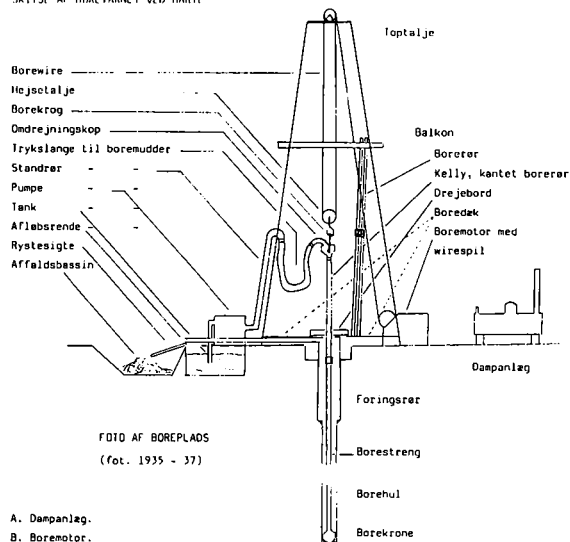

Borelejren i Paaby. Billedet er taget sommeren 1935 ved Paaby I-boringen. Skuret længst til højre var Mr. Ravlins. Ved siden af var materiale-skuret og bag boretårnet gemmer sig arbejdernes skur. Bag lokomotivkedlen var geologernes skur.

Selve borepladsen bestod af boretårnet, som var cirka 30 meter højt, de tre lokomotivkedler og 4 skure til ophold for personale, geologer og boremateriellet. Borestammen bestod af sammenskruede cylindriske borerør af stål, der hver var 9,14 meter (30 eng. fod) lang og 11,3 cm i diameter – og i dens nederste ende var fastgjort et skærehoved. Der anvendtes forskellige skærehoveder alt efter hårdheden af det lag, man gennemborede. De to hovedtyper kaldtes Fiskehaleboret

og Kerneboret.

Borestammen var foroven fastgjort til et firkantet stålrør, der igen var ophængt med en stålwire i en talje i boretårnet. Ved hjælp af et spil kunne borestammen således sænkes og løftes. I boretårnet var der en platform, i hvis midte et drivhjul var anbragt. Det var dette drivhjul, som drejede selve borestammen rundt. Når det øverste af borestammen var i bund, påsattes et nyt borerør. For at afkøle boret og bringe det affræsede

- A. Dampanlæg.
 B. Boremotor.
 C. Fra toppen af tårnet.
 Boredæk med drejebord med Kelly-gennemføring.
 D. Fra toppen af tårnet. Afblæsende og boremudderpumpe.
 E. Boreplads med tårn. F.F. Ravlins skur til højre, geologiskur og materialeskur til venstre.
 F. Boremudderpumpe og geologiskur.
 G. Fiskehaleborekrone, klar til boring.
 H. Til venstre en kerneborekrone, til højre rullenejeler.
 I. Rystesigte, hvor boremudder skilles fra bjergartsfragmenter.
 J. Boredæk med wirespil og drejebord med Kelly-borerør.

Skitse af boretårnet ved Harte. Udarbejdet af DGU.

materiale op til overfladen blev vand blandet med ler og presset gennem en slange ned gennem borerøret og herfra ledt ud ved fræseren nederst i borehullet. På grund af skyllemuddrets tryk blev alt gennemboret materiale ført op uden for borestammen og herefter siet ved overfladen.

I foråret 1936 fik man nyt boremateriale, bl.a. en »klippe-fræser«, som bestod af 4 tandhjul, der gnavede kridtlaget væk. Mellem fræsehjulene sad et lille bor, som kunne skære en prøve løs, og denne kunne så trækkes op uden at man behøvede at tage hele borerøret op.

Den anden forbedring var et filtreringsapparat, der automatisk sieede gennemboret materiale fra.

For at afstive borehullet var anbragt såkaldte forerør, så man var sikker på, at borehullet ikke styrtede sammen. Da den første boring kaldet »Paaby I« blev opgivet i 791 meters dybde, fordi borestammen satte sig fast, forsøgte man at få forerørerne op, men dette lykkedes ikke, idet ca. 155 meter (fra 525 m til 680 m dybde) sad så godt fast, at man måtte lade det sidde i borehullet. Dette stykke sidder stadig i borehullet!

Efter at man opgav »Paaby II« i efteråret 1937, forsøgte man også at få forerørerne op fra denne boring. Dette lykkedes også kun delvis, idet flere af rørene var så fastgroede, at man måtte lade dem sidde. Hvor mange rør, der endnu sidder i borehullet i Paaby II, vides ikke med nøjagtighed.

Den første boring (Paaby I) påbegyndtes den 27. juli 1935 og efter boring i efteråret 1935 og foråret 1936 afsluttedes den i juli måned 1936. Arbejdet lå stille i vinterperioden, dvs. november, december og januar 1935/36. Ifølge koncessionen måtte arbejdet kun ligge stille i 3 måneder og man var derfor tvunget til at gå i gang allerede den 12. februar 1936 — og da lå der stadig meterhøj sne, hvilket naturligvis generede arbejdet væsentligt.

Paaby I sluttede på grund af »tekniske problemer«, da man var nået 791 meter ned i undergrunden. Samtidig forsvandt den amerikanske boremeister Mr. Brown fra Harte. Hvorfor Paaby I afsluttedes er aldrig undersøgt til bunds, men borestammen havde åbenbart sat sig så godt fast, at en fortsættelse var umulig.

Den anden boring (Paaby II) påbegyndtes den 2. september 1936, denne gang 30 meter længere mod vest. Arbejdet gik rimelig godt og heldet var med Ravlin, da man den 13. november 1936 fandt en saltkærne i cirka 958 meters dybde. Sidste boredag i 1936 var den 14. november, altså dagen efter saltfundet, hvilket naturligvis synes ret besynderligt.

Den 20. november 1936 tog Ravlin tilbage til USA

Hele staben samlet til fotografering (1936/37). Fra venstre Karl Østman, den svenske boremester Remahl, Terkel Knudsen, Alminde, Fred F. Rawling, Harald Riis, Kolding, maskinmester Ejner Olsen, Hilmer Ødum (tilsynsførende fra DGU) og Hans Kraft, Kolding.

med en prøvekuffert og heri blandt andet halvdelen af saltkærnen, der senere udløste koncessionen på undergrunden i Danmark. Kufferten var lavet af Karetmager Sigurd Madsen, Harte, på bestilling af Mr. Ravlin dagen efter saltfundet.

Der var naturligvis efter saltfundet stor optimisme. Man ønskede et saltværk placeret ved Kolding Havn, og byrådet afsatte penge til byggeriet. Folk strømmede til Harte for at betragte eventyret, og man oplevede en stemning, som kunne minde om de glade

Pressefoto fra »Mineudvalgets« besøg i borelejren den 17. maj 1937. Fra venstre ses Karl Østman og Th. Stauning. I midten med skæg ses Koldings borgmester Knud Hansen.

guldgraverdage i Amerika. På en god dag kom cirka 3.000 mennesker til borestedet. Man regnede med, at borehullet inden længe ikke kun ville give salt, men sprøjte den værdifulde olie op, og landet ville være særdeles godt hjulpet økonomisk!

Den anden halvdel af saltkærnen blev overdraget til DGU og bragt med til København for nærmere undersøgelser. Senere i forbindelse med de politimæs-

sige efterforskninger i sagen (se nedenfor), blev den videregivet politiet i København. Men det er ikke lykkedes at genfinde den igen her i 1988. Hvor saltkærnen er nu, må betragtes som et åbent spørgsmål!

Boringen Paaby II genoptoges i foråret 1937, men standsedes ret pludseligt den 14. august 1937. Man var da nået ned i 1096 meters dybde og de fleste eksperter mente, at der kun var ringe mulighed for at finde flere

minerale. Ravlin besluttede at flytte sit boremateriel til Vendsyssel. Det var svenske geologer, der foretog de afsluttende undersøgelser i Harte og den 31. december 1937 var Harteboringen officielt afsluttet. Olieeventyret var slut.

Mændene bag boringen

Under borearbejdet var der beskæftiget mindst 8 mand ad gangen. Desuden var et par mand ansat til at gå vagt om natten og om søndagen. Alle medarbejdere var aflønnet af Ravlins selskab Danish American Prospecting Company A/S.

Chef og den økonomiske bagmand var Frederik Franklin Ravlin, som var født i Chicago i 1895 og uddannet som ingeniør. Han havde også studeret jura og arkitektur. Ved afhøringer i 1947 viste det sig, at Ravlin før han kom til Påby kun havde deltaget i én boring nemlig ved Miami i Florida. Således var det ikke rigtigt, at han ved henvendelsen til Statsministeriet om koncession i 1934 havde hævdet, at han var en af de mest benyttede olie-eksperter i USA.

Ravlin boede den første sommer på »Alpedalstyst« — men fra foråret 1936 fik han en lejlighed ved Nørreport i Kolding. Også hans hustru var i Danmark i størstedelen af tiden.

Næstkommanderende og initiativtager til boringerne var Karl Østman (tidligere Jensen), der var født i 1903 på Jegindø ved Mors. Han var uddannet som ingeniør i Odense og rejste i 1927 til Java, hvor han videreuddannede sig som olieingeniør hos Royal Dutch (Shell). I 1933 rejste Østman til USA; og det var her han stødte på Fred. F. Ravlin, som ret hurtigt blev interesseret i at forestå borearbejdet i Danmark. Østman var Ravlins nærmeste medarbejder og det var Østman, som forestod borearbejdet sammen med boremesteren, når Ravlin ikke var på borestedet.

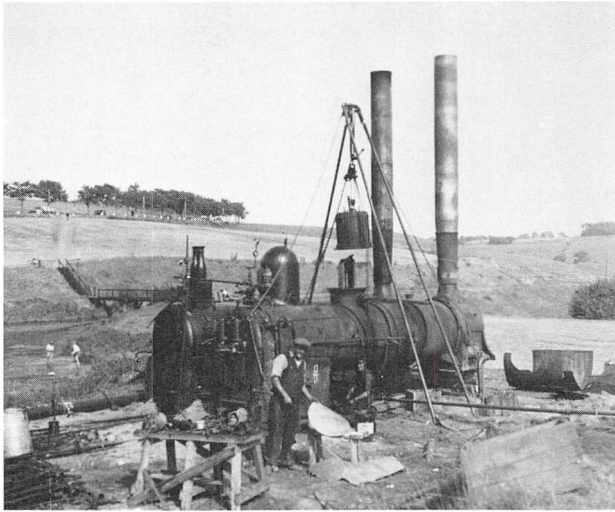
Der eksisterede en aftale mellem Østman og Ravlin om en provision på 4% af salgsprisen for de råstoffer,

To af hovedpersonerne bag boringerne i Harte. Til venstre direktøren for DGU, Victor Madsen, som fik boringerne i gang, og til højre Fred F. Ravlin.

der blev produceret af Ravlin i Danmark. Efter boringerne blev Karl Østman meddirektør i DAP CO A/S danske afd.

Mens boringerne stod på, boede Karl Østman i et hus, hvor nu motorvejen mellem Kolding og Christiansfeld ligger. Husets navn var »BO« og han havde sin kone og sit lille barn med under det lange ophold i Harte.

De to damplokomotiver. Vejen til venstre er den gamle hovedvej mellem Kolding og Esbjerg. Billedet stammer formentlig fra sommeren 1936, da man er ved at montere den nye kedel.

Den første boremester Mr. Brown rejste i sommeren 1936. Han afløstes af svenskeren Steen Otto Christian Remahl, der igennem 9 år havde arbejdet i USA, heraf de seneste 5-6 år som boremester ved »Standard Oil«. Remahl blev antaget den 6. august 1936 og havde den første tid ofte en arbejdsdag på 16-18 timer i døgnet, hvilket han ikke altid var lige tilfreds med. I maj 1937 kom Remahl i klemme i spillet og måtte indlægges på sygehuset. Først 4 år efter denne ulykke genvandt Remahl sin arbejdsdygtighed. I hans sted antoges en Mr. Jennings, som sandsynligvis var hentet hertil fra USA; men han blev hurtigt træt af jobbet, så kort tid efter blev Hr. Grundahl ansat som boremester. Hr. Grundahl fortsatte i DAP CO selskabet også efter Paaby II's afslutning.

At være borearbejder var meget hårdt arbejde – og alle var nødsaget til at fungere som en brik i et pusle-

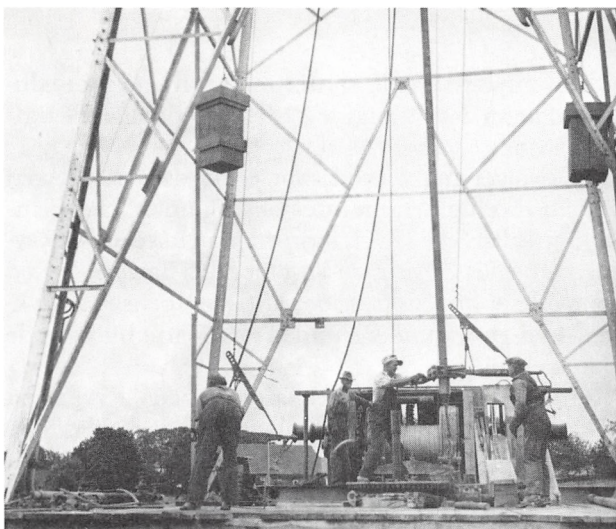
spil, dvs. alle skulle vide, hvad der skulle gøres og hvornår. Stemningen var »amerikansk« og man måtte være indstillet på lidt af hvert i borelejren. Arbejdstiden sluttede som regel først ved 19-20 tiden, idet selve borekærnen først blev taget op ved 18-tiden. Få gange er der også blevet arbejdet om natten; det skete kun, når man var kommet godt igang og ikke på grund af tidsspilde ønskede at starte forfra dagen efter. Bemærkelsesværdigt er det, at man 3-4 dage før fundet af saltkærnen borede om natten. Iøvrigt var disse natboringer meget generende for Hartes befolkning, idet larmen fra kedlerne og rystelserne fra borets snurren ofte spolerede nattesøvnen.

Østmans påstande om svindel

I 1942 kom en af hovedpersonerne ved boringerne, Karl Østman, med en bemærkelsesværdig anmeldelse til politiet, som gik ud på, at der skulle have været svindel med i billedet i forbindelse med fundet af saltkærnen den 13. november 1936. Østman fortalte, at Ravlin havde tildannet et stykke stensalt, indkøbt i en materialhandel i Odense og herefter kommet den i borekærnen, for om aftenen at tage den ud igen, når borerøret var hejst op. Ravlin havde ifølge Østman også kort tid forinden udtalt, at det var meget normalt, at man i Amerika fik koncessionsrettigheder ved at lægge et mineral i borerøret eller »to salt the well«, som Ravlin udtrykte det til Østman.

Politiet gik herefter igang med de nærmere undersøgelser omkring saltfundet. Men tyskernes tilstedeværelse i landet gjorde arbejdsbetingelserne vanskelige og i 1943 blev sagen helt stoppet.

Da sagen blev genoptaget i januar 1946 kom Karl Østman med en helt ny forklaring. Han sagde, at han i 1942 havde følt sig presset til at lyve om fundet, for at tyskerne ikke skulle begynde yderligere boringer og måske derved støde på værdifulde fund. Karl Østman var efter hans eget udsagn blevet presset til løgnehisto-

Arbejderne i færd med at påsætte nyt borerør. Boremester Brown ses som nr. 2 fra venstre.

rien af daværende minister Gunnar Larsen og Th. Junker, der var direktør for Århus Oliemølle. Begge havde økonomiske interesser i forbindelse med olieboringer m.v. herhjemme, idet de sammen havde oprettet »Vendsyssel Naturgaskompagni«. Da disse nye oplysninger kom frem, anså regeringen det for nødvendigt at få de faktiske forhold omkring saltfundet undersøgt påny.

I slutningen af januar 1946 nedsattes derfor en undersøgelseskommission, bestående af førende geologer og repræsentanter for regeringen og politiet. Dette udvalg, der var nedsat af Ministeriet for Off. Arbejder, afhørte alle implicerede parter.

Under disse afhøringer dukkede den prøvekuffert op, som Ravlin havde taget med til USA, men det fatale saltstykke var efter Ravlins udsagn i mellemtiden gået til, da man havde foretaget forskellige vægtfylde-

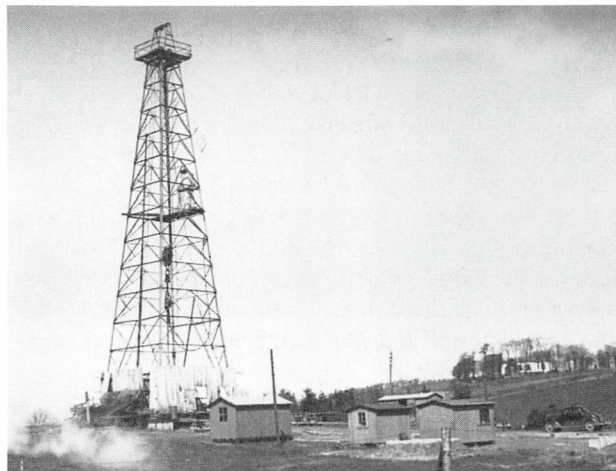
forsøg og saltet derved var blevet så porøst og opløst, at det ikke længere kunne »hænge sammen«.

Det viste sig senere at være rigtigt efter vidneudsagn at dømme. Udvalget afholdt 172 møder og først efter knap to år kom man med den endelige afklaring!

Under afhøringerne af Østman fortalte han, at både Th. Junker og Gunnar Larsen havde været yderst interesseret i at få koncessionen over på danske hænder og som Østman sagde: »Man forsøgte på alle måder at ramme Ravlin både under og umiddelbart efter boringerne. Da så tyskerne var i landet, så man muligheden for overdragelsen af koncessionen ved at presse mig og fortælle, at jeg ville komme på den sorte liste, hvis jeg ikke fortalte historien!«

Bemærkelsesværdigt er det, at ikke én geolog og tilsynsførende før Østmans nye forklaringer havde tvivlet på saltfundets ægthed — tværtimod blev koncessionen udvidet i foråret 1937 til en mere gunstig aftale for Ravlin.

Borelejren set fra syd/øst. Harte Kirke skimtes i baggrunden. Billedet er taget i foråret 1937.

Den fatale saltkærne. Billedet er taget af politiet og brugtes som bevismateriale i sagen.

Dommen

Olieeventyret i Harte slutter med udvalgets konklusion dateret den 9. august 1948 og med følgende ordlyd:

»Udvalget må hævde som opfattelse, at det ved Ravlins boring den nævnte dag (13. nov. 1936) fremkomne saltstykke IKKE hidrører fra Harte, og at Ravlin har begået et bedrageri over for den danske stat ved opnåelse af den koncession, at påberåbe sig saltstykket, som en fra undergrunden ved Harte hidrørende borekærne!«

Under kommissionsarbejdet tilbød Ravlin at komme til Danmark for at »bevise sin uskyld«, men dette var man ikke interesseret i, og hverken Ravlin eller Østman er siden blevet dømt for dette påståede bedrageri!

Den rigtige sammenhæng i hele undergrundsmysteriet kommer nok ikke til overfladen. Sagen blev efter min mening »politisk« med alle de komplikationer, det medfører.

Livet på Binderupgård omkring 1930

Af Valborg Juhl

Omkring 1930 var en gård med sine omliggende huse et lille samfund for sig selv.

Landsbyen var ikke stor, der kunne leve en købmand, som havde alt — også hvad der skulle bruges indenfor landbruget, såsom søm, grimer osv., der var en smed, han skoede hestene, og kunne lave alt forefaldende smedearbejde for gårdene, og så var der stationen, som også var posthus. Skolen lå udenfor landsbyen, så der var lige lange fra Bjert, Binderup og Stranden.

Binderupgård, en gård på 250 tdr. land, midt i landsbyen med tre daglejerhuse og et til fodermesteren.

Vi var 6 børn, 2-3 unge piger og 5 karle, så det var daglig en stor husholdning.

Landbruget var traditionelt for den tid. I kostalden en stor flok malkekøer med ungkreaturer og kalve, arbejdet og malkningen stod fodermesteren med familie for. Om sommeren var køerne på græs, de blev også malket i marken. Vognen med mælkejunger forspændt den gamle »mælkehest« skrumlede ud af gården tidligt om morgenen og så igen om eftermiddagen. Mælken blev afhentet af mælkekusken, der havde en stor flad vogn, trukket af et par stærke heste. Der var plads til mange spande, han kørte rundt for at hente mælken fra alle besætninger og havde desuden bud med for mange mejerier og butikker i Bjert.

Svinestalden var også fuld. Søer med smågrise i den ene ende og efterhånden som de voksede til, kom de i den anden ende af stalden, til de blev store nok til at blive leveret til slagteriet.

På marken blev der dyrket byg, havre og hvede samt græsfrø og roer. Der skulle være græs til kreaturer og sukkerroer til fabrik. Om efteråret blev der sendt kort ud til landmændene om, hvad dato de måtte levere sukkerroer, de blev så læsset på hestevogn i marken og kørt til stationen, hvor de blev læsset på en jernbanevogn og leveret i Kolding på Saftstationen, hvor de blev rensset og presset for saften, der senere blev kogt ind til sukker, og affaldet, som det kaldes, kom retur til kreaturfoder.

Der er et stykke skov til alle ejendomme. Om vinteren var det et stort stykke arbejde at skove brændsel til et helt år. Om efteråret kom skovrideren »at vise træer ud«. Han lavede en ridse i barken, så vidste man, hvad der måtte fældes. Det blev savet med håndkraft og derefter kørt hjem. Hvis der var sne, kom skovslæderne frem. Træet blev nu savet i passende stykker og kløvet, for derefter at sættes i en stak til det blev tørt. Det var en ære at kunne sætte en høj, flot, lige træstak. Toppen, de tynde grene, kom gennem kvasemaskinen og var et godt brændsel til komfuret.

Flere gårde havde et tærskværk sammen, så om vinteren var arbejdet også at få tærsket kornet. Det skete i laden og det var et støvet arbejde. Men så blev der også serveret en mellemmad med varm mælk eller øl til, og kaffe om eftermiddagen. Ellers var måltiderne morgenmad — middag klokken 12, med en kop kaffe klokken 13, og så aftensmad. Af og til kaffe eller rabarbergrød om aftenen. Arbejdsdagene var lange, både for de unge piger og karlene. 8 timer om vinteren og 9-10 timer om sommeren. I tiden, hvor roerne blev

tyndet og hakket, kunne dagen endda blive længere, da der blev hakket på akkord, og på den måde gav mulighed for at tjene lidt ekstra.

Hvis vejene røg fulde af sne, var man pligtig både fra huse og gårde at stille med mandskab, der med skovl i hånd kastede vejene fri.

Far førte dagbog, hvori han fortæller, at han er snøfoged og har 40 mand i arbejde.

Så var det dejligt om foråret, når frost og sne var væk, at komme i marken at harve og tromle og så

korn, frø og roer. Vi havde 6 spand heste, men havde også tidligt en traktor. Når roerne kom op, skulle de tynnes. Så var alle mænd igang; daglejernes koner var også med, og det kunne jo ske, at de havde barnevogn med, der så stod ved et hegn. Roerne blev først tyndet ud og derefter rensat og hakket for ukrudt igen. Det kunne godt være besværligt, vejret vil jo ikke altid, som vi vil.

Høsten er jo det arbejde, der bliver arbejdet hen imod. Det er en dejlig tid, men det kan godt være et

Karle og piger på Binderupgård.

varmt og strengt arbejde.

Høstgildet var en aften med alle folkene, daglejere og fodermester med familier. Vi fik steg og dessert. Far holdt en lille tale og læste op af Anton Berntsens jyd-ske digte. Og så legede vi bagefter i stuerne.

Stuehuset til de fleste gårde er bygget omkring 1840-70. De er på Koldingegnen store og rummelige. Stuerne på Binderupgård vender mod vest; de var hyggelige med Christiansfeld pottkakkelovne, der rigtig kunne varme, og med uldne, broderede gardiner om vinteren. Men efter forårsrengøringen, når de lette, hvide, stivede blondgardiner kom op, blev der lyst og dejligt.

Vi var jo mange, der skulle have mad hver dag; det blev lavet på det store fritstående komfur i køkkenet. Man var selvforsynende før i tiden. Vi bagte selv, dog ikke rugbrød, men »den store ovn«, som før blev brugt, var stadig i kælderen. Hver lørdag kom kromanden kørende med de store 8 pounds rugbrød fra eget bageri.

Vi slagtede gris, men dengang, før fryseboxens tid, blev der jo en hel del til saltbaljen. Så blev der slagtet kalve for at have fersk kød. Vi havde høns, der gav æg og af og til en til suppegryden, og så var der kyllingesteg om sommeren.

Far var interesseret i haven, så han hjalp til med køkkenhaven. Han stak selv asparges fra det gamle aspargesbed. Ellers var det mor og de unge piger, der såede og lugede. Børnene havde også hver deres lille have og der var jo ikke den slags frø, der ikke kunne sås deri. — Det kneb nok med interessen senere på sommeren. Vi havde også en stor frugthave, så sidst på sommeren var der meget at sylte og henkoge. Blomsterhavens gange blev revet i zig-zag til hver søndag. Staldkarlen slog græsplænen med le, og rev græsset af. Hans første arbejde var at fodre hestene. Han begyndte tidlig om morgenen, så igen i middagsstunden og igen om aftenen. Han bar brændsel ind til køkken og stuer, og fejede gårdsplads, og han var den, der

havde erfaring i at sætte kornnegene rigtigt, når kornet blev kørt ind i laden. Hans kone hjalp til i køkken og kælder, og hun holdt karlenes værelser. Karlene spiste i borgerstuen, som vi kaldte den. Der opholdt de sig i fritiden, og de fik aviserne og blade at læse i.

Vi havde gerne vore folk fra forskellige egne af landet. Der var mange unge, der gerne ville ud at se sig om. Så var de jo her om søndagen; da spiste vi alle sammen, og om eftermiddagen gik spadsereturen til Skamling, hvor også andre unge kom til.

Der var mange jævnaldrende børn i landsbyen, så der var altid nogen at lege med, og ellers er der jo god plads i gård og have og i bygningerne. Vi fik en islænderhest, Lotte, en lille stædig én. Den blev flittig brugt at ride på, og vi havde også en gig, den blev spændt for, så kunne vi køre en tur.

Vi var en stor flok, der fulgtes ad til skole. En god landsbyskole med to lærere og en lærerinde. Der var jo ikke så mange fag; eksamen kunne klares på en dag for alle fire klasser. Det var en festdag med klasseværelserne pyntede og stort kaffebord for præst, skole-nævnet og forældre.

En anden dag var skoleudflugten til Løverodde. Den foregik i hestevogn og begyndte på gården, hvor mor og pigerne havde travlt med at smøre mad til madkurv og lave dunke med saftvand til de børn og mødre, der kørte med vognene, foruden os selv. Det var festligt om aftenen, når man igen vendte hjem, at se alle vognene med glade børn, der viftede med flag og bøgegrene.

Omkring 1930 var der ikke gode tider for landmændene. Priser på landbrugsvarer var små; det kneb for mange at klare sig. Jeg mindes ikke, at vi børn mærkede det. Far og mor gav os en tryk barndom. De var begge fra nationale og kristelige hjem, og førte traditionerne videre. De deltog i, hvad der rørte sig i sognet i tiden.

Vi har den glæde, at gården stadig er i slægtens eje, og selv om mangt og meget er forandret i tidens løb, så

Binderupgård.

er det dejligt stadig at kunne færdes i sit barndoms-
hjem.

Kolding og Omegns Brugsforening

Af Sigurd Mørk

Kolding og Omegns Brugsforening stiftedes i 1904. En og anden med kendskab til dansk brugsforeningsbevægelse vil måske undre sig over, at foreningen stiftedes så sent, eftersom den forening, der blev mønster for brugsforeningerne i Danmark: Thisted Arbejderforening åbnede dørene allerede i 1866. Der er imidlertid uden tvivl flere forklaringer på denne kendsgerning. For det første er der grund til at bemærke, at Thisted Arbejderforening blev oprettet *for* arbejderne, ikke *af* arbejderne. Provst Hans Chr. Sonne, der var Thisted Arbejderforenings egentlige stifter, var ivrig efter at komme i forbindelse med byens arbejdere, først og fremmest naturligvis for at få dem til at komme i kirken, men hans sociale indstilling medførte, at han også interesserede sig for arbejderne og iøvrigt jævne folks timelige velfærd eller mangel på samme, og et resultat heraf var oprettelsen af Thisted Arbejderforening. Dernæst må det anses som en kendsgerning, at adskillige indenfor dansk arbejderbevægelse og indenfor det danske socialdemokrati i forrige århundrede og et stykke efter århundredskiftet var næsten fjendtligt indstillet overfor brugsforeningstanken og i hvert fald agiterede imod den. Danske socialdemokrater var i det stykke påvirket af den tyske socialdemokrat Ferdinand Lassalles (1825-64) synspunkter, som blandt andet indeholdt teorien om »Den jernhårde lønningslov«, der kort gik ud på, at dersom arbejderne på en eller anden måde tilkæmpede sig en økonomisk fordel, f.eks. ved oprettelse af en brugsforening, så ville arbejdsgiverne straks forsøge at presse lønnen så meget, at den opnåede fordel

udlignedes, så arbejderne i bedste fald økonomisk befandt sig på status quo.

En af dem herhjemme, der stærkest og skarpest agiterede imod brugsforeningerne ud fra synspunktet om »Den jernhårde lønningslov«, var socialisten Louis Pio, der svang sig op til at sige, at brugsforeningerne var et »af bourgeoisiet opfundet falskneri, der giver sig udseende af at fremme arbejderne interesser, men kun har sin oprindelse i bourgeoisiets interesse i at holde arbejderne nede«. (Her citeret efter: Preben Døllerup, Brugsforeningerne 1866-1896).

De nærmere omstændigheder i forbindelse med oprettelsen af Kolding og Omegns Brugsforening lader sig desværre ikke belyse fuldt ud, da en del af grundmaterialet bl.a. forhandlingsprotokollen er borte, men det kan dog berettes, at der før 1904 blev gjort visse tilløb til dannelse af en brugsforening, og tænkeligt er det, at disse tilløb og stiftelsen i 1904 har været inspireret af, at Den Jydske Fællesforening allerede i slutningen af firserne havde engroslager i Kolding, en virksomhed, som efter dannelsen af FDB i 1896, der var en sammenslutning af Den Jydske Fællesforening og Den Sjællandske Fællesforening, blev videreudviklet og få år senere udvidet til også at omfatte produktion (kafferisteri og chokoladefabrik).

Med overskriften »Den påtænkte Forbrugsforening« findes i Kolding Folkeblad den 26. november 1873 en annonce med følgende indhold:

»Da der her i Byen føles stor Trang til en Forbrugsforening, hvor der kjøbes med stor Rabat, og da det haardt gjøres nødigt i denne Dyretid indbydes til et

offentligt Diskussionsmøde Mandag den 1. December Aften kl. 7.30 i Kolosseum for at faa oprettet en saadan. Da Dagen er af Interesse for alle Arbejdere, forventes talrigt Møde. Til Dækning af Avertissementer og Lokale betaales i Entre 4 kr. — NB. Hvis nogen Arbejdere vil støtte Sagen med Pengelaan, da bedes de at henvende sig forinden til L.C. Clausen paa Snedker Johansens Værksted«.

Kolosseum var et forlystelsessted i Øster Klostergade, antagelig i det nuværende Munkegade.

I Kolding Folkeblad for 2. december 1873 findes endvidere med overskriften: »Arbejdermøde« en sålydende notits:

»Ved et af henvendte Hundrede besøgt Møde på Kolosseum igaar Aftes drøftedes Oprettelsen af en Forbrugsforening. En del af de Tilstedeværende tegnede sig som deltagere i denne, hvorefter et Udvalg nedsattes for at udarbejde Lovene«.

Den 10. december 1873 er der i en annonce i Kolding Folkeblad en »Opfordring til Beboere af Kolding og Omegn«. I annoncen hedder det:

»Det har flere Steder baade i By og paa land vist sig, at Oprettelse af Forbrugsforeninger har været til stor Fordel for Medlemmerne, idet disse herved have deres Varer adskillige Procent billigere end ved Kjøb hos Detailhandlere. For en saadan Forbrugsforenings Oprettelse viser der sig for Tiden interesse her i Kolding, og Beboere inden- og udenbys opfordres til at slutte sig til denne. Ligeledes opfordres samtidig de, der have Hjerte og Evne dertil, til at støtte Foreningens Oprettelse ved Pengelaan og bedes de i saa Fald at meddele dette, helst inden 14 dage, for at Foreningen kan træde i Kraft snarest muligt. Anvisning gives på Folkebladets Kontor«.

Annoncen gentages den 12. december 1873, men derefter er der tavshed om spørgsmålet i mere end et kvart århundrede. Først den 10. april 1900 dukker spørgsmålet op igen. Da kan man i en notits i Kolding

Folkeblad læse følgende:

»Beboere paa Slotsgrunden agter i den nærmeste Fremtid at oprette en Brugsforening. I Fredags Aftes afholdtes der i den Anledning et Møde paa »Kronborg« (det nuværende »Don Quijote«), og her vil der senere blive afholdt endnu et Møde for at realisere Tanken«.

Omkring foreningens oprettelse

Påny er der derefter tavshed om sagen i nogle år, og gennembruddet kommer så i 1904. Da kan man i Kolding Folkeblad for den 8. februar finde følgende annonce:

»En Uddeler søges til 15. April i Kolding og Omegns Brugsforening. Han lønnes med 5 pct. og 1 pct. for Svind. Skriftlige Ansøgninger mærket »Brugsforening« indgives senest 20. Februar til Snedker H. Soll, Agtrupvej, Kolding«.

Om foreningens virkested hedder det i Kolding Avis den 24. februar, at den nye brugsforening skal have hjemsted i snedkermester N. Dahls butik på hjørnet af Låsby- og Hospitalsgade. Videre siger bladet: »Det hedder, at Garvem. Preuss er antaget som Bestyrer af Forretningen«. Dette forlydende skulle dog vise sig ikke at holde stik.

Det er almindeligvis hævdet, at Kolding og Omegns Brugsforening begyndte sin virksomhed 1. maj 1904, og meget forkert er det heller ikke, men i Kolding Avis, Kolding Folkeblad og Kolding Socialdemokrat for 30. april er indrykket følgende annonce underskrevet af bestyrelsen:

»Kolding og Omegns Brugsforening aabner i Dag sin Butik paa Hjørnet af Losbygade og Hospitalsgade. Enhver Mand og Kvinde kan indmelde sig i Forretningen i Uddelingslokalet. Varer bringes overalt i Byen«.

Det skal her indskydes, at Kolding Folkeblad den 10. marts 1904 bragte følgende »venlige« notits om

brugsforeningen med overskriften »Ben«:

»Socialisterne her i Byen har oprettet en Forbrugsforening, ved hvilken en af deres Ledelse, Snedker I.P. Jensen er blevet ansat som Uddeler. Det er Hensigten at oprette endnu 3 (!) lønnede Tillidshverv i Foreningen«.

Det skal imidlertid understreges, at der ikke fandtes belæg for den påstand, som notitsen indeholder. Det ligger så at sige alene i navnet Kolding og *Omegns* Brugsforening. En forening med rod i en bestemt politisk opfattelse vil forgæves appellere om medlemsskab hos alle beboere indenfor foreningens virkefelt. I øvrigt var det så som så med ønsket om også at være omegnsforening. Vonsild Brugsforening var oprettet allerede i 1874 og Bramdrupdam Brugsforening i 1897. Tilbage som foreningens virkefelt uden for selve byen var Seest og måske Dalby og Strandhuse.

Den stærkeste tilbagevisning af den absurde påstand findes imidlertid i Kolding og Omegns Brugsforenings åbningsannonce, som bragtes både i Kolding Folkeblad og i Kolding Socialdemokrat. I denne annonce, der er gengivet foran, hedder det: »Enhver myndig Mand og Kvinde kan indmelde sig ---«. Denne bestemmelse har sikkert også stået i foreningens vedtægter fra 1904. I foreningens vedtægter fra 1928 lyder paragraf 5 i hvert fald således: »Medlem kan enhver Mand eller Kvinde blive uden hensyn til Livsstilling eller Opholdssted«. Bestemmelsen fastslår med andre ord, at foreningen har åbent medlemskab, og det er en leveregel, der går helt tilbage til den forening, der betragtes som mønster for brugsforeninger så at sige over hele verden: Rochdaleforeningen i England, som stiftedes i 1844, og princippet er da også knæsat i FDB's vedtægter, som siger, at det er en forudsætning for en brugsforenings medlemsskab i FDB, at foreningen har åbent medlemskab.

Kolding og Omegns Brugsforening var ikke socialistisk, så lidt som andre brugsforeninger. Noget andet er, at foreningens ledere i politisk henseende var af so-

cialdemokratisk observans. Det gjaldt f.eks. foreningens første formand, snedker H. Soll, som var Kolding bys første socialdemokratiske borgmester, 1923-1925, og foreningens første uddeler I.P. Jensen, som i flere år var socialdemokratisk medlem af Kolding byråd.

Det kan desuden i den forbindelse nævnes, at Kolding og Omegns Brugsforening i 1912 tegnede en andel i Dansk Andels Cementfabrik og i 1919 ligeledes tegnede andel i Andelsbanken.

At Kolding og Omegns Brugsforenings oprettelse skabte røre uden for medlemmernes kreds fremgår af et læserbrev i Kolding Avis den 12. februar 1904. Læ-

Hans Soll.

serbrevet er langt og indeholder flere fejl, men er ikke uinteressant. Det har overskriften »Læbæltet.« Læbæltet var en lovbestemt beskyttelsesforanstaltning for byernes og købstædernes engros- og detailhandel. I 1876 fastslog højesteret, at brugsforeninger, der udelukkende fordelte varer til medlemmer, ikke omfattedes af læbæltetsbestemmelserne.

Læserbrevet er (næsten aktuelt) underskrevet: »En Fremskridtsmand«, og man fristes til at sige, at det må være skrevet af en, der så spøgelses ved højlys dag:

»Så vidt er det altsaa naaet i Begyndelsen af det Aar 1904, at den første Brugsforening agter at begynde sin Virksomhed i den sydlige Del af Kolding By, og længe varer det nok ikke, før en lignende etableres i den nordlige og i Landsognet. Skal det kaldes glædeligt eller sørgeligt, Fremskridt eller Tilbagegang? Maaske noget af begge Dele, Begyndelsen er nu gjort, hvorledes Slutningen kan blive, lader sig ikke forudse. En Ting er imidlertid sikkert, og det er, at Brugsforeningen er til Gavn for ingen, men til Skade for alle. Konkurrencen har nemlig pint Priserne i den Grad, at naar Publikum ønsker Varer af 1. Klasse, købes disse billigst hos de Handlende, selv om ogsaa Brugsforeningerne ved deres aarlige Opgørelse udbetaler 10 pct. Dividende. Disse Penge har jo nemlig Brugsforeningens Kunder betalt for meget for deres Varer, og så faar de dem paa en pæn Maade igen. En ældre dygtig Købmand udtalte forleden, at hvis man i Stedet for de ca. 60 Brugsforeninger i Koldings Omegn havde 100 Købmænd, vilde der da været noget at tjene, da de Handlende paa Landet køber alle deres Varer eller i hvert fald største Parten deraf i Kolding. Hertil kommer, at de Landboere, der ikke er i nogen Brugsforening, altid er til at komme i tale af Byens Handlende og Haandværkere.

Anderledes naar Publikum er gaaet i Brugsforeningen, saa køber det alting der. Brugsforeningen forsynes sig igen fra Fællesforeningen, som nu

næsten kan levere alt, hvad Hjærtet begærer, baade af Kolonial, Isenkram, Manufaktur, Fodtøj, færdige Klæder, Møbler, Foderstoffer og meget, meget mere. Hvad ikke haves, kommer ad Aare.

Til sidst kan alle de mindre Handlende baade i By og paa Land faa god tid til at ryge sig en Pibe Tobak og gnave den ene Knop af Pibespidsen efter den anden af Begejstring over, at den Herlighed vore Forfædre i god Tro efterlod os i »Læbæltet«, der nu først viser sit sande Værd som den bløde Hovedpude, hvorpaa de Handlende og de Industridrivende sikkert alt for længe har slumret og maaske endnu vil hvile en Stund, indtil man endelig vaagner op — og beklager sig.

Den danske Handelsstand, særlig Detailhandlerne — hvor dygtige de end er — kunde sikkert lære noget af Landmanden, der altid resolut følger med Tiden, selv om Svingningerne er store, og som Følge heraf nu staar som den dygtigste eller i hvert Fald ved Siden af den dygtigste i Verden. Havde det samme kunnet siges om den danske Købmand, da var Læbæltet, som nu er den Bom, der skiller Land og By, forlængst ophævet. Hensigten hermed er at formaa en eller Anden, der har Evne dertil, til at lade de rette Ord tilflyde Pennen og udtale sig grundig om denne vigtige Sag.

Kunde der opnås Enighed i det væsentlige om Læbæltets Ophævelse, da ville der sikkert kunne tilbageerobes en Del af det, der nu er tabt«.

Kolding og Omegns Brugsforening begyndte virksomheden med et medlemstal på 93. Selv om de fleste af disse repræsenterer en familie, er medlemstallet yderst beskedent, når det tages i betragtning, at byens befolkningstal i 1901 var 12.516. Yderst beskedent tager det sig også ud, når man betragter salgstal og indkøbstal i foreningens begyndelse. Nedenstående gives til belysning heraf kassebogens indtægts- og udgiftsside fra maj 1904 og en side af varebogen, der viser en del af indkøbet før åbningen. I varebogen indførtes

1904

Indtægt 1

Udgift

Indtægt				Udgift			
Mai	1			Mai	1	1 Guldschrypper	22
"	"	Søgt Varer for	39 92	"	1	Sermestøft	10
"	2	Medlemsbidrag N: 77	2 10	"	1	St. Meier Trøjku	65
"	"	Medlemsbidrag N: 37	2 10	3	3 St. Tørn a 86	2 58	
"	"	Søgt Varer for	23 55	"	2	Guldschrypper a 25	50
3	"	Medlemsbidrag N: 46	2 10	"	6	St. Tørn a 37	2 22
"	"	Søgt Varer for	16 70	"	5	St. Tørn a 86	4 10
4	"	Søgt Varer for	12 76	4	6	St. Tørn a 37	2 22
5	"	Søgt Varer for	32 47	5	1	St. Ringesperat	13 30
6	"	Søgt Varer for	31 86	6	5	St. Tørn a 86	4 10
7	"	Medlemsbidrag N: 84	2 10	7	Indsat i Banken	100 00	
"	"	Medlemsbidrag N: 27	2 10	"	6	St. og 10 Køl. Tørn a 37	2 25
"	"	Søgt Varer for	72 61	"	"	Uddelt 4 1/2 % af 229 Kr.	10 30
		København	Kr. 239 87				Kr. 142 54
						Kassebeholdning	97 33
						København	Kr. 239 87

Kassebog 1904.

fakturaer på varekøb og med den af foreningen kalkulerede udsalgspris for de modtagne varer.

I foreningens første regnskabsperiode, som gik fra 1. maj 1904 og kalenderåret ud, altså 8 måneder, var omsætningen 11.000 kr. I 1987 var omsætningen gennem butikken i Låsbygade 6,3 mio. kr. og i Skovparken-butikken 15,9 mio. kr. Dertil kan føjes omsætningen i Kvickly, som i 1987 var 86 mio. kr. Derved får man brugsforeningsbevægelsens samlede omsætning i Kolding til ca. 108 mio. kr. i 1987. Ved sammenligning og vurdering af disse tal, må man naturligvis erindre sig, at der er sket en voldsom inflation siden 1904, at levestandarden er forøget, endvidere at befolkningstallet er øget og endelig den meget indgribende ændring i detailhandelens struktur.

Tillidsvalgte og ansatte

Stabilitet har været et af karaktertrækkene ved Kolding og Omegns Brugsforening. Det gælder ikke mindst personkredsen omkring foreningen.

Foreningens første formand var snedker Hans Soll, der beholdt sin formandspost i brugsforeningen til 1936, da han blev forstander for Sct. Jørgens Hospital. H. Soll efterfulgtes i formandsstolen af slagteriarbejder, senere gartner Niels Lemming, som i 1942 ønskede at trække sig tilbage som formand. Niels Lemming var medlem af bestyrelsen fra 1904. Foreningens tredje formand blev sekretær Charles W. Jensen, som røgtede formandshvervet til 1977, altså en periode nogle år længere end H. Soll. Charles W. Jensen afløs-

Datum	Faktur nr.	Varerne	Indløbspris			Samlet indløbspris			Udsalgspris			Samlet Udsalgspris			Andre Varer			Nette Varer		
			kr.	ør.	sm.	kr.	ør.	sm.	kr.	ør.	sm.	kr.	ør.	sm.	kr.	ør.	sm.	kr.	ør.	sm.
		Transport				219	29				219	29								
		58 lds. Smøkk	10	4	12			14		6	00									
		20 - Marinoppen	12	2	52			14		2	60									
		1/2 - S. Nishelkannen	20		85			20		4	00									
		1/2 - Kondensmælk	20		18			20		4	50									
		11 - Salter	10		12			10		4	00									
		2 - 1/2 lds. Kaffekru	13		60			17		3	00									
		2 - 1/2 lds. do	24		180		90	90		4	00		139	70						
27/8	7	1 lds. raff. Oli 778	22		22			36		22	70									
		1/2 lds. Smetestok	14		160			18		1	00									
		1/2 - Lysbølle	15		150			20		2	00									
		1 lds. Fælles			78					1	00									
		37 1/2 lds. Dalby Dal	19		7	02		28		9	60									
		21 - Mørk de	14		3	00		18		3	70									
		20 lds. Ampulær	2		1	00		5		2	00									
		3 lds. Læbe	29		2	37		16		3	60									
		2 1/2 lds. Sæler	62		1	51		12		2	50									
		4 - 1/2 lds. do	24		2	18		18		6	00									
		1 lds. Sekretær bryll.	83		18			19		26	00									
		1/2 lds. Lys Sæppe	20		1	02														
		1/2 - Læbe de	30		1	70														
		1/2 - Brænder de	20		1	30														
		1/2 - Møllepåls de	20		80															
		3 lds. Avner 270	24		1	35		7		2	50									
		1 1/2 lds. Sæ 274	11		39	44		22		41	11									
		1 - do - 275	15		34	70		14		39	65									
		1 - fin Smøkk bryll.	19		26	00		17		2	00									
		1 - grøn do 275	20		26	02		16		3	00									
		10 lds. Møllepåls bryll.	6		30			10		1	00									
		1 1/2 lds. Sæppe 1618	11		24	71		10		2	00									
		2 lds. do de -	14		3	35		20		4	00									
		1 1/2 lds. Sæ 105	4		15			5		7	50									
		1 lds. Sæppe	5		52			8		1	00									
		1 lds. Smøkk bryll.	28		26	17	10	1		23	13									
27/8	8	10 - Læbe	22		52			10		1	00									
		10 lds. Smøkk bryll.	18		1	20		10		1	00									
		2 - Læbe	60		1	50		11		2	00									
		1 - Sæppe de 10	1		1	50		15		1	50									
		Transport				971	22			1027	20									

Varebogen viser indkøb for åbningen.

tes af Bjarne Sørensen, som efter foreningens fusion med FDB fortsatte som formand for den lokale bestyrelse for DB-butikkerne i Kolding. Foreningens første uddeler J.P. Jensen, der var ud-

dannet snedker, var formand for det udvalg, som forberedte oprettelsen af brugsforeningen og som tegnede de før nævnte 93 medlemmer. J.P. Jensen fortsatte uddelergerningen til 1948, da han afløstes af en søn, Arnold Jensen, der i 17 1/2 år virkede som bogholder, og som sin fars højre hånd. Arnold Jensen fortsatte som uddeler til 1969, da han efter eget ønske gik på pension efter sammenlagt 39 års trofast arbejde i foreningens tjeneste.

Efterhånden som Kolding og Omegns Brugsforening voksede, øgedes naturligvis også antallet af medarbejdere. J.P. Jensen var i den, man skal vel sige heldige situation, at han i et stort omfang kunne »levere« personale til foreningen. På et vist tidspunkt havde følgende familiemedlemmer, alle børn af J.P. Jensen, ansættelse i foreningen:

Arnold Jensen, bogholder

Meta Jensen, ekspeditrice (i manufakturafdelingen)

Henry Jensen, kommis

Karl Jensen, kommis

Ewald Jensen, kommis.

Den noget homogene sammensætning af medarbejdere havde blandt andet den virkning, at personalet ikke følte noget behov for og vel heller ikke noget ønske om at indmelde sig i HK, og dere arbejdsgiver, J.P. Jensen ønskede det heller ikke. Naturligvis var fagbevægelsen i Kolding, og da især HK, utilfreds med dette forhold. Men det har åbenbart holdt hårdt at finde det rette leje. I hvert fald går der en myteagtig historie om, at man fik arrangeret det sådan, at da Thorvald Stauning engang i tyverne var i byen for at tale i Stejlbjerganlægget, holdtes et møde i brugsforeningen, hvor Stauning kom til stede for at tale parterne til rette. Under drøftelsen skal der efter sigende været faldet følgende replik fra J.P. Jensen: »Jeg er sgu ligeglad om du er Stauning, eller hvem du er, men her er det nu mig, der råder«. Den, der skriver disse linier har spurgt J.P. Jensens søn, Arnold Jensen om resul-

Brugsuddeler J. P. Jensen foran brugsforeningen i Låsbygade.

tatet alligevel ikke blev indmeldelse i HK, og hans svar var: »Jo, ellers var vi jo skruebrækkere«.

Tiden siden 1958 med oprettelse af filial på Agtrupvej har været præget af ændringer i foreningens geografiske placering af butikker i byen og senere lukning af filialer, og har ligeledes medført forandring på lederposterne i butikkerne. Den nuværende uddeler i Skovparken-filialen, Evald Nielsen har virket som uddeler i Skovparken siden 1979. Før den tid var Evald Nielsen fra 1969 uddeler i Laasbygade, hvor han af-

løste Arnold Jensen. Evald Nielsen kom da fra den nedlagte filial på Tøndervej, hvor han havde ledelsen fra 1962 til 1969. Kaj Jakobsen, den nuværende uddeler i Laasbygade har virket i denne stilling siden 1981 og varetog fra 1963 til 1981 hvervet som uddeler i den nu nedlagte filial på Agtrupvej.

Foreningen som ejendomsbesidder

I 1904 begyndte foreningen som nævnt virksomheden i lejede lokaler i Låsbygade 38. Pladsen i de lejede lokaler blev hurtigt for trang, og da der var yderligere lokaler i ejendommen, som foreningen kunne anvende, meldte spørgsmålet om at erhverve ejendommen sig. I 1908 arbejdes der med sagen, og ved generalforsamlingen den 8. april fremkom et medlem med forslag om køb af den gamle præstegård, der lå i Torvegade. Ifølge generalforsamlingsreferatet i Kolding Socialdemokrat hørte der til ejendommen 4.000 kvadratalen, og den kunne erhverves for 40.000 kr. Mere ved vi ikke om dette forslag. Den 22. april 1908 forkastes ved generalforsamlingen forslaget om køb af ejendommen i Låsbygade. Endelig i 1919 købte bestyrelsen ejendommen, og en generalforsamling godkendte købet. Det tilføjes i meddelelsen om ejendoms købet, at butikken det følgende forår udvides med et lokale ud mod Låsbygade.

I forbindelse med ejendomsskiftet i Låsbygade forekommer det naturligt at omtale bestyrelsens planer om at bygge rugbrødsfabrik. Ved generalforsamlingen den 20. januar 1908 søgte bestyrelsen ifølge generalforsamlingsreferatet i Kolding Socialdemokrat bemyndigelse til at oprette eget bageri, når tidspunktet var gunstigt, og pengeforholdene blev bedre. Referatet sluttede således: »Der førtes en længere »Kræmmerdiskussion« om Svedsker og Fodtøj, Flækærter og Flormel, og sluttelig maatte Kaffen tragtes i Kritikens store Pose«. I Kolding Folkeblads referat fra samme generalforsamling hedder det sluttelig:

Forretningen i Låsbygade som den så ud i 1930'rne.

»Diskussionen om eventuel Oprettelse af Fællesbageri og et Par andre Punkter var saa langvarig, at man ikke nåede at blive færdig, før det elektriske Lys i Salen paa Hotel Fremad var slukket, saa Forhandlingen matte fortsætte med Anvendelse af Tællepraase og Petroleumslamper«.

Ved generalforsamlingen i januar 1909 meddelte formanden lidt bitter måske, at planerne om oprettelse af bageri er opgivet, da generalforsamlingen ikke vil godkende køb af ejendom. Der skulle gå næsten 40 år, før brugsforeningen påny foretog investering i fast ejendom, og tilskyndelsen til denne investering kom i høj grad udefra.

Samfundsudviklingen medførte i midten af vort århundrede en strukturændring i dansk detailhandel, og denne ændring kom også til at berøre FDB og brugsforeningerne stærkt. I 1952 købte Kolding og Omegns Brugsforening en grund på Agtrupvej med henblik på at placere en butikbygning der. Det skete 6 år senere. Begyndelsen til den såkaldte Tøndervej-filial var køb af slagtermester Sørensens ejendom. Denne ejendom afhændedes i 1970, da filialen blev lukket. Brugsforeningens sidste ejendoms køb skete i

1974, da foreningen for 141.000 kr. erhvervede nabo-ejendommen, Låsbygade 36, hvor købmand Simon- sen i mere end en menneskealder drev købmandsforretning.

Vareudbringning

I åbningsannoncen, som er gengivet foran, stod der: »Varer bringes overalt i Byen«. Dette løfte til medlemmerne holdt foreningen i trekvart århundrede, og da brugsforeningen også stræbte efter at blive omegnssforening, foretoges også vareudbringning i Seest, der dengang lå udenfor Kolding kommune. Billedet af brugsforeningens metoder for vareudbringningen tegner så at sige et billede af en udviklingslinie inden for transportområdet. I en jubilæumsartikel i Tidens Tegn 1. maj 1954 fortælles: »Koldings særprægede beliggenhed med mange havekolonier og parcelhuse i periferien har voldt mange vanskeligheder med vareudbringningen. Man startede i 1904 med en trækvogn og en bydreng, fik i 1908 hestevogn og i 1920 en bil — for under besættelsestidens generalforsamlinger i fuldt alvor at blive stillet overfor et medlemsforslag om anskaffelse af en hest«, og i krigsårene 1940-45 blev det

Brugsen i Låsbygade. Kommisserne Olsen, Lange og Thomsen.

Brugsen i Låsbygade efter moderniseringen i 1948.

virkelig nødvendigt at klodse bilen op og ty til anvendelse af hestekøretøj.

Omkostningerne ved vareudbringningen blev efterhånden så tyngende, at de gav næsten alarmerende udslag i driftsregnskabet, og brugsforeningen så sig derfor nødsaget til at standse vareudbringningen i 1979. Samtidig lagde foreningens chauffør, Bernhard Hansen op efter 38 års tjeneste i foreningen.

Filialer

Generalforsamlingsreferatet i Kolding Socialdemokrat 1908 fortæller bl.a., at »Det har også været under Overvejelse, da det ofte kniber med Plads i de nuværende Lokaler, at oprette en Filial i Søndergadekvartret«. Næste gang filialspørgsmålet er fremme er i 1913. Da fremkom et medlem med forslag om oprettelse af

filial i den sydlige bydel, hvilket var at foretrække fremfor udvidelse i Låsbygade. Formanden afviste forslaget med henvisning til de betydelige omkostninger, det ville medføre. Ove Friis skriver i Kolding som Andelsby at en filial oprettedes på Stejlbjergvej i 1920 for at undgå udbringning af varer over de lange afstande. Filialen placeredes i en af Kolding kommunes bolig-ejendomme. Den blev imidlertid en skuffelse, omsætningen svarede ikke til forventningerne, så da uddele- ren, Thomsen døde i 1923, besluttede bestyrelsen at nedlægge filialen.

I en jubilæumsartikel i Tiden Tegn i anledning af foreningens 50 års jubilæum den 1. maj 1954 berettes om filialspørgsmålet følgende:

»Siden 1938-39 har der på generalforsamlingen og i bestyrelsesmøder været drøftet mange planer til oprettelse af en filial i den sydlige bydel, men først blev det ikke til nogen af den naturlige årsag, at FDB under krigen og de første år derefter ikke kunne fremskaffe forsyninger af de såkaldte mang- elvarer, og siden har man ledt efter den rigtige bu- tik på den rette plads ---«.

Det kan tilføjes, at medlemmerne i den sydlige by- del gentagne gange ved generalforsamlingen pressede på for at få oprettet en filial under krigen 1940-45, men spørgsmålet stilledes i bero på grund af svigtende va- retilførsler.

Som allerede nævnt købte brugsforeningen grund på Agtrupvej i 1952, hvor man åbenbart mente at have fundet »den rette plads«. I 1958 opførtes på grunden et butikshus med kødafdeling, og den 1. august, da fi- lialen åbnede, må betegnes som en historisk dag for Kolding og Omegns Brugsforening. Den eneste tilba- geværende af stifterne fra 1904 fhv. tømrmester P. Kristiansen, Vejrupsgade åbnede indgangsdøren til den nye butik, hvorefter foreningens formand, sekre- tær Charles W. Jensen bød de indbudte gæster vel- kommen og redegjorde for filialens tilblivelse. Højt- deligheden sluttede med, at førnævnte tømrmester

Brugsen på Agtrupvej.

P. Kristiansen, i 1904 medlem nr. 7, købte Cirkelkaffe, og således blev filialens første kunde, »ligesom han var blandt de første i Låsbygade i 1904«. Filialens første le- der var uddeler Hans Christensen, der kom fra Århus, hvor han havde været førstemand i en brugsforening, og som leder af den fuldt udbyggede slagterafdeling med produktion af visse varer var antaget slagtermes- ter Henry Jakobsen, en meget anerkendt fagmand i Kolding by.

Ved generalforsamlingen i marts 1959 havde Ag- trupvej-filialen en stor plads i formandens beretning. Efter beretning og aflæggelse af regnskab fremførte tidligere mangeårigt bestyrelsesmedlem pens. post- pakmester, H.J. Jepsen en lykønskning i anledning af filialens etablering, og han udtrykte sin glæde over, at filialen syntes at indfri de stillede forventninger, og han spurgte i denne forbindelse, om det ikke ville være på sin plads at undersøge, om ikke også andre i ud- kanten af Kolding kunne have behov for en afdeling. (Tidens Tegn). Den, der skriver disse linier overvæ- rede generalforsamlingen og erindrer, at postpakmes-

teren meget effektivt og med høj stemmeføring sluttede sit indlæg med følgende: »og nu vil jeg så håbe, at bestyrelsen ikke falder i søvn – igen!!«

Historien om Agrtrupvej-filialen slutter med, at bestyrelsen beslutter at lukke filialen i 1982 »på grund af svigtende omsætning«.

Den såkaldte Tøndervej-filial blev »skruet sammen« på en særlig måde. Den butikbygning, der åbnedes i Vesterbrogade i 1963 var en såkaldt stafetbrugs, d.v.s. en flytbar butik, der lejedes af FDB. Den begrænsede plads tillod kun et ligeledes begrænset varesortiment omfattende dagligvarer. Men allerede i 1959 etablerede brugsforeningen på Tøndervej, lige om hjørnet fra Vesterbrogade en slagterforretning der bestyredes af slagtermester V.B. Burhal. Tøndervej-filialen lukkede i 1970, da Kvickly åbnede, og stafetbrugsen leveredes tilbage til FDB.

Efter etableringen af Agrtrupvej-filialen arbejdedes der iøvrigt med planer om ny filialer. I 1967 var området ved Tvedvej på tale, og foreningen fik tilbud om en butik i Højhusene, men bestyrelsen vedtog i 1968 at afslå dette tilbud »på grund af de utilfredsstillende tilkørselsforhold«. På et vist tidspunkt var også det område, hvor nu Liva-centret ligger, inde i billedet. Bestræbelserne for at få etableret endnu en filial mandede ud i, at brugsforeningen traf aftale med Arbejdernes Andelsboligforening om leje af et butikslokale på 700 kvadratmeter i Skovparkens butikscenter på Lærkevej, og Skovparken-filialen åbnedes den 22. november 1973.

Korte bemærkninger

I foreningens vedtægter stod det som tidligere nævnt anført, at enhver mand og kvinde kunne indmelde sig i foreningen. Alligevel var det i adskillige år almindeligt, at det var den mandlige part i et ægteskab, der indtegnede sig som medlem. I Kolding Socialdemokrat for den 21. januar 1910 kan man læse: »Kolding

og Omegns Brugsforening holder i Aften Generalforsamling paa »Fremad«. Medlemmerne med Hus-truer har Adgang«, og i samme avis fortælles i 1915 i et generalforsamlingsreferat: »Faktor Rasmussen oplyste, at den sociale Kvindeforening foreslog at udvide Bestyrelsens Antal med 2 Medlemmer, som skulde være Kvinder«. Det tilføjes i referatet, at »Forslaget var kommet for sent til at komme på Dagsordenen i Aar«.

I de første år af foreningens virkeperiode havde medlemmerne solidarisk ansvar, som senere afløstes af begrænset ansvar, og således at medlemmerne var forpligtet til at tegne og indbetale en andel på 100 kr. Indbetalingen kunne ske ved tilbageholdelse af en vis part af den det enkelte medlem tilkommende årlige dividende.

Kolding Folkeblad fortæller i et generalforsamlingsreferat fra 1912 at »Det vedtoges at henlægge en Femtedel af Overskuddet til en Hjælpefond for Medlemmer (til brug) i Tilfælde af Arbejdsløshed, ved Strejke eller Lockout. Medlemmer vil altsaa i paa-kommende Tilfælde kunde faa Varer for det Beløb, de til enhver Tid har indestående i Hjælpefonden«. Hjælpefonden var med andre ord en slags opsparings-konto for medlemmerne.

Kolding og Omegns Brugsforening har ikke haft tendens til at slå på stortromme for at gøre foreningen kendt i byen og omegnen. Da foreningen i 1944 kunne fejre 40 års jubilæum, omtaltes jubilæet sådan i Kolding Socialdemokrat for den 2. maj: »I går havde Kolding og Omegns Brugsforening 40 Års jubilæum, og samtidig er det 40 Aar, siden Uddeler Jensen rykkede ind som Uddeler. Dagen blev bl.a. markeret ved, at der blev uddelt Gratiale til Funktionærerne. Tiden er jo ikke inde til de store Festligheder«. 50 års jubilæet fik en mere fyldig omtale i byens aviser, men jubilæumsskrift udarbejdedes ikke.

Uddeler J.P. Jensen var ikke tilhænger af sabotage og da slet ikke schalburgtage. Da en af hans medarbejdere Hans Jepsen, senere uddeler i Vojens og søn af for-

annævnte postpakmester Jepsen efter medvirken i en sabotagegruppe gik under jorden, billigede J.P. Jensen det ikke.

Kvickly

Den fortsatte strukturændring i dansk detailhandel medførte bl.a. at Kolding og Omegns Brugsforening og FDB nærrede ønske om at få oprettet et varehus i Kolding, og bestræbelserne for at realisere dette ønske lykkedes ved, at der lejedes butikslokaler hos Nytorv A/S, og den 3. oktober 1970 åbnede Kvickly en storbutik med dagligvarer i stueetagen og med isenkram, manufaktur, TV og radio m.v. samt cafeteria på 1. sal. Kvicklys første leder var Harry Svendsen, som nogle år senere afløstes af Günther Hansen. Kolding og Omegns Brugsforening gik ind i Kvickly-selskabet med en kapital på 90.000 kr. og fik 2 mand i bestyrelsen. I slutningen af 1974 tilbød FDB brugsforeningen at indløse dens andel i Kvicklys kapital, og bestyrelsen accepterede tilbudet. Med virkning fra 1. januar 1976 har Kvickly, Kolding været en ren FDB butik.

Brugsforeningens fusion med FDB

Efter en ugunstig udvikling i nogle år i Kolding og Omegns Brugsforening, især likviditetsmæssigt og driftsøkonomisk modtog bestyrelsen i juni 1979 indbydelse fra FDB til et møde, hvor følgende blev foreslået:

— at bestyrelsen vurderer hele situationen omkring foreningens drifts- og likviditetsforhold m.v.

— at der i vurderingen indgår spørgsmålet om ny låntagning til afhjælpning af betalingsforholdet på handelskonto i FDB.

— at hele drifts- og finansieringsproblemet indgår i en mere langsigtet løsning ved tilslutning til DB (Danmarks Brugsforening).

Efter nyt møde i FDB i 1980 sattes spørgsmålet om

tilslutning til DB på dagsordenen. Ved ekstraordinær generalforsamling den 18. marts 1980 gennemførtes på forslag af bestyrelsen vedtægtsændringen som muliggør tilslutning til DB, og ved en ny ekstraordinær generalforsamling 10. juni 1980 blev forslaget om tilslutning til DB endelig vedtaget. FDB overtog foreningens aktiver og passiver.

Kolding og Omegns Brugsforenings virke som selvstændig brugsforening var dermed slut, og foreningens butikker i Låsbygade og Skovparken er indgået som led i FDB's samlede butiksnet.

Kilder:

Forhandlingsprotokol 1967-1980

Poul Thestrup: Nærbutik og næringslov-omgåelse, 1986

Preben Dollerup: Brugsforeningerne 1866-1896, 1966.

Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger 1896-1946.

Ove Friis: Kolding som Andelsby, 1942

Samtaler med tidligere bestyrelsesmedlemmer: Fru Marie Ravn, Alfred Lyngsø, Alex Jentsch, Egon Rasmussen og tidligere uddeler Arnold Jensen.

Kolding Folkeblad 1873 og årgange fra 1904 til 1967.

Kolding Socialdemokrat og Tidens Tegn 1904-1959.

Kolding Avis, enkelte årgange.

Fotografer i Kolding II

Af Inge Ladegaard

Fotografer i Jernbanegade

Når man vil præsentere nogle af optagelserne fra de tidlige fotografier i Jernbanegade, vil man på kortene, hvorpå fotografierne er opklæbet, træffe på adresser som Høffdingsgade og Nygade, foruden naturligvis Jernbanegade, og det kan måske kræve en nærmere forklaring.

I 1891 blev de tre forskellige navne på den færdselsåre, der gik fra jernbanestationen til Akseltorvet nemlig Jernbanevej, Høffdingsgade og Nygade, under eet til Jerbanegade, og er adressen en anden end Jernbanegade, kan man altså på dette område regne med, at fotografiet er fra før 1891.

Således havde fotografen Oscar Wils indtil da adressen Nygade 365-366 skraaes for Apoteket, og den samme adresse lyder efter 1891: Jernbanegade 6 skraaes for Apoteket.

Så tidligt som i sommeren 1876 blev P. Brandorffs gård på torvet mellem apoteket og det modsatte hjørne af den nuværende Jernbanegade nedrevet, og det frie stykke, der opstod, kaldtes Nygade.

Det er ikke kedelig læsning at følge den stærkt ophedede debat, der førtes i aviserne vedrørende byrådets planer om at gennemføre forbindelsen op til Torvet. Referaterne kan under overskriften »Den ny gade i Kolding« læses i Kolding Folkeblad for 1876 under datoerne den 17. 23. og 30. august, 7. september, 30. oktober og 16. november.

Der har i tiden op til 1940 været fotografisk atelierer i ejendommene Jernbanegade nr. 4, 6, 11, 15 og 36, og de fotografier, der har haft deres erhverv på disse adresser, bliver her gennemgået i denne orden.

Jernbanegade 4

Ejendommen Jernbanegade 4 er opført omkring 1885. Tagetagen var fra begyndelsen indrettet til fotografisk atelier med glastag. Ejendommen tilhørte i 1891 og 1902 skomager Jørgensen. I 1912 stod købmand Ludvig J. Schmidt som ejer og i 1921 købmand Axel Hansen (Special). Nuværende ejer er Special-Surballe.

Her boede i årene fra ca. 1891-1902 fotograf A. Hoffgaard, der var født i Fåborg i 1851 og fik borgerskab som fotograf i Kolding den 4. november 1891. Han blev medlem af Dansk Fotografisk Forening i 1891 og vandt sølvmedalje i Kolding i 1897. En del af hans billedarkiv findes på Kolding Stadsarkiv.

Apoteket og P. Brandorffs gård på Torvet før 1876.

I den anden ende af Jernbanegade opførtes i 1889, næsten samtidig med gadegennembruddet, våbenbrødrenes flotte mindebygning »Kronborg«, efter tegning af arkitekt Füssing. Foto: Georg Burcharth.

Fotograf *Hedvig Ludvigsen* står på adressen i vejviseren for 1904, og her er også fotografmedhjælper *Constance Andersen* nævnt.

I 1909 står fotograf *Marie Jensen* som fotograf i Jernbanegade, dog uden angivelse af husnummer. Hun kan muligvis være identisk med den *Karen Marie Jensen*, der er født i Horsens i 1885 og som fik næringsbevis i Kolding d. 29. april 1910. Noget sikkert vides ikke.

Fotograf *Peter Nissen*, der er omtalt under fotografen i Søndergade, står i 1910 som boende i Jernbanegade 4.

Her skal lige indføjes, at der var gennemgang fra atelieret i Jernbanegade 4 til atelieret i nr. 6, og det kan måske være årsag til uklarheder i vejviseren. For eksempel står fotograf *F. Frederiksen* i vejviseren for 1920 som boende i Jernbanegade 4 (og der er ingen fotografen på adressen Jernbanegade 6) og i årene 1915-1921 står fotografene *Ellen* og *Fr. Frederiksen* under adressen Jernbanegade 6.

Fotograf Hoffgaard var en tid sekretær i ligningskommissionen og afløstes af skatteinspektør Herlevsen. Til højre et fotografi af Jernbanegade fra 1930 af J. Ingemann, hvor ejendommene Jernbanegade 4 og 6 ses på højre side.

Fra Hoffgaards atelier. Personernes navne kendes ikke.

Fotograf *L. J. Schmidt*, der fra 1917-1920 var fotograf i Esbjerg, figurerer i vejviseren for 1914 under adressen Jernbanegade 4. Et enkelt fotografi, der forestiller Bellevuegade 8 med hans signatur er jeg truffet på ellers intet. Fotograf *Poul W. Jensen* flyttede derefter ind i nummer 4, og kaldte sin forretning »Atelier Horskær«. Han afløstes i 1916 af fotograf *Andreas Bøilesen*.

Fotograf *Andreas Bøilesen* var født og opvokset i Kolding. Efter eksamen på Kolding højere Almenskole, kom han i lære hos fotograf *Poul Poulsen Skøtt* i Søndergade og var senere medhjælper hos fotograf *Otto Hansen*, Helligkorsgade 16 og hos fotograf *Valdemar Olsen*, Jernbanegade 15. Bøilesen gik på fagskolen i København, og efter soldatertiden var han en tid ansat på Nordisk Film.

I 1916 oprettede han sin egen forretning i Jernbanegade 4 i Kolding. Senere flyttede forretningen til Jernbanegade 11, hvor den havde til huse i næsten 20 år. Efter 1940 flyttedes forretningen til Jernbanegade 15.

Andreas Bøilesen udførte en del fotografering for Kolding kommune og havn. Han var meget interesseret i fotografier fra det gamle Kolding og udførte fotografering for Museet på Koldinghus i guldmed *Kysters* formandstid. Det resulterede i et snævert samar-

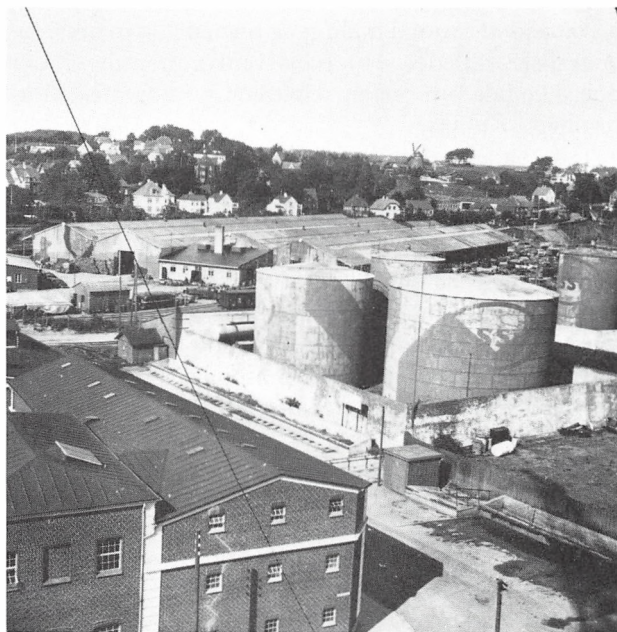
bejde med Nationalmuseet, som da også efter Bøilesens død i 1957 fik en del billeder og plader.

I et interview i *Tidens Tegn* den 15. september 1956 i anledning af forretningsophør fortalte han, at hans bedstefar var ven med byens første fotograf, *P. Aagaard*, som forærede ham sine gamle Koldingbilleder, hvoraf nogle var fra 1864. *Andreas Bøilesen* arvede senere billederne, hvoraf en del er overdraget Museet på Koldinghus. Også en del af Bøilesens egne billeder overgik til Museet.

Fotograf *Bøilesen* døde i Kolding i 1957. En del af hans fotografiske udstyr findes på Danmarks Fotomuseum i Herning. Hans datter har bidraget med oplysninger og fotografier til denne artikel.

Fotograf A. Bøilesen og hans hustru, Anna Bøilesen.

Nordhavnen fotograferet fra havnekranen med tyskerbarakkerne midt i billedet ca. 1945. (Foto: Bøilesen).

Jernbanegade 6

Ejendommen har tilhørt detaillist J. Thomsen og senere hans arvinger. Frem til 1891 var adressen Nygade 365-366 og derefter Jernbanegade 6. Af vurderingspapirer fremgår, at ejendommen var 3 etager høj med kælder. På loftet var indrettet atelier, der strakte sig over halvdelen af bygningen. Mellem 1918 og 1957 står boghandler V. Schæffer som ejer.

I dette hus boede ifølge vejviseren 1887 og til 1899 fotograf *Oscar Wils*, der var født i Odense i 1852 og som døde i 1912. Han udstillede i Graz i 1880 og hans årlige indtægt var ifølge skattebogen i 1891 3.000 kr. et pænt beløb efter datidens forhold.

En søn af fotografen, maleren *Wilhelm Wils* født i Kolding 1880, har også en tid ernæret sig som fotograf, først i Århus og siden i København, mens han tog privatundervisning i maling og tegnede og malede topografiske billeder. For hans vedkommende er der dog ikke tale om nogen selvstændig fotografisk virksomhed i Kolding.

To fotografer, der i en årrække var medhjælpere hos *Oscar Wils*, skal kort nævnes her. De blev ikke selvstændige erhvervsfotografer i Kolding, men i andre byer.

Det drejer sig om fotograf *Henrik Ejler Steffensen*, hvis navn står under et portræt af P. Skydsgaard, indremissionær i Kolding 1884-1902, og fotograf *Jørgen Zakarias Jakobsen*. H.E. Steffensen kom som femten-årig i lære hos fotograf H. Hansen i Odense og var derefter i en del år medhjælper hos *Oscar Wils*. Han etablerede sig som fotograf i Esbjerg i 1896 og vendte i 1904 tilbage til Odense. Her døde han i 1944, 79 år gammel. Koldingfotografen *Thyra Holt* skrev nekrologen over ham i *Dansk Fotografisk Tidsskrift* i 1944.

Jørgen Zakarias Jakobsen var født i Slotsgade i Kolding i 1872 og kom som syttenårig i lære hos *Oscar Wils*. Han giftede sig med en Kolding-pige »fra Madam Juhls ejendom på Rendebanen, det hus som el-

Billeder fra *Oscar Wils* i tiden omkring 1890.

værket senere købte, omtrent midt for Vestergade« er det oplyst af familien. Han slog sig senere ned som fotograf i Egtved, men fotograferingen gav ikke nok, og han åbnede derfor tillige en frisørforretning.

Det lokalhistoriske arkiv i Egtved har to af hans billeder, et billede af præstegården før 1925 og et hold konfirmander. Stadsarkivet i Kolding har et foto af gården »Bøgelund« i Bramdrup fra 1893.

Den i fotografkredse meget kendte *Peter Christensen*,

Fotograf Peter Christensen klar til at rykke ud med alle rekvisitterne gjort fast til cyklen. (Det kgl. bibliotek).

havde en kort tid en filial i Jernbanegade i Kolding, og da hans skæbne er noget usædvanlig, skal den kort oprides her.

Han var født i Ørum i Vejle amt i 1856 og kom efter konfirmationen i lære som manufakturhandler. Han nåede at etablere sin egen manufakturhandel i Næstved, inden han i 1883 indtrådte som medinteressent i og senere leder af faderens fotografiske atelier samme sted.

Peter Christensen havde virksomhed i forskellige byer og overtog i 1896 et atelier på Søndergade 42 i Horsens efter fotograf A. Munck. Herfra drev han en filial i Jernbanegade 6 i Kolding. Han fik den 9. august 1899 borgerskab som fotograf i Kolding.

I 1900 tilbød Peter Christensen en opfindelse vedrørende fremstillingen af fotopapir til en kemisk fabrik i Berlin, og her virkede han som teknisk leder indtil sin pensionering i 1927.

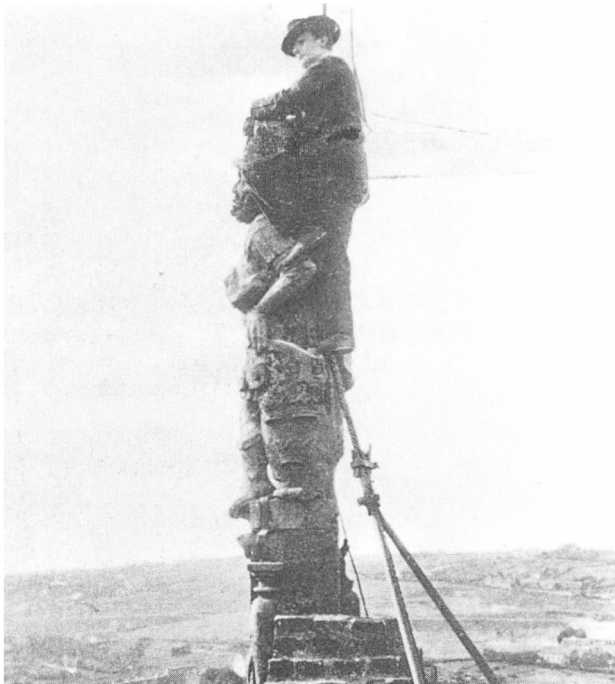
Han døde den 27. april 1943 og ligger begravet på kirkegården i Helsingør.

I årene op til 1910 virkede en anden kendt Kolding-fotograf på adressen Jernbanegade 6, nemlig *Magnus Lind*, der efter 1910 flyttede sin forretning til Låsbybanke.

Det mest kendte fotografi fra hans hånd er nok en optagelse af ham selv (og med ham selv) på ryggen af Herkules på slottets kæmpetårn. Det stammer antagelig fra tiden omkring tårnets genopbygning i 1932-1935. Magnus Lind var født i 1873 og udlært som fotograf i 1890. Han etablerede sig som fotograf i år 1900, og blev i 1903 gift med Christine Petersen, f. 1881 i Kolding.

Fotograf *Peter Nissen*, der efterfulgte Magnus Lind i nr. 6, er tidligere nævnt blandt fotograferne i Søndergade.

Fra ca. 1915-1921 havde fotograferne *Ellen og Fr. Frederiksen* atelier her, og fra 1919 havde de tillige atelier i Gothersgade i Fredericia. Disse to atelierer solgtes i 1921, da fotograferne købte forretning i Odense.

Fotograf Mogens Lind på ryggen af Herkules på kæmpetårnet på Koldinghus omkring 1934. (Foto: Magnus Lind).

Magnus Lind på sine ældre dage, fotograferet i hjemmet i Villagade 5 i Kolding.

Der er bevaret et interessant album med fotografier fra Bella Vista på Strandvejen i Kolding, optaget af fotograf Ellen Frederiksen ca. 1915-1920, da A.M. Andersen og hustru, født Guldborg, ejede villaen.

Fotograferne *Thyra Holt Sørensen* og *Margrethe Madsen* afløste i 1921 Ellen og Fr. Frederiksen, og de blev i byen til 1928, hvor de rejste til København og indrettede atelier på Amagertorv.

Thyra Holt, der var født i Sindal ved Hjørring i 1890, havde, som hun selv skriver i den folder, hun udsendte ved overtagelsen af atelieret i Jernbanegade 6, uddannet sig på de bedste skoler og atelierer, sidst hos P. Elfelt i København.

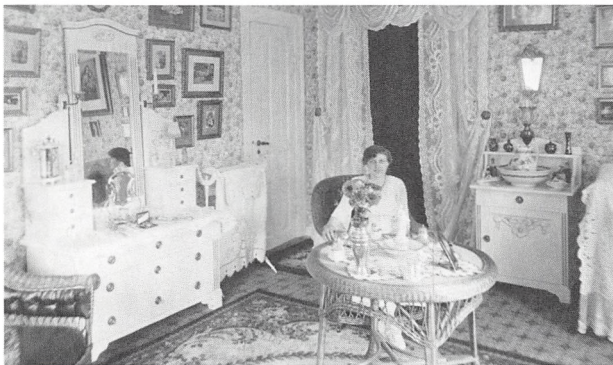
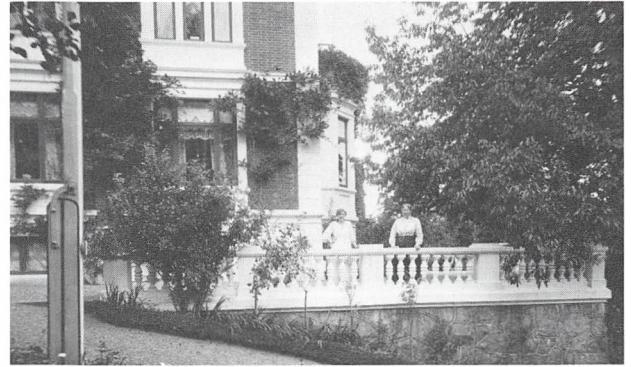
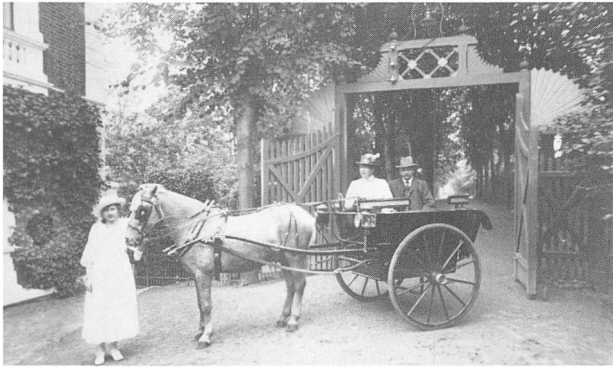
Som første medarbejder antog hun fotograf Margrethe Madsen fra hoffotograf Julie Laurberg og Gads atelier i København. Margrethe Madsen var datter af fotograf Peter Madsen (1865-1939), der etablerede sig i Rask Mølle ved Uldum i 1890.

Endnu to af hans døtre blev fotografer, nemlig Ida Madsen, der står som fotografmedhjælper i Koldingvejviseren for 1926 og som senere træder ind i fotograf Helga Andersens forretning i Hjørring, hvor både Thyra Holt og Margrethe Madsen tidligere havde været ansat og Valborg Madsen, der førte faderens atelier i Rask Mølle videre.

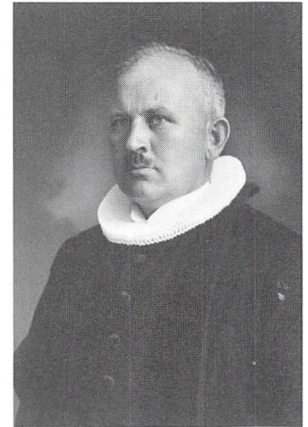
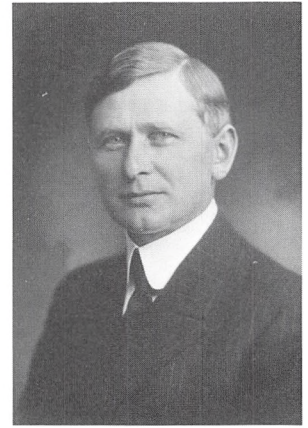
Både Thyra Holt og Margrethe Madsen var flittige deltagere i Dansk Fotografisk Forenings faglige arbejde og kom med kloge og gode indlæg i Dansk Fotografisk Tidsskrift om fremtidens kameratyper, om tanker og problemer omkring portrætfotografi og om elevuddannelsen.

Frk. Holt havde borgerskab som fotograf i Kolding og af en artikel i Dansk Fotografisk Tidsskrift fremgår det, at hun lærte faget hos fotograf M. Christensen, der etablerede sig i Sindal i 1895.

En række kendte personligheder blev i tidens løb portrætteret i Thyra Holts atelier og værket »Danske Slotte og Herregårde« fik en del af sine illustrationer fra hendes atelier.

Omkring 1915 optog fotograf Ellen Frederiksen, Jernbanegade i Kolding en hel serie billeder fra villaen »Bella Vista« på Strandvejen. En del af dem gengives her.

Eksempler på Thyra Holis og Margrethe Madsens fine portrætter. De to damer yderst til venstre er ukendte. De øvrige er øverst fra venstre Jørgen Bukdahl, Th. Arnfred, Søren Nielsen, Gunnar, fru øjenlæge Kjølbye, pastor Martin Juhl og Karl Munk.

En lang række af Thyra Holts arbejder er repræsenteret på Det Kongelige Bibliotek. Thyra Holt døde i februar 1988, 97 år gammel.

Fotograf *J. Ingemann (Jensen)*, der derefter overtog atelieret i Jernbanegade 6, var født i Steenstrup ved Horsens i 1903 og kom i lære hos Gertha Grundtmann i Horsens.

Fra atelieret i nr. 6 var der gennemgang til et atelier i naboejendommen og her havde fotografen atelier og privatbolig i ca. 10 år, hvorefter han flyttede til Haderslevvej 15 (hjørnet af Karolinegade). Hele fotoarkivet fulgte med, og da denne ejendom senere er blevet nedrevet, er arkivet antageligt gået til ved den lejlighed.

I en artikel fra oktober 1936 i Dansk Fotografisk Forenings tidsskrift fortæller fotograf Ingemann begejstret og levende om en studierejse til London, Paris og Köln, bl.a. med besøg hos en kendt børnefotograf i London.

J. Ingemann døde i Kolding i 1963, 60 år gammel.

Jernbanegade 11

Fotograf, senere raderer, *Jens Dragsbo*, der i 1916 nedsatte sig som fotograf i Jernbanegade nr. 11, var født i Dragstrup på Mors i 1886 og døde i Lyngby i 1954.

Jens Dragsbo lærte fotografering dels ved selvstudium, dels hos fotograf Stokholm i København. Et par år havde han atelier i Esbjerg og flyttede derefter til Kolding, hvor han indrettede atelier i Jernbanegade 11.

Fra 1922-1924 boede familien Dragsbo i Aagaard, hvor de var stærkt knyttet til kredsen omkring valgmenighedspræsten Valdemar Brücker.

Fra 1924 blev adressen Strandvejen 3 i Kolding, hvor Dragsbo havde indrettet arbejdsværelse, og hvor han nu udelukkende beskæftigede sig med raderingerne. Inden den tid havde han dog som fotograf medvirket ved serien Danske Billeder, redigeret af Herman Bente og udgivet på P.M. Madsens forlag.

Bindet om Sønderjylland udkom i 1919 og rummede 70 billeder, alle efter fotografier optaget af

Thyra Holt med sine medarbejdere i atelieret. Fra v. frk. Knudsen, Ida Madsen, Thyra Holt, frk. Jochumsen, frk. Madsen. Den unge dame yderst th. kendes ikke.

Efter mange Aars Uddannelse paa Ind-og Udlandets bedste Ateliers og Skoler, sidst hos Hoffotograf Elfelt København, har undertegnede overtaget

Ellen og Fr. Frederiksens Atelier Jernbanegade 6, Kolding

Som Iste Medarbejder har jeg antaget Frøken Margrethe Madsen fra Hoffotograf Julie Laurberg & Gads Atelier København.

Jeg ser mig derfor i Stand til at levere det bedste, hvad der kan fremstilles inden for Fotografien, og indbyder jeg Dem herved til at bese min Udstilling i mit Atelier.

Med megen Agtelse

Thyra Holt Sørensen

Dyrehavegaard i Kolding fotograferet o. 1930 af J. Ingemann.

kunstfotograf Dragsbo, Kolding, og det fik en smuk omtale.

Hans raderinger havde ofte motiver fra de danske byer, og mange koldingensere har stadig raderinger af Dragsbo hængende på deres væg.

Boghandler Barkholt havde eneforhandlingen i Kolding.

I Jernbanegade 11 boede derefter i næsten 20 år fotograf Andreas Bøilesen, om hvem stoffet er samlet under Jernbanegade 4. Bøilesen flyttede i 1940 til Jernbanegade 15, hvor han tidligere havde arbejdet hos fotograf Valdemar Olsen.

Jernbanegade 15

I ejendommen Jernbanegade 15 er den første fotograf, jeg har fundet fra 1894. Det er *M.A. Caprani*, født i Aabenraa i 1860 og død i Aarhus i 1922.

Faderen, J.J. Caprani er omtalt under fotografer i Helligkorsgade.

M.A. Caprani var oprindeligt bankuddannet, men ledede efter faderens død i 1878 forretningen for sin mor og overtog senere selv virksomheden, som han flyttede til Høfdingsgade, senere Jernbanegade 15.

På bagsiden af hans fotografier står »Kolding Nye

Fotografiske Atelier«. Af enkelte bagsider fremgår det, at han en tid har haft en filial i Middelfart, men noget nærmere herom vides ikke.

Borgerskab som fotograf i Kolding opnåede han i 1899.

I 1904 flyttede han til Clemenstorv 11, Århus.

Ifølge nekrologen i Dansk Fotografisk Tidsskrift var M.A. Caprani meget anset mellem kolleger og interesserede sig stærkt for sit fag og foreningens arbejde. En tid var han bestyrelsesmedlem i Dansk Fotografisk Forening.

Fra 1904 og nogle år frem står fotograf *Valdemar Olsen* på adressen Jernbanegade 15. I Dansk Fotografisk Tidsskrift for 1905 læser man, at ved udstillingen i Horsens gik 2. præmien til fotograf Valdemar Olsen, Kolding.

Han efterfølges ifølge vejviseren 1914 af fotograf *Kirstine Andersen* på denne adresse. Oplysninger om

Dette smukke foto, som arkivet modtog i 1974 fra fru Lichtenberg Hansen, Veerstgård, har som en af personerne (danserinderne) frøken Haas, datter af Købmand Haas i Kolding. (Foto: M.A. Caprani).

Disse billeder er optaget i Valdemar Olsens Stereoskopgalleri, Jernbanegade 15 i Kolding og er fra Låsbygade. Det er en dobbeltoptagelse fotograferet lidt forskudt, der giver dybde og perspektiv i det ene billede, der dannes, når man betragter det gennem et stereoskop.

hende har jeg ikke kunnet opspore, ligesom jeg heller ikke er truffet på fotografier med hendes navn på.

I vejviserne mellem 1920 og 1926 står fotograf S.S. Skouenborg (skrives også Schouenborg). Han var født i Øster Nykirke, Vejle amt i 1875 og døde i Kolding i 1941.

Af borgerskabsprotokollerne fremgår det, at han har fået borgerskab som fotograf i Kolding, men desværre opgives årstallet ikke. Han lærte faget i Askov og rejste år 1900 til København, hvor han i årene 1904-1918 drev selvstændig forretning.

Han flyttede i 1918 tilbage til Kolding og havde forretning her indtil 1928.

Victor Baunsgaard står som fotograf i Jernbanegade 15 i vejviseren fra 1928 til 1933. En samling af hans glasnegativer findes på Kolding Stadsarkiv.

Fra 1936-1940 er det fotograf Frederik A. Hødal, Atelier Westend, der har forretning i nr. 15 og efter hans tid rykkede fotograf Bøilesen ind i ejendommen.

Jernbanegade 36

På stedet hvor Arbejdernes Landsbank nu ligger, var i mange år fotografisk atelier. Det drejer sig om ejendommen Jernbanegade 36.

Her boede iflg. vejviseren fotograf Georg Burcharth i årene fra 1895 til hen imod 1920.

Jul i Frida, Magda og Georg Burcharths hjem i 1902.

Georg Burcharth var oprindelig handelsagent, men etablerede sig som fotograf i Kolding midt i halvfemserne og fik borgerskab som fotograf i Kolding den 28. november 1898. Han var i 1909 med til at bedømme fotografierne på landsudstillingen i Århus. Han var en meget kendt fotograf i byen, og mange fotos eksisterer stadig fra hans atelier.

Egentlig biografisk stof om ham har jeg ikke fundet, og det samme gælder de andre fotografer på stedet:

Ingver Amandus Martensen (Burcharths eftflg.) står som fotograf på denne adresse fra 1919-1925, hvorefter han flytter til Ballerup.

Svend V. Jørgensen står i Kolding-vejviseren for 1926, *A. C. Burchardt* i vejviseren 1928, *Sigrød Petersen* samme år og *Edith Plaetner* fra 1929-1940.

Kendte amatørfotografer

Selvom denne skildring er lagt an på at fortælle erhvervsfotografernes historie i byen, vil det nok være naturligt til sidst at omtale de kendteste amatørfotografer, der i samme tidsrum optog en hel del billeder af byen og dens borgere.

Bertel Møller (1851-1916), der i mange år var ejer, udgiver og redaktør af *Kolding Avis* (Jydske Tidende), var i sin fritid meget optaget af fotografering. Således indrettede han i sin private villa et komplet dagslysatelier. Han havde samarbejde med den kendte Nellerød-snedker, Jens Poul Andersen, og de udviklede i fællesskab opfindelser på det fotografiske område.

Ifølge oplysninger fra familien har Bertel Møller opfundet adskillige kameraer og har været indehaver af en række patenter.

Fotomuseet i Herning ligger inde med nogle breve til Nellerød-snedkeren fra Bertel Møller.

Ludvig Thomsen, der var ur- og instrumentmager i Kolding (1867-1935) og havde forretning i Adelgade

Forsamling af amatørfotografer. I midterste række, med stiv hat ses Ludvig Thomsen.

nr. 13, var en af byens første amatørfotografer. Han var medstifter af og formand for Amatørfotografernes Klub i Kolding.

Ved billedindsamlingen i 1975 i Vejle amt modtog Lokalhistorisk Samling (nu Stadsarkivet) en stor og værdifuld billedsamling, ca. 1100 numre, alle med motiver fra Kolding og alle optaget af Ludvig Thomsen. Samlingen skænkedes af Ludvig Thomsens søn, guldmed Svend Erik Thomsen, Kolding.

Også Kolding bys æresborger, byens kendte historiker *I.O. Brandorff* (1854-1938) skal nævnes i denne sammenhæng. I samarbejde med bogholder *Sofus*

Borch gennemfotograferede han byen med dens gader, huse og mennesker, og en meget stor og præcist registreret billedsamling på Stadsarkivet vidner om dette samarbejde. Registreringen af billederne er foretaget af arkivets første leder, P. Fischer-Nielsen.

Typograf *Ejnar Mortensen*, der i næsten 50 år var faktor på *Jydske Tidende* i Kolding har fotograferet i byen siden 1936 og var med til at starte en fotoklub her.

En stor samling fotografier fra hans hånd findes på Museet på Koldinghus, herimellem en hel del fra besættelsestiden.

Ludvig Thomsen fotograferet på Fæna. Ved broen ligger Koldings tre fjorddampere Dan, Freja og Kolding.

Fotografkarton

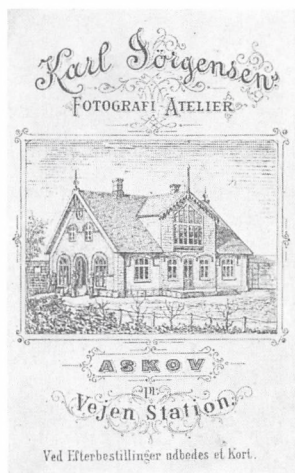
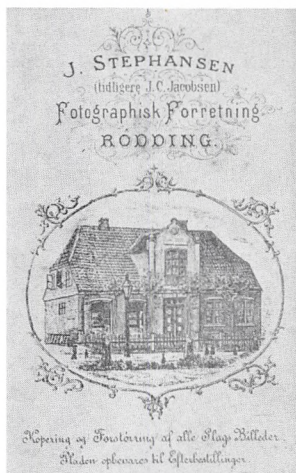
Flere gange i disse artikler har jeg omtalt fotografkarton, som den rekvirit hvorpå billedet, selve optagelsen var opklæbet.

Denne karton var ofte udstyret med den stedlige fotografers navn og adresse, og også bagsiden var til tider prydet med et smukt billed, gerne en bygning eller en gade, hvilket er det mest eftertragtede, eller et stiliseret billede i tidens smag. Det er sjældent angivet, hvem der er mester for disse udsmykninger, men da de i mange tilfælde kan være med til at bestemme billedets alder, kan de være af ret stor betydning.

En forespørgsel hos Konrad Jørgensens Bogtrykkeri i Kolding gjorde det klart, at man ikke har havde beskæftiget sig med denne side af faget, og en oplysning fra Danmarks Fotomuseum i Herning afslørede da også i nogle kataloger fra omkring 1896 over foto-udstyr, at firmaet *Budtz-Müllers Efterfølgere* i København havde den slags på lager. Det var altså noget, der af fotograferne landet over blev købt samme sted.

Redaktør Bertel Møller med familie fotograferet til fastelavn 1892, antagelig af ham selv og i hans eget atelier.

Eksempler på to bagsider.

Kolding Bys Elektricitetsværker

Af K. G. Astrup

Som det fremgår af den tidligere beskrivelse af Elektricitetsværkets start i Koldingbogen 1887, var tilslutningen af nye forbrugere så stor, at stadsingeniør Löchte allerede to år efter starten indhentede tilbud på en ny dampmaskine. Baggrunden var den overbelastning af de eksisterende maskiner, som var konstateret i juleperioden 1899. I første omgang blev det dog kun besluttet at ændre de to eksisterende maskiner, så de fik en større ydeevne. Dampproduktionen udvikledes i to dampkedler leveret af firmaet Konstantin-Hansen og Schröder, der var etableret i Kolding i 1888.

Tilslutningen af nye forbrugere fortsatte, og i 1903 måtte der foretages noget for at sikre behovet dækket for ikke at komme i den situation at skulle afbryde for dele af forsyningsområdet i den hårdest belastede periode omkring juletid, hvad der kunne bringe værket i miskredit. Lampeantallet var i slutningen af 1902 ca. 3450 og i maj 1903 4500, en tilgang på 30%. Motorernes hestekraft var i slutningen af 1902 82, og i maj 1903 150, en tilgang på 83%.

Værkets samlede belastning blev i løbet af årets første fem måneder forøget med 45%. Det vil umiddelbart kunne ses, hvad dette betød, og man forstod den uro, der herskede ved tanken om et maskinhaveri i efterårs- eller vintermånederne.

Da værkfører Bork opsagde sin stilling i 1902, ansattes E.W. Buemann, der var uddannet maskinmester og kom fra Hærens Tekniske Korps.

Stadsingeniør L. Löchtes arbejdsopgaver var mangfoldige. Ifølge „Instruks for Stadsingeniøren” af år 1900 var han bestyrer af den elektriske lysstation.

Han var derudover pålagt opgaver for havneudvalget, gasværksudvalget, vandværksudvalget samt gade- og vejudvalget. Såfremt det forlangtes, var han også pligtig at fungere som bygningsinspektør, hvilket skete i 1903. I 1904 bad Löchte om at blive fritaget for hvervet som bestyrer af elværket. Udvalget for elektricitetsværket akcepterede dette og pegede på Buemann som ansvarlig leder af værket, hvilket byrådet tilsluttede sig. Buemann kom til at virke i denne stilling i næsten 40 år.

Stadsingeniør Löchte blev i Kolding til 1911, da han blev direktør for Århus Elektricitetsværk.

De fortsatte tilslutninger til elforsyningen resulterede naturligvis i forslag om prisnedsættelser for almindelige forbrugere, og ved møde i byrådet den 5. september 1901 vedtoges det at nedsætte prisen til 4 øre pr. hektowatttime (40 øre pr. kwt.), hvorimod et forslag fra oktober 1904 om rabat til store forbrugere blev forkastet.

Den tidligere omtalt udvidelse af maskinanlægget var nu uomgængelig og den 23. juni 1903 forelå en indstilling fra udvalget for elektricitetsværket til byrådet om udvidelse af dette.

Den 2. maj 1904 underskrev C. Jensen på vegne af Udvalget for Kolding Elektricitetsværk en kontrakt med aktieselskabet Atlas i København angående levering af dampanlægget til elektricitetsværkets udvidelse.

Denne udvidelse omfattede en dampkedel, en opretstående dampmaskine i h.h.t. et tilbud af 6. april 1904. Heri var endvidere indeholdt, at fyrpladsen

Bestyrer E. Buemann.

overdækkedes med riflede jernplader hvilende på jernbjælker og faste murfundamenter. Desuden forhandlede der med accumulatorfabrikken om udvidelse af batteriet, således at der også her skete en tilpasning til det stærkt forøgede behov.

Den nye maskine blev orienteret i øst-vestlig retning modsat de to liggende maskiner og kom i drift i november 1904. Den nye kedel, der var forsynet med en overheder, forbedrede i høj grad driftsøkonomien.

I marts 1905 indbød elektricitetsværket til presse-

møde for at præsentere udvidelsen. Journalisten fra Kolding Folkeblad beskrev den oplevelse, det var, at komme ind på værket. Byens borgere kendte jo kun udefra den smukke bygning og den velbyggede skorsten, men han var tydeligt imponeret af maskinhallen med den arbejdende maskine og beskrev tavlerne med de mange instrumenter og blanke håndhjul og forholdene på fyrpladsen, hvor der var lige så pinligt rent som i maskinhallen.

Dagene gik med travlhed for både fyrbøderen og bestyreren. Den 1. maj 1904 var fastansat en assistent, I.P. Sparrewohn, der vist havde været beskæftiget på værket siden 6. juli 1898. Det var også nødvendigt med en assistent, da Buemann ellers ville være bundet til værket i en helt urimelig grad.

Buemann havde i 1905 spået, at den næste udvidelse allerede ville komme efter 2-3 år. Den kom først i 1910, men så var det også på høje tid.

I mellemtiden var der sket det, at Elmegade, den nuværende Sct. Jørgensgade, ønskedes forlænget til Rendebanen. Dette betød, at værket skulle afstå grunden nord og vest for facaden.

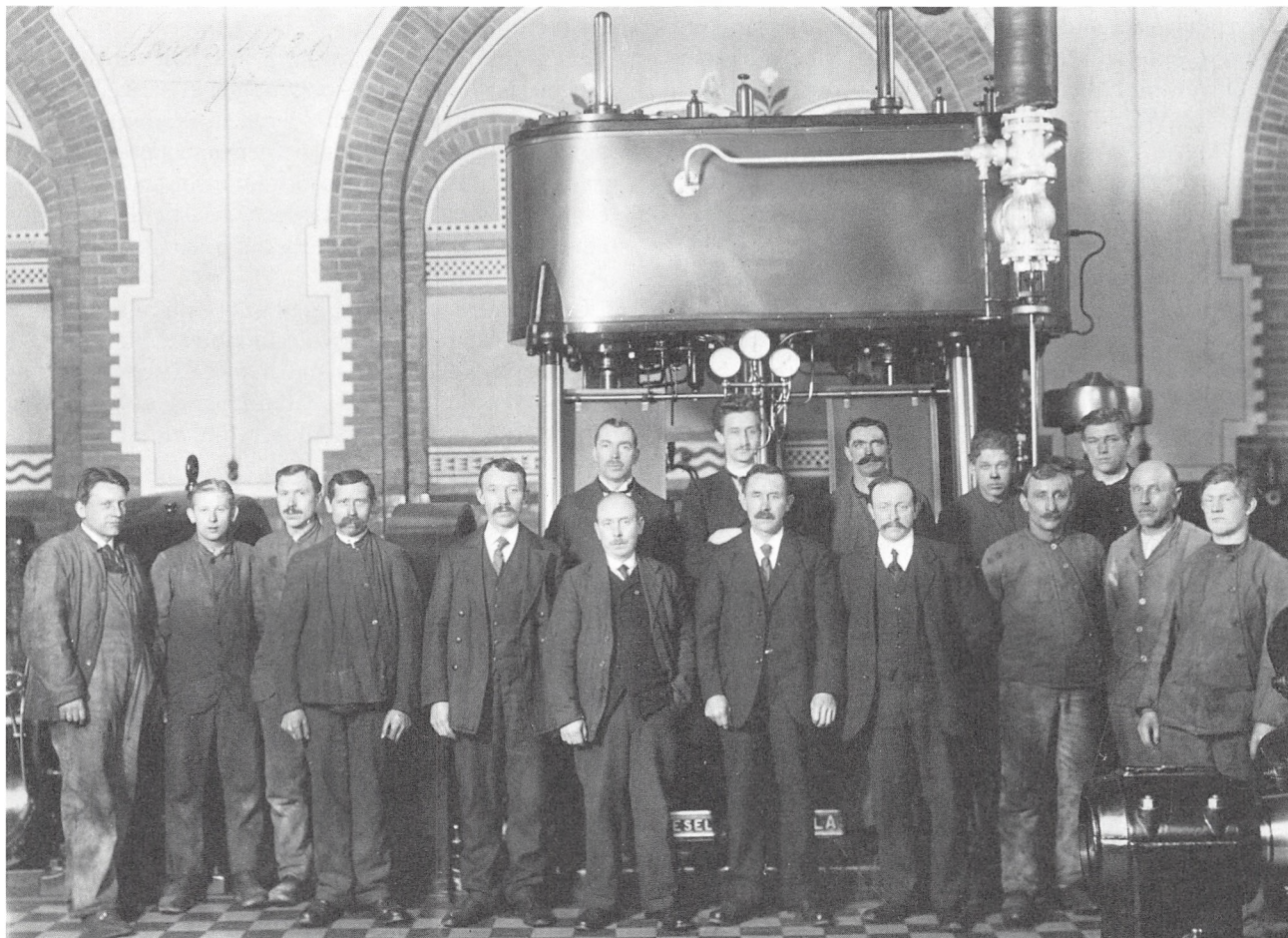
Som det vil erindres, blev værkets bygninger på grund af de dårlige bundforhold ved åen trukket nogle alen mod nord. Den forlængelse af maskinhallen, der skulle ske ved udvidelsen, ville derfor medføre, at der ikke i værkets nordvestlige hjørne kunne opnåes den fulde gadebredde. Der fremkom derfor en temmelig hidsig debat i aviserne herom i forsommeren 1909. Udvalget beskyldtes for med hænder og fødder at ville sikre elektricitetsværkets bygning forlænget i lige linie af hensyn dels til maskinplaceringerne, og dels til, at en kran skulle kunne arbejde uhindret i hele hallens længde.

Redaktøren af Kolding Avis, Bertel Møller gik i rette med udvalgsformanden, Konstantin-Hansen, kraftigt understøttet af en række grundejere, der mente, at gaden skulle sikres den fulde bredde. Andre fremførte, at elværkets udvidelse var et prestigeprojekt

og alt for dyrt. Et borgermøde om sagen var på tale. Det blev dog ikke til noget, men en liste med navne på 1500 af byens 4000 kommunale vælgere fremsendtes til byrådet med anmodning om, at projektet sendtes til undersøgelse hos en sagkyndig, et kompromis, som

I. O. Brandorff havde gjort sig til talsmand for. Den 17. 3. 1910 vedtog byrådet med 13 stemmer mod 4 ved 2. behandling af sagen, at hele projektet skulle vedtages, og at der ingen sagkyndig undersøgelse skulle til, og så dermed bort fra den ovenomtalte liste.

Personalet fotograferet i 1920 foran Atlasmaskinen, der blev sat i drift i 1904. I bagerste række nr. 2 fra venstre ses bestyrer Aage Pedersen.

Den tvivl og kritik, der fra forskellig side blev fremført mod projektet, havde åbenbart påvirket Bue-mann. Han henvendte sig til ingeniør, professor H. Bache ved Polyteknisk Læreanstalt, der gennemgik projektet i detaljer, herunder også belastningsforholdene. Professoren støttede fuldt ud det af udvalget fremlagte projekt og karakteriserede det som den eneste forsvarlige projekt.

Den 15. juni 1910 blev kontrakten på maskinhallens og fyrpladsernes udvidelse underskrevet. Tegninger var udarbejdet af arkitekt A. Hagerup. Med udvidelsen fik maskinhallen sit nuværende udseende. Burmeister og Wain leverede en ny dampmaskine, en ny kedel, to nye Weirs fødepumper, en kultransportbane med kulvogne og en Titan dynamo direkte koblet til dampmaskinen. Endvidere blev tavleanlægget udvidet ved, at der over det eksisterende tavleanlæg blev indlagt et galleri med nye maskintavler, således at den nederste del af tavleanlægget omfattede alle de udgående fødekabler, og øverste etage var forbeholdt produktionsanlæggets instrumenter og afbrydere.

Da udvidelsen var så omfattende, kunne den ikke som planlagt tages i brug den 1. november. For lukkede døre måtte byrådet da midlertidigt indføre visse restriktioner over for en række større strømforbrugere mellem kl. 03.00 eftermiddag og kl. 12.00 nat, og endvidere at gadebelysningen ophørte fra 1. november. Begrænsningen varede indtil den nye maskine kom i drift.

Først den 22. november blev den nye maskine afprøvet i hele udvalgets overværelse og efter nogle startvanskeligheder var den i drift fra 28. november.

Netop på dette tidspunkt arbejdede man i Kolding landsogn på at få elektricitet. Man overvejede at få elektriciteten fra Kolding kommunes værk, men det endte med, at landsognet etablerede selvstændigt elektricitetsværk, der gik i drift 10. november 1912. Efter indlemmelsen i Kolding kommune i 1930 kom dette dog under Koldingværket. Landsognet blev herefter jævn

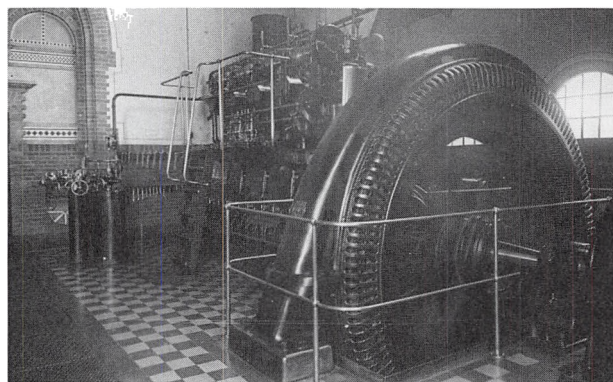
strømforsynet via kviksølvensrettere på A. D. Burcharthsvej, og elværket på H.C. Petersensvej overgik til Kolding Vandværk overgik til Kolding Vandværk. Elværksbestyreren i landsognet, Fr. Simonsen, ansattes som ledningsinspektør ved Kolding Elektricitetsværk.

Der var også forhandlinger i gang om evt. at skulle forsyne de 8 sogne syd for Kolding med elektricitet. En sådan forsyning kunne dog kun realiseres med højspænding.

Med den valgte spænding 2×110 volt var der allerede nu problemer med forsyningen af banegården og havnen. Netop dette forhold var en medvirkende årsag til, at elektricitetsudvalget gerne så værket udbygget med et højspændingsproduktionsanlæg. Elektricitetsudvalget og driftsbestyreren udarbejdede derfor planer og projekter denne gang i samarbejde med professor William Rung.

Også andre var i gang med at orientere om, hvilke fordele elektrificeringen ville indebære, bl.a. firmaet Sardemann i Århus, der havde forestået projekteringen af elektricitetsværket i landsognet arbejde med projekter for oplandsforsyning ved hjælp af højspænding.

B & W-dieselmotoren, der blev installeret i 1916.

Den 2. juni 1915 forelagde elektricitetsudvalget for byrådet et projekt udarbejdet af William Rung til etablering af et højspændingsværk i Kolding. Burmeister og Wain skulle levere en dielselmotor på 200 hk, hvortil der skulle kobles såvel en vekselstrømsgenerator som en jævnstrømsdynamo. Maskinen skulle placeres i den vestligste ende af maskinhallen på tværs af denne, og det var nødvendigt at etablere et særligt højspændingsrum, som inddrog såvel kontorerne som bestyrerens lejlighed. Der skulle også etableres en ringledning, der ved havnen skulle bestå af jordkabler. Ringledningen ville også kunne benyttes som fødeledning til oplandet. Dieselmotoren fungerede på elværket helt til 1950. Den havde oprindeligt været en forsøgsmotor og var et vigtigt led i Burmeister og Wains udviklingsprogram forud for bygningen af maskinlæggeret til ØK's „Selandia”, der i 1912 var verdens første oceangående motorskib.

Man var nu langt inde i den 1. verdenskrig, og det mærkedes på brændselssituationen. Såvel kul som olie var mangelvarer. Det kan derfor undre, at man i netop den tid købte en dieselmotor der brugte olie, som også var en mangelvare, men man opnåede med den besparelser i fast brændsel som kul og brunkul til dampproduktionen. Det afgørende var, at man var forberedt på at kunne indgå som elektricitetsproducent, hvis og når oplandet var klar til et samarbejde, for nu havde man højspænding til rådighed.

I dag er næppe mange mennesker i tvivl om, at betingelserne for at levere elektricitet over lange afstande er, at denne kan leveres ved spændinger på flere tusinde volt. Dengang var 6000 volt en særdeles høj spænding, hvor man i dag arbejder med spændinger på de store transmissionsledninger på op til 400.000 volt. Ved disse høje spændinger kan man reducere størrelsen af den strøm, der transporteres, og det betyder besparelser af kobber til ledningsnet. Dette var vigtigt, for også kobber var en mangelvare under 1. verdenskrig. Den høje spænding kunne ikke umiddel-

bart ledes ind i husinstallationerne, men måtte ved hjælp af en transformator ændres til lavere spændinger, men altså med større strømstyrke til følge.

Hvad angår oplandsforsyningen, var der siden 1912 arbejdet med projekter herfor. Krigens udbrud i 1914 betød en udsættelse, idet man ville afvente, hvad den nærmeste fremtid ville bringe. Imidlertid lykkedes det ved en stiftende generalforsamling den 7. marts 1916 at skabe Kolding Oplands Højspændingsforsyning, populært kaldet K.O.H.

K.O.H. og Koldings kommunale elektricitetsværk indledte forhandlinger, der den 19. september 1918 resulterede i oprettelsen af interessentskabet „Sydøstjydske Elektricitetsværker” med henblik på at etablere et samarbejde uden at nogen af parterne mistede deres selvstændighed. Der var således 3 selvstændige institutioner:

1. Andelselskabet „Kolding Oplands Højspændingsforsyning” omfattende ledningsnet og transformatorstationer i oplandet.
2. Kolding Bys Elektricitetsforsyning, der ejedes af Kolding kommune, der ejede kabelnettet i Kolding by.
3. Interessentskabet „Sydøstjydske Elektricitetsværker”, der drev værkerne i Harte og Kolding og leverede strøm til de førstnævnte aftagere af energi. Vandkraftcentralen i Harte blev bygget 1919-20. Om dette se nærmere i Koldingbogen 1983.

Den videre udvikling i dette samarbejde var til gavn for alle parter, men blev den 17. januar 1935 ændret således, at K.O.H. og Kolding Elektricitetsværk atter blev ene om hver sit forsyningsområde, dog således at Kolding overtog begge elektricitetsværkerne.

Det første fællesprojekt drejede sig om at udnytte såvel vandkraften som dampanlægget optimalt, men derudover var der allerede før 1. verdenskrigs afslutning og tiden umiddelbart efter mange store planer for elektricitetsforsyningen af Sønderjylland, og det endda uden at man havde noget klart overblik over

hvor store dele af Sønderjylland, der ville vende tilbage til Danmark. Flensburg ville få første prioritet som el-leverandør, men byen forblev tysk og derfor blev et samarbejde med „Sydstjydske Elektricitetsværker”, Middelfart Elektricitetsværk og Kabelfabrikens Elektricitetsværker samt „Sydvestjydske Forenede Elektricitetsværker” aktuelt. Imidlertid strandede disse forhandlinger, og dette resulterede i etableringen af Sønderjyllands Højspændingsværk i Aabenraa.

Det samarbejde, der dengang var planer om, blev derimod realiseret i 1930'erne og 1940'erne som den „Sydstjydske Samleskinne”, men nu med et højspændingsnet på 60.000 volt eller i daglig tale 60 kilovolt.

Også dampcentralen på Rendebanen blev udvidet under den 1. verdenskrig med større maskin- og kedelkapacitet. I 1917 skrev man kontrakt med A/S Burmeister og Wain om levering af 2 stk. Babcock og Wilcox vandrørskedler. Dette nødvendiggjorde en forhøjelse af kedelhallen, så den blev på samme højde som maskinhallen. P.g.a. krigen varede det næsten 2 år, inden kedlerne, der skulle komme fra England kunne installeres. En ny damp turbine, der kom fra Sverige, ankom 1918.

I 1918 var installeret 1 stk. omformer, således at vekselstrøm kunne ændres til jævnstrøm, idet turbinen, der var mest økonomisk i drift, var den maskine, der fortrinvis skulle producere elektricitet, men da denne var vekselstrøm, måtte den omformes til jævnstrøm som anvendtes i bynettet.

Omformeren kunne, når der var behov for dette, også arbejde den modsatte vej fra jævnstrøm til vekselstrøm, hvilket i de perioder af året, hvor elforbruget var lavt såvel i byen som oplandet, var mest hensigtsmæssigt.

En tilsvarende omformer blev installeret 2 år senere, således at el-produktionen på Harteværket, der ligeledes var vekselstrøm, kunne udnyttes mest mu-

ligt. Det skal nemlig ikke glemmes, at brændsel til dampkedlerne var dyr og vanskelig at skaffe, idet dette fortrinvis bestod af tørv som blev knust og derfor skulle være af god kvalitet og konsistens. Først i midten af 1922 ophørte brugen af tørv, idet kul, som de nye kedler var bygget til, nu atter kunne skaffes i tilstrækkelig mængde. Brændselsforbruget var nu også reduceret som følge af vandkraftanlæggets overtagelse af en del af produktionen, ja endog så meget, at dampanlægget i 1923 i en længere periode, sommerhalvåret, slet ikke skal have været i drift.

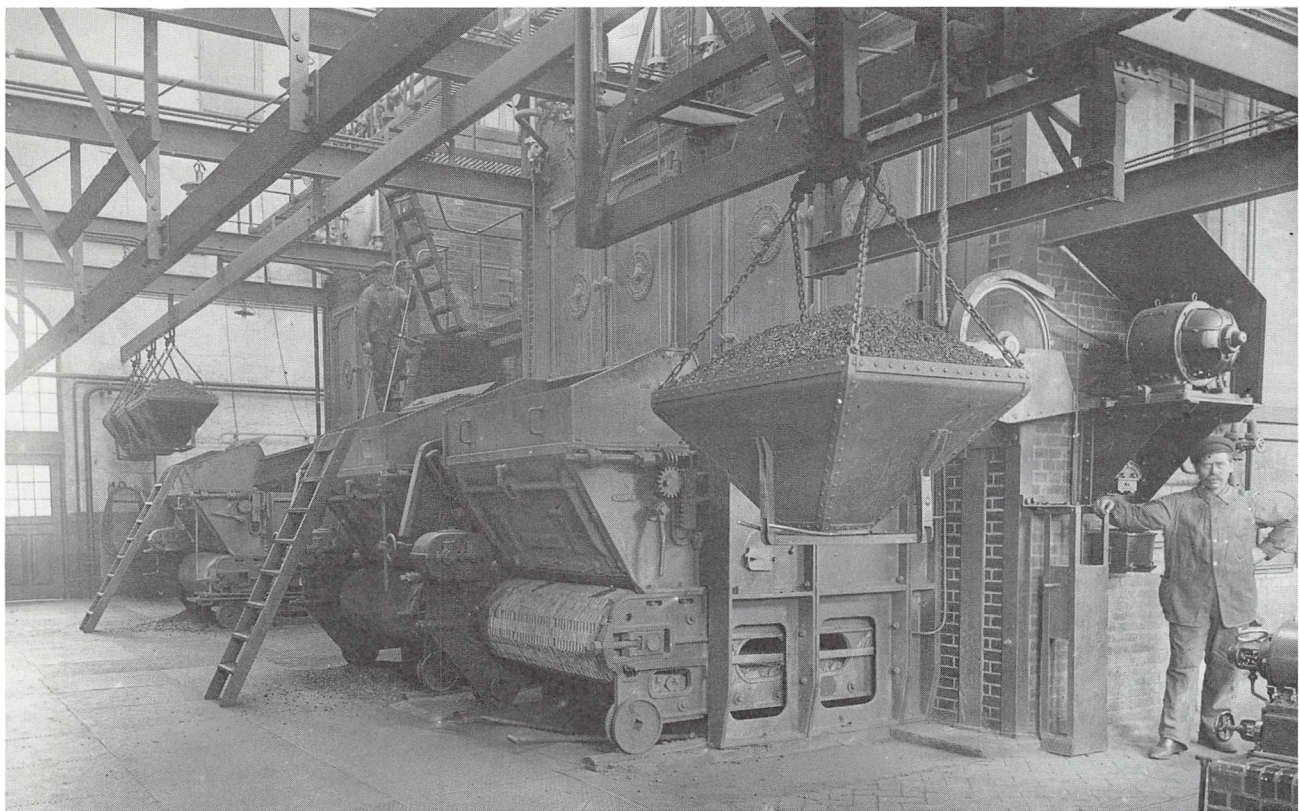
I årene 1921-22 blev der bygget ny administrationsbygning, hvor såvel K.O.H. som K.B.E. havde domicil.

Byen var i stadig udvikling, og med fremkomsten af nye og udvidelsen af eksisterende industrier samt den kendsgerning, at borgerne klart så elektricitetens fordele fremfor gas- og petroleumslamper, resulterede i en støt fremgang for elektricitetsværket, således at det i 1923 blev udvidet med endnu en kedel af samme type som de to seneste installerede.

Elværket underskrev den 4. marts 1929 kontrakt med Svenske Turbinfabriks Aktiebolaget Ljungström om levering af endnu en turbine, denne gang med en kapacitet på 1500/2100 KW og komplet med kondensator og alt tilbehør. Prisen var denne gang 147.400 danske kroner, og var lavere end for den første turbine med halvt så stor en kapacitet, hvilket nok afspejlede situationen, der i det meste af verden på dette tidspunkt var præget af stagnation og stor arbejdsløshed.

Denne turbine indgik i driften den 4. december 1929, og for begge turbiners vedkommende må det siges, at de har været særdeles driftsikre og har arbejdet fortrinligt indtil de i 1984 blev demonterede og kørt til El-museet på Tangeværket med henblik på ad åre at blive genopstillet som eksempler på, hvorledes et midlertidigt provinselektricitetsværk har set ud.

Udviklingen i el-forbruget medførte, at der måtte produceres mere jævnstrøm, og i 1930 blev der foreta-

Fyrrummet på Dampkraftcentralen i 1929. På lejderen ses M. Stockholm, til højre fyrbøder Molltrup.

get en ændring af turbine 1, der muliggjorde tilkobling af en jævnstrømsdynamo, der fungerede indtil al jævnstrøm blev overflødig i forbindelse med overgangen til vekselstrøm 31. marts 1958.

Der var naturligvis med de maskinelle udvidelser også opstået behov for yderligere dampproduktion, og for at dække dette behov og for at have en rimelig reserve købtes i 1935 en vandrørskedel af B & W's konstruktion. Denne kedelleverance blev den sidste, medens værket fungerede som decideret elektricitetsværk.

Samfundets behov for elektricitet var stadig stigende og kravene til driftssikkerhed voksede tilsvarende. En sådan sikkerhed var imidlertid kostbar, og der blev derfor mellem byerne Kolding, Fredericia, Vejle og Horsens indledt forhandlinger om muligheden for via en 60 KV (kilovolt) højspændingsledning og transformatorstation i hver af de nævnte byer at stå som gensidig reserve for hinanden, og dermed spare på anlægsinvesteringerne. Dette initiativ resulterede i oprettelsen af den „Sydøstjydske Samleskinne“, der gik i drift 4. juli 1936.

Bestyrer Aage Pedersen.

Med besættelsen i april 1940 blev samleskinnen, almindeligvis kaldt S.Ø.S., hurtigt forlænget til Åbenrå, idriftsat 8. december 1940. Mod nord var allerede 16. februar 1939 etableret forbindelse til Fælleskraftstationen i Odder og senere forlængedes samleskinnen til Århus. I 1942 udvidedes den med en forbindelse over Lillebælt til de fynske værker. Samleskinnen blev således livsnerven i de tilknyttede forsyningsområder,

hvor der blev trukket hårdt på de til rådighed værende reserver især i Åbenrå og Århus.

Brændselsituationen var overordentlig vanskelig i disse år, og der var tale om en egentlig energikrise. Der måtte igen fyres med tøv og brunkul.

I 1941 gik Buemann på pension efter næsten 40 år i kommunens tjeneste. Hans erfaringer fra krigen 1914-18 m.h.t. restriktioner for elværkerne gjorde, at han kunne tage visse forholdsregler, som hans efterfølger værkfører Aage Pedersen som bestyrer af værket kunne bygge videre på.

Aage Pedersen, der siden 1909 havde været ansat på værket og siden 1920 været værkfører for Kolding og Harteværket, var kendt med alle funktioner, der forekommer indenfor el-værksdrift. Gennem mange år havde han været Buemanns højre hånd og var således vel rustet til bestyrerposten.

I Aage Pedersens tid som chef arbejdedes der intet med planer om en stor fælleskraftcentral for de byer, der samarbejdede på samleskinnen S.Ø.S. Imidlertid blev dette projekt p.g.a. forholdene først realiseret efter krigen, men med viden om hvilke konsekvenser dette projekt kunne få for elværket i Kolding og det der beskæftigede personale, drøftede han med sin efterfølger som værkfører, Harald Juhl, hvad der kunne sættes i gang for at bevare værket som producerende også efter at et kommende storkraftværk var sat i drift.

Formanden for el-udvalget forketingsmedlem M. Larsen, populært kaldet togføreren, var også formand for det udvalg, der var nedsat til at arbejde med sagen vedrørende etableringen af fælleskraftværket (Skærbækværket). Larsen citeredes i „Socialdemokraten“ den 4. december 1943 for en redegørelse ang. de besparelser, der kan opnåes ved at bygge et storkraftværk og påpegede, at de kommunale værker fortsat skulle være i reserve i nogle år, og evt. kunne ombygges til fjernvarmeværker. Han udtalte bl.a.: „Hvad fjernvar-

Dampcentralen set fra syd 1929. Administrationsbygningen til højre blev bygget i 1922.

men angår i Kolding, da har driftbestyrer Aage Pedersen rejst spørgsmålet for år og dag siden.”

Der arbejdedes videre med fjernvarmetanken, og ideen fik politisk støtte. Der blev taget kontakt til firmaet Bruun & Sørensen A/S i Århus, der fremkom med et projekt, som opnåede tilslutning i udvalg og byråd.

Ved Skærbækværkets idriftsættelse den 1. april 1951

blev produktionen på elværkerne i byerne stærkt reduceret, og for Koldingværkets vedkommende betød det ombygning af turbinerne til en form for modtryksdrift med fjernvarmeproduktion som det væsentligste og el-produktionen som biprodukt.

Hermed gik Kolding Elektricitetsværk ind i en ny æra, og det er en helt anden historie.

Elektricitetsværket set fra Rendebanen sidst i 1920'erne. Til højre i billedet ses det knæk, som bygningen fik ved udvidelsen p.g.a. gadens forløb.

Litteratur og utrykte kilder

Kolding Avis 17. juni 1897, 19. juni 1897, 15. juni 1897 og 10. december 1898.

Kolding Folkeblad 17. marts 1905.

Venstrebladet 24. februar 1910.

Socialdemokraten 24. februar 1910.

„Rudolf Diesel og Burmeister & Wain“, 1938.

Publikationer fra Burmeister & Wain:

Særtryk med tilføjelser fra artikelserie i B&W-bladet, 1964.

Byråds- og udvalgsprotokoller.

„Instruks for Stadsingeniøren 1900“.

Nogle Meddelelser angående Kolding Kommune, trykt som Manuskript for Byrådets Medlemmer. 1909 og 1917.

„Jubilæumsskrift S.A.A.E.“ 1919-1944.

„Århus Elværk“ 1901-12/2-1951.

„Lys og kraft“, årgangene 1920-1923.

Benedict Nordentoft

Af Rolf Buschardt Christensen

Pastor Benedict Nordentoft, der senere blev sognepræst ved Sct. Nicolai Kirke i Kolding, blev i 1910 mere eller mindre tvunget til at træde tilbage som rektor på Grand View College i Des Moines, Iowa. Den akademiske Nordentoft blev kritiseret for ikke at være folkelig. Han blev bebrejdet for at være hverken højskolemand eller grundtvigianer. Og selv om kirkekonventet, skolens højeste myndighed, havde vedtaget et tillidsvotum til ham, som han havde forlangt, bøjede han sig for den voksende opposition og gik af som rektor.

Det var ikke så meget Nordentoft personlig, oppositionen var ude efter, men snarere hvad han symboliserede. Sagen var nemlig den, at efter næsten femtens års eksistens, var der stadig uenighed om Grand View College skulle være en folkehøjskole eller et universitet. Nordentoft var af den opfattelse, at Grand View skulle være en akademisk institution og ikke blot en efterskole.

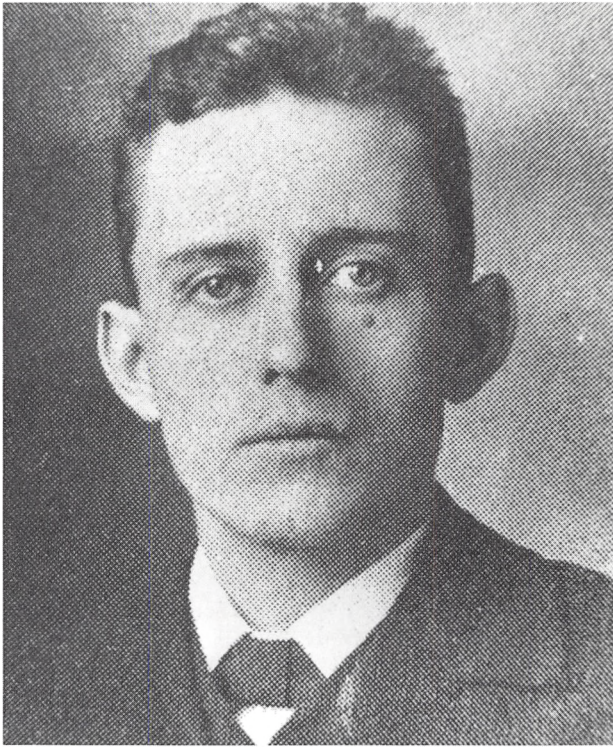
Grand View College var blevet grundlagt af Den danske evangelisk-lutherske Kirke i Amerika, hovedsagelig med det formål at uddanne præster til kirken grundtvigianske menigheder. Netop fordi kirken var grundtvigiansk, var der mange der mente, at det var ganske naturligt at oprette en folkehøjskole i forbindelse med skolens præsteseminarium. Andre mente dog, at det var mere ønskeligt med et gymnasium, der samtidig kunne forberede eleverne på et teologisk studium. Nogle af disse ønskede endda, at skolen med tiden skulle udvikles til et dansk universitet.

Benedict Nordentoft var blevet ansat ved Grand

View College i 1899, tre år efter at Grand View havde åbnet sine døre for det første hold elever. Ved ansættelsen var han 26 år gammel.

Benedict Nordentoft var den yngste søn af en større flok særprægede og begavede børn med yderst forskellige livsskæbner. Han blev født i Brabrand præstegård den 17. januar 1873, søn af sognepræst Peder Nordentoft Thomsen og Vincentia Christiane, født Michelsen. Da han var elleve år gammel, kom han på Århus Kathedralskole, hvorfra han i 1892 tog studentereksamen med en god første karakter. Derefter begyndte han at læse teologi på Københavns Universitet. I sine første studenterår kom han meget i Studenterforeningen. Men de bedste studenterår oplevede han dog de sidste år på Regensen, hvor han en tid var klokker. Senere i livet ville han også med glæde tænke tilbage på morgenandagterne i Vartov. Dog fortæller han at, »skjønt jeg saaledes særlig har følt mig tiltrukket af grundtvigske Præsters Forkyndelse, og skjønt mange af mine bedste Venner i min Studenteretid var Grundtvigianerne, har jeg dog aldrig kunnet tiltræde Grundtvigianernes særlig dogmatiske Anskuelse«.

I sommeren 1898 bestod han den teologiske embedseksamen med laudabilis, hvorefter han blev ansat som vikar på Herlufsholm. Fra januar til slutningen af september 1899 var han huslærer på Giesegård ved Ringsted for greve Brockenhuus-Schacks ældste søn. Selv om han var glad for sin stilling, kunne han ikke modstå lysten til at tage til Amerika, da han fik tilbud om at blive ansat som lærer ved den præste- og højskole, som Den danske evangelisk-lutherske Kirke i

Benedict Nordentoft i den periode, da han var rektor på Grand View College i Des Moines, Iowa.

Amerika havde oprettet i Des Moines, Iowa. Han mente, at stillingen i Amerika ville åbne en rigere og mere udviklende tilværelse for ham.

Nordentoft, der var en interessant og levende taler, var en fremragende lærer på Grand View College. Han kom godt ud af det sammen med rektor Rasmus Vestergaard, iøvrigt Grand Views første rektor, som også havde læst teologi på Københavns Universitet.

Foruden at undervise på Grand View College rejste Nordentoft ofte rundt til de grundtvigianske menigheder i Iowa, Nebraska, Minnesota, Wisconsin, Illinois,

Michigan, Ohio, New Jersey, New York, Connecticut, Massachusetts og Maine. Han foretog disse rejser ikke blot for at holde kontakt med menighederne, men også for at fortælle dem om Grand View College. Konkurrencen mellem de forskellige danske skoler i USA var til tider hård. Foruden de fire mere eller mindre selvstændige folkehøjskoler: Elk Horn, Ashland, Nysted og Danebod, havde de indremissionske menigheder, der var samlet i Den forenede danske evangelisk-lutherske Kirke, Dana College i Blair, Nebraska.

I forbindelse med rejserne rundt omkring til menighederne, kunne Nordentoft også fra tid til anden afløse præsten om søndagen. Som kunne forventes, fik han i foråret 1901 et kald fra menigheden i Cedar Rapids, Iowa, en menighed, han ofte havde besøgt og som nu stod uden præst. Nordentoft sagde ja; dog ville han ordineres i Danmark.

Det skete den 25. september, da han blev ordineret i Århus Domkirke.

Skønt han nu var blevet rigtig præst med egen menighed i Cedar Rapids, fortsatte han som lærer på Grand View College. Og inden for kun to år blev han udpeget til rektor på Grand View College.

Da rektor Vestergaard trak sig tilbage i 1903 faldt valget ikke umiddelbart på Nordentoft. Først prøvede man at finde en højskolemand eller præst i Danmark. Da dette ikke lykkedes, prøvede man at overtale Vestergaard til at blive. Han overvejede at blive, men sagde endelig nej.

Nordentoft blev således rektor på Grand View, da ingen andre ville påtage sig opgaven. Nordentoft var 30 år gammel. Selv om han var ungkarl, flyttede han ind i rektorboligen, hvor hans søster, frøken Inger Nordentoft, som fornylig var ankommet fra Danmark, holdt hus for ham.

Benedict Nordentoft var rektor på Grand View College i syv år. Det var en periode med vækst: hovedbygningen blev udvidet, og der blev blandt andet bygget

flere lærerboliger og en ny gymnastiksal.

Nordentoft prøvede på at omforme Grand View fra en præste- og højskole til en akademisk institution. Han var af den opfattelse, at den teologiske uddannelse i Danmark var bedre end den, de dansk-amerikanske præster fik i USA. Denne indstilling gjorde ham imidlertid ikke populær, og fra 1908 voksede kravet om en ny rektor, som skulle være grundtvigianer.

Da han gik af som rektor i 1910, kunne Nordentoft nemt have fået et præsteembede i en af de danske menigheder i USA. Der var nemlig mangel på danske præster — det var jo også en af årsagerne til, at Grand View oprindeligt var blevet oprettet. Men Nordentoft havde andre planer.

Allerede i 1906 havde Nordentoft, pastor Jens M. Gregersen og seminarielærer Peder P. Hornsyld drøftet muligheden for at oprette en ny dansk koloni. Nu kunne denne drøm om en helt dansk koloni med kirke og skole eventuelt blive til en realitet. Grand View College lå jo i en amerikansk by.

Hornsyld, som havde støttet Nordentoft og som nu også tog sin afsked fra Grand View, opsøgte sammen med Nordentoft pastor Gregersen, som i mellemtiden var flyttet fra Kimballton, Iowa, til vestkysten. Disse tre herrer blev grundlæggerne af Solvang i Californien, og skolen, der kom til at hedde Atterdag College.

I september 1910 dannede de i San Francisco, sammen med andre danskere, The Danish-American Colony Company. Senere på året fandt Mads J. Frese, som var blevet udpeget til landagent, noget egnet land i Santa Ynez dalen, nordvest for Santa Barbara. Allerede i januar 1911 skrev de kontrakten under. De gik straks i gang med at udstykke jorden, og dernæst med at bygge et hotel, hvor indvandrerne kunne bo, før de fik bygget deres eget hus eller gård.

Pastor Gregersen var formand for The Danish-American Colony Company, og blev præst for koloniens menighed. Nordentoft blev udnævnt til rektor

på skolen (som endnu ikke eksisterede), medens Hornsyld skulle undervise på skolen. De arbejdede hurtigt, og allerede den 15. november 1911 åbnede Solvang Ungdomsskole med 21 elever. Inden længe var der 41 elever.

Nordentoft ville ellers have haft, at skolen skulle have heddet Atterdag Akademiet. Men Gregersen og Hornsyld mente ikke, man kunne kalde en lille midlertidig bygning et akademi. Hver af de tre herrer havde indskudt totusinde dollars til at bygge skolen.

I slutningen af 1912, da salget af jord næsten var gået i stå, stod man i den situation, at der ikke kom penge ind. Nordentoft og Hornsyld overtalte derfor Gregersen til at træde tilbage som koloniens præst, og rejse til Iowa og Nebraska for der at sælge land til danske immigranter. Han solgte en hel del land og koloniens fremtid blev dermed sikret. Efter Gregersens bortrejse blev Nordentoft koloniens præst.

Inden længe fik Solvang også en købmand, en bank, en tømmerhandel, en barber og et postkontor med Hornsyld som postmester. Hvor der før bare havde været marker, voksede nu ret hurtigt en lille by op. Men Nordentoft var ikke tilfreds med den lille Solvang Ungdomsskole. Da han ikke kunne enes med Gregersen og Hornsyld, som ikke mente, der var grundlag for en større læreanstalt, købte Nordentoft dem ud, og gik straks i gang med at samle penge sammen til en ny, større skole. Året efter, i august 1914, blev der holdt rejsegilde, og Nordentoft gav den nye bygning navnet Atterdag College. Hvad der forbavde mange af deltagerne, der kom til rejsegildet, var den slående lighed, der var mellem den store tre-etagers bygning og Grand View College.

De følgende år blev ikke nemme, da den første verdenskrig satte en stopper for udvandringen til Amerika og der således var færre unge mennesker, der søgte en skoleuddannelse. Endvidere blev det sværere at opretholde en ren dansk skole, medens den amerikanske nationalisme voksede, især efter USA blev ind-

Atterdag College i Solvang, Californien, bygget i 1914.

draget i krigen. Forholdene ændrede sig ikke meget efter krigen, og Nordentoft besluttede derfor at drage hjem til Danmark. Hans gerning var forbi, følte han. Ligeledes ville han ikke have, at hans børn skulle vokse op og blive amerikanere, de skulle være danskere. Nordentoft var i mellemtiden blevet gift.

Han blev gift med en tidligere elev, Mary Hansine Christiansen, den 26. april 1918. Hun var født i Newell, Iowa, den 19. marts 1898, datter af Hans Jørgen Christiansen, en dansk farmer. I 1921, da de besluttede at tage hjem til Danmark, havde de to børn, og et tredje barn var på vej.

Så tidligt som maj 1919 havde Nordentoft prøvet på at få pastor Thorvald Knudsen, forstanderen på Danebod Højskole i Tyler, Minnesota, til at overtage Atterdag College. Men først i 1921 lykkedes det Nordentoft at sælge skolen — til menigheden i Solvang, og Bethania Kirken overtog derefter Atterdag College for femtusinde dollars.

Sidst i 1921 drog pastor Nordentoft med familien til Danmark, og i januar 1922 blev han kaldet til sognepræst i Mariager. I marts 1926 blev han beskikket til sognepræst ved Sct. Nicolai Kirke i Kolding. Ganske få måneder senere kunne han fejre sit 25-års præstejubelæum, som på tilbørlig vis blev omtalt i Kolding Folkeblad.

I Danmark havde pastor Nordentoft og fru Mary den glæde at blive forældre til elleve børn. De viste megen gæstfrihed, og præstegården i Hyrdestræde var altid åben for dem, der var kommet til at stå ene i verden.

Nordentoft underviste i religion på gymnasiet i Kolding. Foruden blev han brugt meget som festtaler ude omkring, da han var en morsom og underholdende taler, som forstod at fængsle sine tilhørere. Selv et simpelt kaffebord kunne han gøre til en lysende oplevelse. Han fortalte ofte og gerne om sin Amerikatid, der for ham var en lykkelig og oplevelsesrig tid.

Han holdt forbindelsen med Amerika, og var aktiv medlem af Udvalget for den dansk-amerikanske Mission. Han skænkede et omfattende arkivmateriale til Udvandrersarkivet i Aalborg, og bare hans eget privatarkiv omfatter 15 arkivæsker.

Pastor Nordentoft døde i Kolding den 12. december 1942, en måned før han ville være faldet for aldersgrænsen. I Solvang besluttede man år senere at opkalde to veje henholdsvis Nordentoft Way og Kolding Avenue. I Solvang mindes man ham endnu.

Benedict Nordentoft, sognepræst ved Sct. Nicolai kirke 1926-42.

Kilder

Bethania Evangelical Lutheran Church, *Our First 75 Years 1912-1987*, Solvang, 1987.

Thorvald Hansen, *We Laid Foundation Here ... The Early History of Grand View College*, Grand View College, 1972.

Kolding Folkeblad, 15. marts 1926.

Kors og Stjerne, 13. årgang, nr. 10, oktober 1901.

Enok Mortensen, *Schools for Life. A Danish-American Experiment in Adult Education*, Danish American Heritage Society, 1977.

Paul Nyholm, *The Americanization of the Danish Lutheran Churches in America*, Institute for Danish Church History, København, 1963.

Erik Helmer Pedersen, *Drømmen om Amerika*, Politikens Forlag, 1985.

Joanne Rife, *Solvang. Denmark in the USA*, The Book Loft, Solvang, 1975.

P. Tobiassen og Sigvard Skov, *Kolding Sct. Nicolai Kirke*, Konrad Jørgensens Forlag, 1950.

Danish Immigrant Archives, Grand View College, Des Moines, Iowa.

Stadsarkivet, Kolding.

Udvandrersarkivet, Aalborg.

Skoledreng i Kolding i 1920'erne

Af Erik Blom

Mit egentlige barndomshjem er Østergade 16, og det var et spændende sted at vokse op — der skete altid noget i den gade. Ovre på den ulige side af gaden boede træskomanden i kælderen under barbersonen, og han var god til at fortælle historier, når han sad og snittede træsko. Lige ved siden af os boede urmageren. Her kunne man også smutte ind og se på, at urmager Frederiksen eller lærlingen reparerede urene med lup for øjet, men man måtte sidde musestille.

Og så var der Axeltorvet, hvor der dengang var torvedag hver tirsdag med et mylder af mennesker og varer og tilmed grisemarked i Borch's gård — jo, der var nok at se til. Mest spændende var torvet måske nok nytårsaftnen, hvor de store drenges sværmere og kanonslag udsatte byens fredelige politibetjente for svære prøvelser. I nogle år følte jeg mig virkelig i begivenhedernes centrum, når jeg besøgte min onkel, der var politibetjent i politivagten bag rådhuset.

Mine forældre lejede forretningen ud i perioden 1920-1922, og vi flyttede så bort fra byens centrum til kvarteret Sdr. Vang, der dengang hørte under Vonsild kommune. Jeg blev i foråret 1920 indmeldt i den nærliggende Sdr. Vang skole på Alfavej, der var af størrelse som en stor landsbyskole.

En begivenhed, som jeg husker fra Sdr. Vang, var alt postyret i sommeren 1920 omkring genforeningen, der jo også satte Kolding på den anden ende. Der gik rygter om, at kongeskibet lå i Kolding havn, og at de kongelige ville køre mod grænsen i bil. Vi skolebørn tog derfor hele dagen opstilling langs Haderslevvej, og vores udholdenhed blev belønnet. Vi fik lejlighed til at

vinke til en rigtig konge og dronning, der kørte langsomt forbi os i en bil med krone på — dagen var red-det.

I 1922 flyttede vi igen til byen, hvor jeg kom i drengekolen. Drengeskolen, senere kaldet Aalykkeskolen forekom mig ubegribelig stor, her kunne man gå helt op til 7. klasse! Jeg var heldig at få Chr. Kragh som klasselærer, en høj, meget myndig og meget dygtig lærer, der som den naturligste sag i verden holdt justits blandt os 35 »rødder«, som en normalklasse dengang bestod af. Min klasse (3A til 5A) repræsenterede vist et meget godt gennemsnit af byens borgere, og man stiftede her i skolen bekendtskab med nogle af de problemer, som de mindre privilegerede kammerater

Første klasse, Sdr. Vang skole 1920. Forfatteren står foran lærerinden frk. Krag.

havde at kæmpe med. Drengene fra husvildebeboelserne »Emballagefabrikken« på havnen og »Uldspinderiet« på Nørremark var ofte bydrengene før og efter skoletid, så der var ikke noget at sige til, at de kunne virke trætte og uoplagte i timerne. Der var enkelte af dem, der trods deres unge alder allerede var store cigaretrygere, og det skete af og til, at lærer Kragh lod os alle vise hænderne frem, for at kunne se, hvem af os, der havde nikotinfarvede fingre. De »farvede« fik både læst og påskrevet, men jeg tror ikke, det nyttede ret meget.

Anders Gammelgaard eller »unge Gammelgaard«, som vi kaldte ham, var vores lærer i naturhistorie. Han var student fra Kolding og lærer fra 1918. Han var en strålende pædagog. I hans timer satte han sig ofte op på et af skolebordene — altså midt iblandt os — og fortalte om alt det nye, der var kommet frem indenfor hans specielle interessefelt. Jeg mindes blandt andet hans beskrivelser af hormoner og vitaminers betydning.

Blandt skolekammeraterne fra denne periode er der især to, jeg mindes. Carl Johansen, der byggede de udviklede »dr. X-modeller« fra Familie-Journalen og endte som maskiningeniør med flyvemotorer som speciale og Alexander (Alex) Secher, der, når der var en pause i undervisningen, gav sig til at tegne. Han kunne tegne lige, hvad vi bad ham om.

Min skolevej gik gennem Allégade (nu: Konsul Grausgade), der dengang var en meget stejl og smal gade med små huse på begge sider. Her var adskillige »slikmutter-butikker«, hvor lommepengene kunne omsættes. En særlig specialitet om efteråret var »slikæbler«, d.v.s. nedfaldsæbler med en pind i og med karamelovertræk.

En lille sti øverst i Allégade kaldtes betegnende nok »Smøgerstræde«. Her var man udenfor lærernes rækkevidde, så her kunne bl.a. de uundgåelige nævekampe udkæmpes efter skoletid. Det hændte vel også, at en eller anden »formastelig« blev udsat for mop-

Konsul Grausgade.

ning på dette ubevogtede sted.

Slotshaven var den foretrukne legeplads. Vi havde en slags hule i en lille udbygning fra sydfløjen — vistnok i bunden af en fordums »hemmelighed«. Her kunne vi holde krigsråd, og vi prøvede da også at indrette os med siddepladser o.s.v., men det var forgæves, alt var altid ødelagt ved vore næste besøg. Tæt ved hulen var der en stor sprække i selve slotsmuren, og selv om den var afspærret, var det dog muligt at forcere hegnet og komme ind i slotsgården ad den vej.

Omkring 1927 blev vort nabo hus nr. 14 (urmagrens) solgt, og far fik mulighed for at købe et lille grundstykke, som han havde ønsket at eje i mange år. Det ville give vores hus bagfacade mod Borchs gård, og på grunden blev der omgående påbegyndt en ud-

gravning til en dyb lagerkælder. Under dette gravearbejde stødte man i dybet på en række uregelmæssige, sorte pæle, og byens meget aktive lokalhistoriker, den gamle kæmner I.O. Brandorff blev derfor tilkaldt. Han kom beredvilligt og var i flere omgange nede i udgravningen for at måle op. Til sidst forklarede han

os, at det var rester af det gamle bolværk fra »Kattesundet«, der var kommet for dagens lys.

Men tilbage til skolen. Vi var tre fra drengeskolens 5. klasse, der søgte over på Kolding højere Almenskole eller »Latinskolen«, som den hed i daglig tale. Nogen egentlig optagelsesprøve mener jeg ikke, vi kom ud

Kolding højere Almenskoles lærer 1929. I bagerste række fra venstre: Lektor Bøggild, adj. Svane, adj. Larsen, adj. Stoklund, lektor Tang Petersen, fru Munk, adj. fru Mortensen. Midterste række fra venstre: Adj. Friis Mathiassen, adj. Vyff, frk. Diederichsen, adj. Jacobsen, lektor Vermer, adj. Nielsen, lektor, dr. Galster, adj. frk. Jacobsen, adj. frk. Christiansen. Forreste række fra venstre: Adj. Jørgensen, adj. Munk, frk. Varder, rektor Bruun, lektor Misfeldt, lektor Nissen, lektor Brusendorff, frk. Vanning.

for. Vi blev overhørt i et par mundtlige fag, men det var vist mere for princippets skyld.

Det følte som et privilegium at være kommet ind på »Latinskolen«, en skole, der i sjælden grad var præget af dens mangeårige leder, rektor Georg Bruun. Man kendte ham jo godt nok i forvejen fra Koldings gader, når han efter skoletid med megen værdighed ved sin kones side og med sin grå cylinderhat på hovedet tilbagelagde strækningen fra skolen til hjemmet på Fynsvej. Rektor Bruun havde det princip, at han ville lære hver enkelt af sine nye elever nærmere at kende, og det praktiserede han på den måde, at han altid havde een dansktimer pr. uge i de tre I-mellemklasser. Vi gjorde os megen umage for at læse smukt op i de timer. Der kunne forøvrigt ikke ske ret meget på skolen, uden at rektor Bruun vidste besked. Når skoledagen var ovre kl. 14, var det ordensduksens pligt at aflevere klassen personligt til rektor, der på sin kontrolrunde tonede frem med standardspørgsmålet: »Er her nogen anmærkninger?« Hvis det var tilfældet, var synderen også blevet tilbage, og måtte så selv gøre rede for »sagen« overfor rektor, og det kunne til tider være ubehageligt.

Rektor Bruun omgav sig med en meget dygtig lærerstab, og lærerne på deres side må også have sat pris på at være ansat på Kolding højere Almenskole, for i min skoletid skete der næsten ingen udskiftninger. Jeg vil her nøjes med at fortælle lidt nærmere om de tre, der har fæstnet sig stærkest i min erindring, nemlig: lektor Oluf Bøggild, lektor E. O. Brusendorff og lærerinde frk. M. Diedrichsen.

Oluf Bøggild havde vi i naturhistorie og geografi, men hans horisont rakte langt videre, og i hans timer kunne vi komme ind på alt mellem himmel og jord. Han var politisk aktiv og holdt meget af at diskutere aktuelle begivenheder med os. Det var forøvrigt hos Bøggild, at den russiske revolutionsleder Leo Trotski overnattede, da han engang passerede Kolding på sin rejse fra det ene eksil til det andet.

Bøggild var en strålende fortæller med en meget livlig fantasi, og der skulle ikke megen ydre anledning til, førend klassen forsøgte at få ham til at fortælle historier. I disse yndede han at hævde, at han var af gammel adelsslægt, og at hans virkelige navn var: Oluf Ernst Joacim Rosentorn van der Morgenquist Kruse Bøggild.

Lektor E. O. Brusendorff, som vi havde i tysk og fransk var et elskeligt og meget særpræget menneske. Han led af en hofteskade, så han haltede stærkt, men så vidt jeg husker, blev han aldrig drillet af den grund. Han havde en række morsomme standardudtryk, som var med til at sætte kulør på den tyske grammatik. En ordentlig bommert kunne f.eks. udløse denne sproglige delikatesse: »En frikadelle med skaft og krølle på halen«, eller hans slidte brillefutteral kunne komme flyvende gennem luften, hvis man var uopmærksom. Pigerne kunne han bedst lide, og det var som regel dem, der nød godt af hans små »opmuntringspræmier« i form af altæbolsjer, som han altid havde i lommen, indpakket i pergamentpapir. Brusendorff var en mester i at gøre rede for »ordenes liv«, d.v.s. deres afledninger gennem de forskellige sprog. Hvis man spurgte ham på rette vis på dette hans hobby-område, kunne man godt få den halve time til at gå både spændende og behageligt, og således få den tyske grammatik udskudt til næste gang!

Lærerinde, frk. M. Diedrichsen, der senere kom til at hedde fru Larsen, var vores klasselærerinde i hele mellemskolen. Hun var et meget sødt menneske af den moderlige type, der tog ivrigt del i klassens store og små problemer. Hun tog os med på cykelture og hyggede om os, og det var vel meget hendes skyld, at vi kom til at føle hele klassen som en enhed. Vi havde hende i dansk og tegning, og hun gik meget op i, at vi fik lært at skrive gode danske stile. Hun lod os læse de klassiske danske komedier i timerne med fordelte roller — til alles gensidige fornøjelse.

1929 blev året, hvor rektor Georg Bruun gik af, og vi

Elever og lærere på Kolding højere Almenskole samlede i skolegården tidligt forår 1929. Rektor Bruun ses i forgrunden til højre med den karakteristiske høje hat.

tog mellemskoleeksamen. Efter sommerferien skulle en del af os flytte over i gymnasiets høje bygning, og som adjunkt frk. Oline Christiansen sagde, da hun efter ferien begyndte at tiltale os med »De«. — »Nu er De jo ikke skolebørn længere«.

Så hermed slutter den historie.

Kolding — set udefra

Af Henning Ravnholt

Jeg har kun haft mit hjem i Kolding i min skoletid — fra 1922 til 1931. Senere i livet har jeg tilbragt 35 år i udlandet — boet og arbejdet i 5 lande og rejst i 5 verdensdele.

Alt for sjældent har jeg besøgt Kolding, men jeg har hele livet følt mig stærkt knyttet til byen. Der har jeg min rod. Det var der, det hele begyndte.

Jeg har ikke oplevet de mange forandringer, bl.a. i form af omkørselsveje og en stadig om sig gribende urbanisering af omegnen, som byen senere har gennemgået. For mig suser vinden stadig i Brændkjærgårds popler, damperen Koldinghus sejler stadig til København, og der er marked på Kirketorvet med professor Labri og den enbenede, ordensbehængte soldat, der sang om »Skamlingsbanken, barndomshjemmet langt herfra«.

Jeg har set mine børn og børnebørn vokse op under forhold så forskellige som tænkeligt fra min opvækst — geografisk og økonomisk — og det har fået mig til at spørge mig selv, om alle de materielle goder og tekniske fremskridt, som senere generationer har nydt godt af, har givet dem en lykkeligere barndom end min. Svaret er et afgjort nej. Jeg tror, at en lille provinsby som Kolding var det bedste sted for en dreng at vokse op — især hvis han boede i byens udkant med let adgang til de meget smukke og afvekslende omgivelser.

Naturens skønhed spillede vel kun en mindre rolle for os skoledrenge. Det var andre ting, der talte til vor fantasi: Brændkjærgårds marker blev de stepper, hvor vi red usadlede heste mod hunnernes horder, Djævelkløften ved Dalby var vor uigennemtrængelige urskov

ved verdens ende, og bag den nye kirkegård led vi om vinteren usigelige kvaler af sult og forfrysninger på vore arktiske ekspeditioner tværs over Grønland.

Det var spændende, når der kom et sjældent flådebesøg. Jeg var ombord i alle krigsskibene, for jeg hjalp mejeriet med at levere proviant til kabysserne — og så fik jeg ovenikøbet penge for det.

Der kom skibe med lasten fuld af russerheste fra Randstaterne. De ankom halvville, blev drevet i flokke op til gården, og vi drenge fik lov til at vælge en af de tammeste og ride den til.

Fjorden med sit krystallklare vand var en uudtømmelig kilde til spændende oplevelser — ikke blot badeanstalten med mestersvømmeren Mejling — vore strejftog til Tved og Rebæk, dengang uberørt natur langt fra byen med et vidt udsyn. Og de små travle dampere gav løfter om rejser til fjerne lande.

Sommetider vovede vi os så langt som til Kristiansminde med udsigt til Sanatoriet og Drejens Odde, men disse steder lå udenfor den verden, hvor vi legede vikinger.

Kolding Fjord gav mig en kærlighed til vand — til have og søer, til åer og floder — som har fulgt mig hele livet i en sådan grad, at fravær fra vand føles som et fysisk savn, og at komme tilbage til vand er som at komme hjem og ånde lettet op. Og jeg lærte i Kolding, at når man bor i udkanten af en by, har man det bedste af to verdener — byens faciliteter og landets friskhed. Dette udkantsprincip har jeg trofast fulgt hele livet, og når jeg ser ud af mine sydvinduer, glimter Londons lys i det fjerne, medens jeg nordpå har

Kolding fra nordvest ca. 1930.

udsigt til skove og marker.

Koldings charme dengang var byens relative lidenhed — under 20.000 indbyggere — som gjorde den til et miniatyresamfund, et mikrokosmos, overskueligt, let at komme væk fra, men med alle de ingredienser, som en sådan lilleverden skal have. Her var købmand og her var brugs. Her var kirker og missionshuse, glade grundtvigianere og strenge missionsfolk. Her var gule og grønne spejdere at vælge imellem, en socialdemokratisk borgmester med et stort skæg og en konservativ uden skæg. Her var majfester og høstgilder, vi dansede folkedanse og charleston, vi løb på

skøjter på Slotssøen og kørte på kælke i skoven bag Marielund. Kolding var en afspejling af livets brogede mangfoldighed.

Der var jo ingen afstande. Jeg har senere i livet måttet bruge flere timer daglig til transport fra hjem til arbejde. Fra Agtrupvej til Almenskolen var der jo kun tale om minutter.

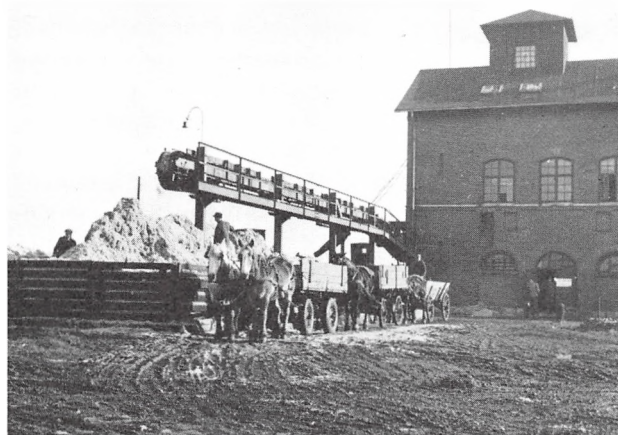
Medens et storbybarn hører hjemme i en gade eller højst i et kvarter, hørte jeg til i hele byen. Jeg kendte hvert kvarter fra Stejlbjerg til Strandhuse. Jeg mødte alle slags mennesker fra den halte Kaj i husvildeboligerne på havnen, der hele sit liv var bybud, til bankdi-

rektørens datter. Ubevidst dannede jeg mig et billede af byens sociale og økonomiske struktur, og fattede sammenhængen mellem landbrug og industri, når jeg så sukkerroerne ankomme i jernbanevogne til saftstationen og senere saften blive sejlet til sukkerfabrikken.

Da mund- og klovsygen ramte Brændkjærgård, måtte jeg dyppe sålerne i lysol, hver gang jeg havde været der og spille kort. Og en morgen tog jeg skiltet ADGANG FORBUDT PÅ GRUND AF MUND- OG KLOVSYGE og hængte det på Almenskolens hovedindgangsdør. Virkningen var overvældende: Over halvdelen af eleverne gik glade hjem og fik takket være mig en fridag, og jeg fik en anmærkning i min karakterbog. Den var jeg nu lidt stolt af, for de fleste anmærkninger var for trivielle småforseelser uden format som at snakke i timen, kaste med bøger, være næsvis, vise upassende opførsel eller forlade klassen i utide.

Ved at blive sendt til købmanden eller til slagteren lærte jeg om varernes vej fra producent til forbruger,

Saftstationen.

og når min klasselærer i timen sendte mig i banken med de penge, han aftenen i forvejen havde opkrævet i kontingent i højskoleforeningen, anede jeg nytten af banker og sparekasser.

Min far var provisor på Sønderbro Apotek. Vi levede godt men beskedent i et lille hus på Agtrupvej med udendørs lokum rundt om hushjørnet, og jeg havde en klar fornemmelse, muligvis noget overdrevet, af ikke at høre til byens overklasse — disse udvalgte familier i de store huse på Strandvejen og dens sideveje. Jeg traf dem, når jeg besøgte mine skolekammerater, de fine folks børn, og i deres hjem fandt jeg skatte af møbler, malerier og sølvtøj, som jeg kun havde læst om i bøger. Således lærte jeg, at der er forskel på folk, og det skal man ikke glemme.

Dette lille sociale mindreværdskompleks, som jeg lykkeligvis er kommet af med, havde den positive virkning, at jeg fandt mig bedre tilpas i spejdertroppen og senere i ungdomsforeningen, hvor jeg traf mennesker fra alle samfundslag, husassistenter, gartnerelver, håndværkere og ekspeditricer.

En anden faktor, som trænger sig på i erindringen, er den stilfærdighed, der prægede vort liv. Det var en rolig, men absolut ikke kedelig periode, hvor det daglige tempo tillod nye lag i sindet at blive afdækket uden straks at blive overdøvet af radio eller fjernsyn. Der var tid til at skrive digte og øve sin pen på små bidrag til Folkebladet: Om det hyldetræ, der blomstrede i oktober eller fundet af en blomst, som kun én gang tidligere var fundet i Jylland.

I 1923 var jeg for første gang som elleveårig med familien i København — mit første og eneste besøg der før jeg begyndte på universitetet — og det var en rejse af virkelig format og med to færgeture. Normalt tilbragte jeg mine ferier hos mine bedsteforældre i Askov eller hos en onkel på Vejle Vesteregnet.

Mit skoleliv og -arbejde ser jeg tilbage på med næsten udelt glæde. Jeg havde ingen vanskeligheder ved at leve op til skolens krav, og Kolding højere Almen-

Jernbanegade i 1920'erne.

skole blev virkelig en skole for livet.

Min optagelse i skolen var ikke lovende. Før optagesprøven til mellemskolen lærte jeg alle salmeversene udenad — og fik at vide, at dem blev man aldrig hørt i. Således lærte jeg, at man skal sætte sig ordentlig ind i sagerne, før man går op til eksamen. Ved den mundtlige prøve fik jeg en udstoppet muldvarp stukket ud. Jeg sagde det var en rotte — og dumpede. Da jeg året efter prøvede igen, blev jeg præsenteret for den samme mølædte muldvarp. Jeg identificerede denne gang bæstet korrekt — og bestod. Således lærte jeg, at uden held kommer man ikke ret langt her i verden.

Matematikens enkleste grundregler fattede jeg al-

drig, men jeg lærte at tænke logisk gennem den stringente latinske grammatik, som den strenge, men fine rektor Georg Bruun bibragte os. Det var et slid, men her havde vi en lærer, vi virkelig kunne respektere, og som jeg i hvert fald ikke ønskede at skuffe. Derfor tilbragte jeg frikvarteret før hver latintime på skolens WC for i ro og mag at repetere de mere indviklede deklinationer.

De sprogkundskaber, engelsk, tysk og fransk, jeg erhvervede i gymnasiet blev af afgørende betydning for min karriere. Jeg kunne virkelig mine tyske remser: an, auf, ausser, hinter, in — og jeg kan dem endnu. Mit akademiske hovmod fik dog et knæk, da jeg året efter studentereksamen, hvor jeg fik ug minus i fransk

— en sjælden karakter — hørte et fransk foredrag i Genève. Jeg lyttede intenst en hel time til denne rivende ordstrøm og forstod i alt to ord: Oui og Non. Resten var som græsk for mig. Således lærte jeg, at der er stor forskel på gymnasiets bogfransk og det talte sprog.

Min medfødt nysgerrighed og enorme læselyst skaffede mig et væld af viden om alt muligt, ofte komplet ubrugeligt. Således udarbejdede jeg i oldtidskundskab komplicerede tavler over Zeus' ægteskabelige sidespring og hans utallige uægte børn. Og når der hjemme kom et nyt bind af Nordisk Konversationsleksikon, tilbragte jeg lykkelige timer med at gennemblade det fra ende til anden. Noget blev der vel hængende.

Nogen egentlig oprører var jeg ikke, men jeg havde dog mine egne ideer. Således fik jeg dispensation til at skrive dansk stil til studentereksamen med små bogstaver — årtier før loven herom blev vedtaget på Rigsdagen — og jeg fik syet et »frisæt« à la nutidens rumskippers dragt, uden revers eller skøder, som jeg fandt ganske overflødige.

En mørk sky over min ellers så lykkelige skoletid var min fars konstante utilfredshed med mine karakterer. De var pæne, nogle af dem endog meget pæne, men han ønskede dem altid en tand højere. Det var vel hans måde at ansøre mig til endnu finere præstationer på, men det nagede mig og undergravede min selvtillid — indtil jeg en dag ganske tilfældigt i en kasse på loftet stødte på min fars karakterbog fra Kjellerup Realskole. Den var som en åbenbaring for mig, for mine karakterer var skyhøje sammenlignet med hans. Næste gang jeg forelagde ham min karakterbog til underskrift fik jeg den traditionelle kritik om en tand til. Men Far talte for døve øren. Jeg lyttede høfligt — og tænkte mit, og min smuldrende selvtillid fik en tiltrængt indsprøjtning. Således lærte jeg at skelne mellem berettiget og uberettiget kritik og kun tage hensyn til den første.

Hvad kunst og kultur angår skylder jeg Kolding

mindre, men det er stort set min egen skyld, for jeg ville hellere ud og lege skattejagt end tage klavertimer hos frøken Plenge, og mine liberale forældre tvang mig ikke — hvad jeg senere i livet ofte har haft lejlighed til at være ked af. Min musikalske ballast, bortset fra Højskolesangbogen, som jeg elskede, var min fars og mors salonduetter til hendes akkompagnement, fx. Plaisir d'Amour eller »Hvilken lyst at gå tyst«. Jeg mindes dog at have hørt Fini Henriques spille »Humlebien«, og det fandt jeg meget ekvilibristisk.

Jens Dragsbos raderinger var den eneste originalkunst, vi havde på væggene derhjemme. Ellers var det »Skovsø i Præstevangen« og andre populære tryk, som ikke sagde mig noget. Skulpturen var repræsenteret ved Thorvaldsens Kristus i gips samt Seinepigen. Jeg har senere erhvervet en levende interesse for billedkunst og musik, men i min skoletid var jeg for umoden til at værdsætte disse ting og manglede den nødvendige opmuntring.

Min hukommelse om Kolding er som soluret. Den tæller kun de lyse timer. Naturligvis havde livet i Kolding også sine skyggesider, jeg havde mine skuffelser, og nogle forelskelser var mere vellykkede end andre, men jeg nævner det kun for fuldstændighedens skyld. Sammenlignet med vore dages konsumentparadis med TV, biler og diverse hårde hvidevarer var vort liv naturligvis ikke uden afsavn, men det føltes ikke sådan, for naboerne havde det jo ikke bedre. Men når jeg spurgte min far, om jeg måtte få en ny fodbold eller en ny rygsæk, og han svarede, som han sommetider havde for vane, at den kunne jeg få, når jeg havde savnet den i seks måneder, så følte jeg mig alligevel som et af samfundets stedbørn, født på livets skyggeside. Og det var under protest, når jeg på min mors kommando spiste to rundtenommer rugbrød før jeg skulle til fødselsdagsselskab, for at lægge bund, så at jeg ikke gjorde familien til skamme med min grådighed.

Disse episoder mindes jeg ikke som udslag af åndelig grusomhed, snarere som misforstået pædagogik,

for det var jo gjort i bedste mening. Alt det ligger så dybt nede, at jeg skal lede godt for at grave det frem.

Selv en solid gennemtævning i den bare ende med en svær læderrem, eksekveret af en syg sadist, i hvis grusdyngede nede på havnen jeg havde trådt, synes ikke at have efterladt varigt mén i mit sind, selv om sagen var så grov, at den kom for retten. Det eneste jeg kan huske fra Domhuset er, at da dommeren spurgte min far, om vi ville have erstatning for svie og smerte, svarede Far at han gerne ville have én krone til at køre hjem i taxa for. Den enkroneseddel fik han og jeg fik

mit livs første taxatur.

Når Kolding har spillet så stor en rolle i min udvikling, er det fordi byen blev den frugtbare grobund, der gav næring til et modtageligt sind. Her var så meget at øse af af alle slags, så mange indtryk at hente, indtryk, som årtiers fravær i andre lande, utallige rejser og store begivenheder ude i verden ikke har kunnet udviske.

Er det så mærkeligt, at jeg føler mig i gæld til Kolding?

Store Bælt

Af Knud Erik Reddersen

Fortsat færgedrift — bro, tunnel eller måske begge dele mellem Sjælland og Fyn?

Debatten den gang i halvfjerdserne var hed. Alle deltog. Alle partier — ja, der var indbyrdes strid i de enkelte folketingsgrupper. Man kastede sig ind i slagsmålet. Med brask og bram.

Selv lokalpolitikere og enkeltpersoner tog livligt del. Heller ikke jeg kunne dy mig. Elskede færgerne, mågerne og Sprogø midtvejs. Det lille pusterum under kørslen med duft af saltvand. Følte, at vi, som kunne lide det som det var, blev dunket i hovedet med prognoser.

Lavet til vildførelser.

Jeg deltog uden larm og gny. Valgte i stedet for at ytre mig i kort form. Brugte SØDM som blomsterbørene havde gjort det kort forinden i stedet for de sædvanlige firs decibel, som vi havde for vane i byrådssalen.

Kolding Folkeblad var imødekommende og bragte disse korte tekster i udvalg september 1977.

Pænt placeret og opsat, sågar med portræt.

Nu har man opfordret mig til at hale dem op af skuffen påny. Og det gør jeg gerne.

Nu, elleve år efter, er planer om bro og/eller tunnel jo dukket op igen.

Og igen tales der vidt og bredt om nødvendigheden af en fast forbindelse.

Jeg er stadig — indædt — tilhænger af den løse!

Her er fem af teksterne.

HVORDAN?

Sikkert er det at noen i Folketinget er ordnlige og flinke folk. Som tar hensyn til ham der fra Kolding.

Ham, der ikke vil ha en Storebæltbro hen over folk og farvandet der.

Temlig sikkert har de derfor lagt den ned under vandskorpen på det halve stykke vej.

Det tilgodeser — mener de — halvvejs ham fra Kolding.

Den er der alligevel.

Mig ka de ikke snyde.

For den kan sagtens ses over vandet.

Selv nede i vandet.

Når det da er klart.

Osse for ham. Fra Kolding.

Der kan man se.

Sådn går det.

Fremad.

Samtidig med det går baglæns.

Faktisk er det ret fikst.

Tekniske fiksfakserier.

Derfor fx.

disse tekster fra Kolding.

UFROMT ØNSKE

Ingen minister for tingenes
elendige tilstand, langt mindre
udvalg for bindegal vækst.
Som ellers altid er oppe på neglene.
Ingen vil komme og klippe
i snoren.
Løfte hattene i takt.

Alle forenede organer
til fordel for motorbefolkningens
brug af bl.a. spiraler og tændrør
forenes i kulilte-modstand
mod mig, der står ved snoren. Parat.

Ingen kortøger af sortslebne
manicurerede biler med
hoffolk, gesandter, ministre,
fotomodeller og viceborgmestre
og formænd for hær og flåde.

Ingen teenager-pige i hvidt
med guldhår og tulipan.
Lang, solariebrun, lårkort,
klipper et hjemmelavet digt
om tusind år Danmark itu!

Ingen offentlig
ansvarlig myndighed
eller andet tegn
på bevågenhed,
ingen presse, ingen fotograf.

Ingen
den smukke dag
jeg indvir beslutningen
om broen,
som aldrig skal komme.

SANGLEG

Store Bælt er mægtig —
større end sin lillebror!
Lillebælt har to bror.
Store Bælt får ingen!!!

HVORFOR?

Hvis vi ikke hade vort Store Bælt,
havde vi ikke kendt Ove Sprogø.
Uden ham ingen Nødebo Præstegård,
med Nicolai
på Nørrebros gamle teater.
Uden Store Bælt
for min part ingen
søde minder om
jul i gamle dae.
Og julen lever vi alle af —
Store Bælt er nødvendig!!!

DERFOR!

Det har rumlet i Akababugten.
Castro beholder Det Caribiske Hav.
Bagom i Biscayen lurder hajen
som bekendt.
Og søslangen i Loch Ness.
Magellanstrædet er oprørsk, ja ilter.
Vandene skiller i Det Døde Hav.
Ved Kap Farvel kælver isen
hvert år.
Kun i Store Bælt er FRED!!!

Klip fra avisen 1. september 1987 – 31. august 1988

Af Inge Ladegaard

Bibliotek, arkiv og museer

Hovedbiblioteket slog uofficiel rekord ved at holde uafbrudt åbent i 31 timer med en mængde aktiviteter. 6700 mennesker besøgte huset i løbet af dagene og natten. (14/9).

I forbindelse med etableringen af Kolding Stadsarkiv oprettedes Kolding Stadsarkivs Kontaktudvalg med det formål at skabe kontakt mellem Kolding kommunes borgere og stadsarkivet og dermed udbrede kendskabet til Kolding kommunes historie. (25/11).

I porten mellem Jernbanegade 23 og 25, »Kulturporten« ophængtes kunst af Finn Hjortskov Jensen, som midt i vinterens mørke kommer med et værk præget af »farveglæde, sommer og livskraft«. Værket er skænket af Jens Holms Biblioteksfond. (18/12).

»Kronprinsens møde med Kolding og forfaderens bygningsværker« lød overskriften i avisen, da kronprins Frederik havde været til stede ved åbningen af Chr. IV-udstillingen »Kongens huse og byer« på Koldinghus. Udstillingen vises i slottets næsten færdigrestaurerede sydfløj, der for første gang åbnedes for publikum. (30/3).

»Nazister lusker rundt i Kolding« lød den alarmerende overskrift, der henty-

dede til, at partibladet »Nationalsocialisten« var fremlagt af lokale nazister på bibliotekets læsesal. Biblioteket reagerede ved at bede sig fritaget for denne publikation. (24/4).

I dagene efter indvielsen af Kunstmuseet Trapholt (2/6) bragte næsten alle landets aviser artikler om Danmarks nye kunstmuseum og om ejendommen Trapholts tidligere ejer Gustav Lind.

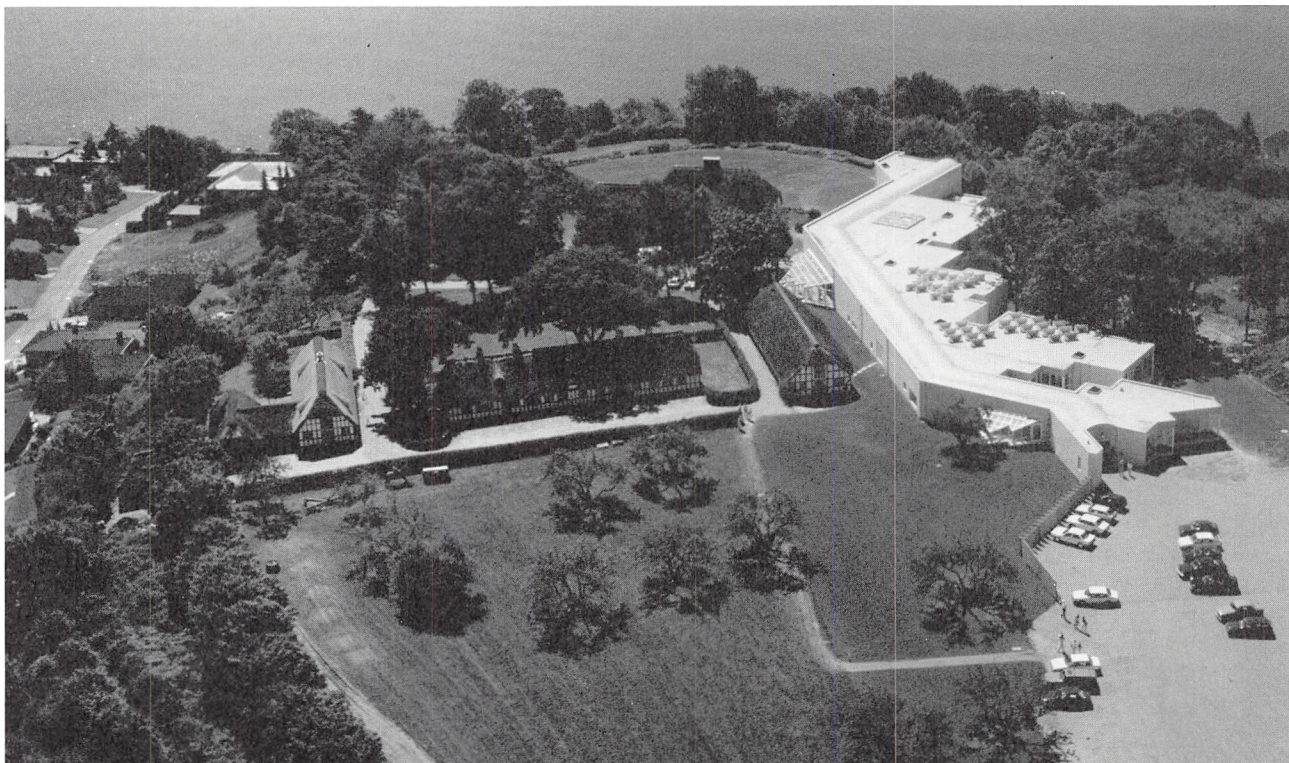
Kronprins Frederik var til stede ved åbningen af Chr. IV-udstillingen på Koldinghus 29/3. (Foto Peter Thastum).

I anledning af 200-året for stavnsbåndets ophævelse viste Kolding Stadsarkiv på biblioteket en plancheudstilling om landboreformerne på Koldingegnen. (12/6).

Gæst nr. 10.000 besøgte Kunstmuseet Trapholt den 4/7, kun en måned efter at museet var åbnet. (5/7).

Dronning Margrethe og dronning In-

Kunstmuseet Trapholt åbnede den 2. juni 1988. (Friis Foto).

grid besøgte i sommerens løb såvel Museet på Koldinghus som Kunstmuseet Trapholt. Begge besøg var af privat karakter. (28/7 og 9/8).

Pressen og TV

Kolding Week-end, der udsendtes af Jydske Tidende, udkom første gang 29/8, men gik ind igen 29/3.

Den 6/10 begyndte en ny ugeavis i Kolding ved navn Kolding Nyt at udkomme med journalist Geert Madsen

som redaktør. Den gik ind igen den 31/5.

Cityforeningen forsøgte sig også med en avis, der udkom en gang om måneden fra september til februar. Dens navn var »Det sker i Kolding«.

Jydske Tidendes trykkeri flyttede til Vonsild og hovedredaktionen til Åbenrå. Lokalredaktionen fik plads hos Kolding Ugeavis. (17/12).

Kolding fik sin første lokale TV-station. Der sendes hver tirsdag i et halvt år til husstande i Munkebo-området. (20/4, 27/4 og 31/7).

En ny ugeavis »Lokalavisen« kom første gang på gaden den 3/8 1988.

Kolding Folkeblads chefredaktør Lars Gregers Hansen blev fyret med øjeblikkelig virkning. Konstitueret i stillingen blev redaktionschef Morten Bøcher. (28/8).

Kirker

Søndag 13/9 indviedes en stor glasmosaik i Sct. Michaels kirke i Kolding.

Kristkirken indviede sine nye menighedslokaler, der er indrettet i en tilbygning til kirken på ialt 350 kvadratmeter. (3/11).

Dalby sogns første præstegård med tilhørende menighedsrådslokaler indviedes ved et stort åbent-hus-arrangement. Det nye hus er tegnet af arkitekt Lauge Juul, Kolding. (8/2).

Foreninger

Folkestuen på Klostergården var rammen om en vietnamesisk nytårsfest i samarbejde mellem Dansk Flygtningehjælp og Kolding Flygtningevenner. (19/2).

Der var megen avisomtale i anledning af formandskiftet i HK, hvor Tove Karlsen efterfulgtes af Kirsten Nielsen. (1/3 og 5/3).

Kolding kommune

Tjenestemandssagen mod sagsbehandler Harry Skov Larsen ved Kolding kommunes social- og sundhedsforvaltning blev udførlig omtalt i aviserne. (November 1987 - marts 1988).

Kolding kommune ansatte Karsten Andrup Pedersen som indkøbskonsulent og leder af det nyoprettede indkøbssekretariat. (24/2).

Ni klinikassistenter og en tandplejer fra skoletandklinikken nedlagde arbejdet i protest mod deres arbejdsforhold. (17/3).

Den 2. maj indviedes den nye bybusterminal i Brostræde. En forvildet bilist var havnet mellem busserne. (Foto: Ludvig Dittmann).

Den 2/5 blev et helt nyt bybussystem sat i værk i Kolding kommune. Der indførtes 20 minutters drift på alle ruter og den nye bybusterminal ved Klostergården blev taget i brug. Det var første led i en samlet trafikplan for Kolding by. (3/5).

Foranlediget af socialsagen ansattes en del nyt personale på socialforvaltningen bl.a. en vicesocialchef, Kim Rasmussen. (28/6).

Se også politik, skoler, social- og sundhedsvæsen, bybilledet, teater m.m.

Politik

Direktør for Håndværksrådet, Laue Traberg Smidt afløste Britta Schall Holberg som folketingskandidat for Venstre i Koldingkredsen. (9/12).

Viceborgmester Alex Jentsch fejrede 25 års jubilæum som byrådsmedlem ved en reception på gasværket. (27/1, 29/1).

Tove Vemmelund fra socialdemokratiet forlod byråd og partiforening. I hendes sted indtrådte Hans Lind. (3/3).

Ved folketingsvalget 10/5 gled Kolding-

kredsens socialdemokratiske folketingsmedlem Bernhardt Tastesten ud af Folketinget efter 24 år. (11/5).

Skoler

Koldings lærere protesterede mod planer om en ny skolestruktur, der bl.a. omfattede nedlæggelse af Dalby skole. (17/9).

Der protesteredes fra flere sider mod byrådets beslutning om nedrivning af Sct. Nicolai skole. Planstyrelsen besluttede at frede bygningerne (27/10, 28/12, 13/1).

Koldingsfjordskolen solgtes til sygeplejerskenes pensionskasse med henblik på etablering af kongres- og hotelvirksomhed. (12/12).

Folkeafstemningen om Dalby skoles fremtid fik til resultat, at skolen først kan nedlægges efter, at et nyt byråd igen har vedtaget det. (10/2).

Kolding Købmandsskole fyldte 100 år med udgivelse af jubilæumsbog og mange aktiviteter i og uden for skolen. (11-12/2).

Da skolekommissionen ønskede en fuldt udbygget folkeskole i midtbyen blev det nødvendigt at nedlægge enten Riis Toft eller Aalykkeskolen. Prognoserne pegede på Riis Toft. Reaktionen var meget følelsesladet såvel fra børnenes som fra lærernes og forældrenes side. Mange aktiviteter blev iværksat i byen for at påvirke politikerne. Et forsøg på at danne en privatskole i området »Lille Riis« måtte opgives. (Bl.a. 25/2, 14/4 og 13/6).

Koldings nye privatskole, Lykkegårds-skolen indviedes. Den kan modtage 32 elever. Bygningerne ejes af den apostolske kirke. (7-8/8).

Social- og sundhedsvæsen

Sdr. Stenderup fik et moderne ældrecenter ved plejecentret Stentoft. (29/9).

Borgmesteren indviede det nye plejecenter ved Munkensdam. (3/10).

Det nye omsorgscenter i Viuf blev indviet. (26-28/10).

Ny forening for ældre i Kolding, Landsforeningen Ældre Sagen, fik stor succes. Den har kun eksisteret i Kolding siden oktober 1987, men fik i løbet af de første måneder 988 medlemmer. (27/12).

Ungbos nye projekt »Bo selv« fik kontor i gården bag Låsbygade 71, der nu rummer en snes ungdomsboliger. (27/1).

Beboerne på plejehjemmet Vonsildhave fejrede i år plejehjemmets 35 års jubilæum. (26/4).

Der var voldsomme protester mod, at Bredgadebyggeriet kommer tæt på Sct. Nicolai kirke. Et midlertidigt stillads blev rejst for at vise byggelinien. (Foto: Bent Schmidt Jørgensen).

Et nyt bofællesskab for handicappede i Bramdrupdam med plads til 29 personer i alderen 22-70 år indviedes. (27/5).

Kørestolsbrugere i Kolding var stærkt utilfredse efter trafikomlægningen i byen. »Vi er flygtninge i vor egen by« hedder det. (12/6).

Vejle amts tre flygtningekonsulenter har som deres primære mål at skaffe jobs eller uddannelsesplaner til ca. 130 flygtninge i Vejle amt. (23/6).

Områdehjælpen blandt pensionister blev en stor succes. Kolding kommune har ansat 500 hjemmehjælpere. (25/6).

Børn på flugt fra krig havner i Kolding. En gruppe iranske drenge flyttede ind i et hus i Kolding, hvor Dansk Flygtningehjælp forsøgte at skabe trygge rammer om børnene. (3/7).

Miljø

Et forslag om placering af losseplads ved Eltang vig standsedes af Planstyrelsen. (21/10, 16/12).

I Vejle amt er jagten på gamle kemikaliedepoter gået ind. Det drejer sig om depoter fra tiden 1900-1970. (18/6).

Lossepladsen i Seest skal undersøges efter at to vandværker i området har måttet lukke på grund af forurening (26/6). Forøgelse af deponeringen kritiseredes kraftigt af Danmarks Naturfredningsforening. (13/2).

Erhvervslivet

Kolding Handelsråd etableredes og som handelschef ansattes Else Hagner. (29/9 m.fl.).

Der skete noget på Bredgadepladsen 11/8. (Foto: Ludvig Dittmann).

Om historien bag møbelfirmaet A.L. Johansen kunne læses i såvel Jydske Tidende som Kolding Folkeblad. Anledningen var at firmaet ikke længere vil handle med møbler, men koncentrere sig om kunsthåndværk. (8/12, 13/12).

Firmaet Gori A/S fik tildelt den europæiske designpris i Bruxelles. (23/2).

Kolding Erhvervsråds erhvervspris blev overrakt til Erik Gamst, der ejer Danmarks mest ekspanderende gartnerivirksomhed. (24/3).

Bybilledet

På grunden langs Mazantigade skød et nyt posthus-kompleks op. (8/10).

Forsikringsselskabet Winterthur-Borgen rykkede ind i egne bygninger på Pakhustorvet. (5/11).

»Gasværksnekrolog« lød overskriften over en stor artikel om nedrivning af dele af det gamle gasværk, der blev lukket i 1973. (14/11).

Den 12. december 1987 genindviede borgmesteren den moderniserede baneanlæg i Kolding. (12/12).

Møbelhuset A.L. Johansen, der blev overtaget af et ejendomsselskab. »A.L. Passagen«, skal omdannes til en lille spændende gade med specialbutikker, cafeer m.m. (28/12).

Midt i januar kom byrådsflertallets planer for Kolding bykernes fremtid til debat. Det skete på borgermødet på Industrien. En kommuneplanavis udsendtes i november måned til alle husstande.

Den omfattede også planer for et Center Nord ved Vejlevej. (16/1).

Endnu en kommuneplanavis, bl.a. omfattende planer om en teatersal ved Scanticon, udsendtes i maj måned.

Det meget omstridte Bredgadebyggeri prægede diskussionen i aviserne i lang tid. Byggeriet fremkaldte en underskriftindsamling imod, at det skal placeres så tæt ved kirken. Over 16000 af byens borgere underskrev protestlisterne, men borgmesteren udtalte, at Nicolai-byggeriet ikke kunne stoppes. (22/3, 28/3).

Cityforeningen, Kolding Handelsråd m.fl. stod bag en Ren By-kampagne. (25/6).

Kolding kommune har fra Statens Kunstfond modtaget et værk af Knud Hansen. Motivet er vandrende mennesker og det opklæbes på Klostergårdens mur ud mod parkeringspladsen ved Jydsk Telefon. (3/7).

Teater, musik

Da Industrien gik konkurs i december gav det anledning til overvejelser vedrørende Sans Soucis fremtid. (December).

Kolding festspil havde stor succes med musical'en The Sound of Music. (Foto: Jørgen Hjort).

Industribygningen blev på et ekstraordinært lukket byrådsmøde besluttet solgt til et nyt aktieselskab bestående af kommunen selv og entreprenørfirmaet Rasmussen og Schiøtz. (23/1).

Skuespilleren Stig Rossen præsenterede sin debut-lp »Kærlighed og alt det der«. Stig Rossen var Grand Pris aktuel med nummeret »Vi dansker Rock og Ruk«. (20/4).

Det koldingensiske rockband Skagarrack udsendte sin anden lp »Hungry for A Game«. (Juni).

Dette års festspil »Sound of Music« blev en stor publikumssucces. Instruktør var Finn Bredahl Jørgensen. (25/6).

Museumsinspektør Sven Jørn Andersen havde dramatiseret det kinesiske folkeeventyr, der dannede grundlaget for årets eventyrspil med titlen »Fugl Fønix og Jadedragen«. Instruktøren var Susi Farbæk. (23/7).

Formanden for Kristeligt Folkeparti, Svend Nissen, bebudede, at han vil tage initiativ til en bredt sammensat komite til modarbejdelse af planerne om, at Scanticon bygger en teatersal, som kommunen skal leje sig ind i. (20/8).

Kort fortalt

Kolding-julemærket 1987 var tegnet af kunsthåndværkeren Lis Møllerup. (31/10).

Fredsfolk fra hele landet samledes til et stort møde i Kolding. Mødet fandt sted forud for et planlagt møde blandt Nato-forsvarsministrene på Scanticon og Kol-

dinghus. Sidstnævnte møde aflystes imidlertid p.g.a. udskrivelse af folke-tingsvalg. (25/4 m.fl.).

Koldingmøntens motiv var i år Johannes Bjergs skulptur »Abessinieren«. (7/5).

Danseinstruktør Børge Jensen, Kolding, udnævntes af Kolding Træf til Koldingborger 1987. I sin tale fremhævede borgmesteren Børge Jensen, fordi han havde gjort Kolding kendt ude i verden, bl.a. som dommer ved internationale danseturneringer. (28/5).

Formanden for Kolding Festspils Ven-

ner, damefrisør Kirsten Holt, modtog årets Hercules-pris, der uddeles af Koldinghus-gadernes handlende. Prisen overræktes på Koldinghus af apoteker Stephan Svoboda. (10/6).

Nye bøger

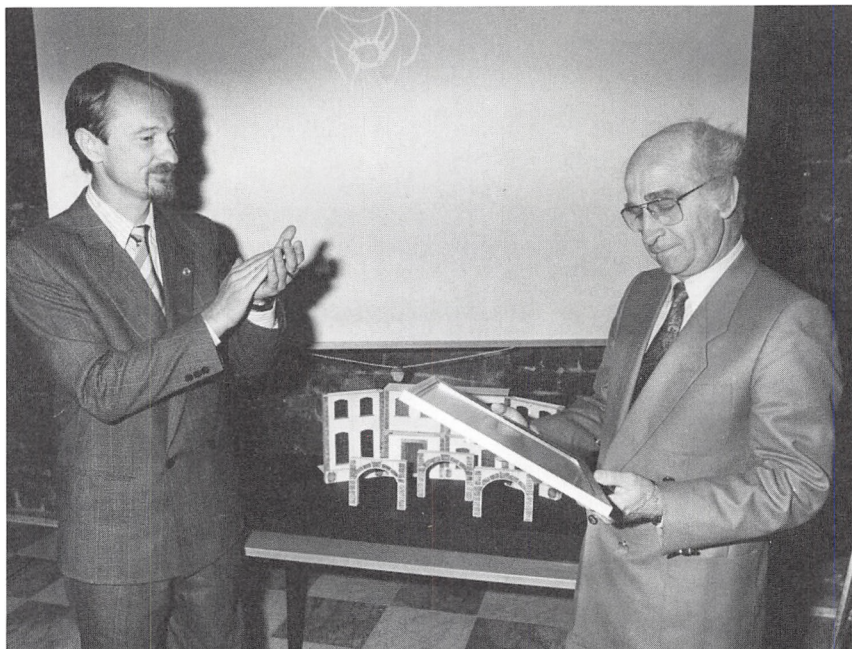
Museet på Koldinghus: Årbog 1987. — Bl.a. med en artikel af Kristian Ørkild om Kolding bypost 1887-1900 og artikler af Vivi Jensen om middelalderens Kolding og Koldinghus.

Dedenroth-Schou, Poul: Koldinghus 1988. (Dansk, engelsk og tysk udgave).

Kulturens blå bog. 33 selvportrætter af

Årets eventyrspil var »Fugl Fønix og jadedragen«, et kinesisk folkeeventyr af Sven Jørn Andersen og Erik Sommer. (Foto: Jørgen Hjorth).

Kolding Købmandsskole i 100 år. Med tekst af Birgitte Dedenroth-Schou, Henning Guld, Jørgen A. Houmann og Alfred Grønskov. 1988. Med et tillæg om skolens elevforening.

Koldinghus og Kolding på Christian IV's tid. Museet på Koldinghus, 1988.

Børge Jensen blev udnævnt til Kolding-borgeren 1987 af Kolding Træf. Borgmester Per Bødker Andersen overrækker beviset. (Foto: Peter Thastum).

foreninger m.v. med kulturelt formål og medlemmer af Det Kulturelle Samråd i Kolding. Det kulturelle Samråd, 1988.

Christian IV og Europa. Udgivet af Fonden Christian IV året 1988. Heri et afsnit om Koldinghus-udstillingen »Kongens Huse og Byer«.

Nellemann, Aksel H. og Knud Moseholm: Kolding studenter indtil 1856. Forfatterne, 1988.

Kunstmuseet Trapholt: Hovedkatalog 1988.

Nordby, Jes: Jes Nordby – sådan. Art Expo Danmark. 1987.

Koldinger'n 1987. Udgivet af Kolding Flisepudserlaug af 1985.

Steen, Vagn: Østjylland. Gyldendal, 1987.

Klaaborg, Ole: Gruppen for By- og landskabsplanlægning A/S. 25 års jubilæumsskrift. 1987.

Dedenroth-Schou, Birgitte: Kolding Vandrerhjem 1938-1988. Idrætsudvalget, 1988.

**Kolding
Kommune**

Kulturudvalget